

Pot k streznitvi

Vsekakor ni prvokrat, da se ob pogledu na četrtletno bilanco dela in obnašanja moramo zresniti. Tokrat je za to prav gotovo več vzrokov kot kdajkoli. So tudi take narave, da jih ni moč obiti, a da ne bi pri tem zadeli ob kaj nevarnega. Ob zasuku leta smo sicer prisegli in bili prepričani, da nam stabilnejšega razvoja ne more dati nihče izven nas, očitno pa je bilo v prvih mesecih premalo takih, ki so se dela resno lotili. Zato je pač sedaj položaj tak, da z zastavljenim ravnanjem niti približno ne moremo uresničiti stabilizacije. Ker pa se s tem preprosto ne moremo sprijazniti, bo potreben pravi zasuk nekaterih ventilov.

Tako so na primer v državi investicije narastle namesto za načrtovanih 7 odstotkov kar za 42 odstotkov. Za to silno investicijsko porabo se zajema predvsem iz bančnih kreditov in posojil iz tujine. Banke bi po načrtu v prvem četrtletju smele dati le za kakih 35 milijard dinarjev kreditov, a so jih v tem času sprostile za 57 milijard dinarjev. Novega denarja v obtoku se je pojavilo za 15 milijard, a dogovorjenih je bilo le 10 milijard dinarjev. Tudi pri delitvi so porušena razmerja, tako da so osebni dohodki v povprečju poskočili za 35 odstotkov. Visoka poraba je pritisnila na blagovne fondе in s tem kajpada neposredno na uvoz, ki je v tem času narasel za 29 odstotkov, izvoz pa komaj za 10 odstotkov (realno celo še manj). Ob tem pa ne kaže pozabiti, da se je v preteklem letu deficit plačilne bilance povečal za 50 odstotkov in se takšna gibanja nadaljujejo tudi letos. Gospodarstvo je v prvih mesecih iz nekega nerazumljivega strahu uvozilo za 60 odstotkov več repromateriala kot v enakem obdobju lani. Seveda pa so tako povečani izdatki pomagali prazniti račune gospodarstva do take stopnje, da si večina sedaj denar za izplačilo osebnih dohodkov in za kritje drugih obvez sponoja v bankah, hkrati pa tarra, kako velikanske zneske mora plačati za obresti.

Povečana ekspanzija dolgoročnih in kratkoročnih kreditov na vseh ravneh se tako zrcali tudi v močni rasti izdatkov za te kredite, saj so lani samo obresti porastle za 42 odstotkov.

Stopnja odvisnosti našega gospodarstva od uvoza surovin znaša 38 odstotkov. V mnogih delih gospodarstva ta še raste; povečujejo proizvodnjo predvsem iz uvoženih materialov, porast proizvodnje domačih surovin in repromaterialov pa je vse prej kot zadovoljiv. Predvsem tu ne izpolnjujemo z načrti zastavljenih nalog. Pri izkoriščanju domačih surovin smo na primer Slovenci v tem obdobju sem naredili komaj 70 odstotkov tega, kar smo predvidevali.

Prilicni deficit povzroča glavobole. S tem dejstvom se ni moč več preprosto sprijazniti. Tudi na račun višjih cen uvoženih surovin bo na primer treba odšteti za kakih 700 milijonov dolarjev več, če pa upoštevamo še nekatere nove (nafta in kemične surovine), bo treba za uvoženo plačati skupaj kako milijardo dolarjev več. To so novi elementi. Teh podražitev ne bo mogoče preprosto prenesti na cene, pač pa bo za nekatere surovine potrebno najti olajšave doma. Da marsičesa v obvladovanju menjave s tujino v tem prehodnem obdobju še nismo uspeli speljati v prave tirnice, povedo razmere, res pa je tudi, da le-te spet marsikomu godijo. Če naj v naslednjih tednih s pomočjo ukrepov zvezne administracije priškrnemo pretirano porabo na račun uvoza, utegne to kvečjemu pospešiti izvajanje sistemskih zakonov, ki naj izvoznim usmeritvam dajo več sapa. To pa tudi pomeni, da bo doma za tiste, ki predvsem uvažajo in s tem služijo, manj prostora in lagodnega življenja. Ker nas na primer stiska za avtomobilske sestavne dele iz uvoza, ne bo za družbo noben greh, če tovarne ne bodo dosegle 20-odstotnega povečanja proizvodnje. Se bo pač treba navaditi na manjše skoke, a zanesljivejše.

Ob pretiranem uvozu, pregreth investicijah in finalni porabi se soočamo tudi z ostrino pretirane rasti cen, ki so marsikje poskočile že za toliko, kolikor bi smele vse leto, ali pa celo že več. Splošna in skupna poraba tudi nevarno presegata okvire, vse skupaj pa spodjeda osnove stabilnejšemu razvoju. Za sprotno uravnavanje neustreznih gibanj je bilo dovolj priložnosti, a očitno premalo resničnih pobud in prave volje, pa naj gre za občin ske, republiške ali zvezne programe. Da programi rastejo prek vseh okvirov, so vzroki tudi v pre-majhni družbeni odgovornosti in disciplini do tistega, kar je dogovorjeno oziroma če je sploh bilo usklajeno in dogovorjeno v mejah pravih možnosti.

Morda nam utegne biti nekoliko nerodno, če se spomnimo, kako gromko smo zaploskali resoluciji, predvsem tistemu delu, ki govori o tem, da mora rast biti sicer dinamična, vendar usmerjena v stabilizacijo. Razmere sedaj kažejo, kot smo že ugotovili, da je malo možnosti to doseči, če pri prici ne posežemo po nekaterih ukrepih. Spet se utegne kdo vprašati, zakaj šele sedaj. Seveda, bilo je do-

volj priložnosti, da bi ravnali tako, kot smo sklenili. Pa tega nismo storili. Sedaj so pač na vrsti tudi tisti, ki jih ustava in zakoni zavezujejo, da pomagajo spraviti zadeve v tak red, da bo zagotovljeno izvajanje sprejete družbeno-ekonomske politike. Toda ti so samo člen v verigi.

Ko bodo sedaj sledili drug za drugim nekateri bolj ali manj administrativni ukrepi za uravnavanje družbeno-ekonomskih razmer v prave tirnice, utegne to dajati vtis določene nemoci družbenih mehanizmov. Najbrž bo to zares samo vtis, kajti ukrepi naj bi pomagali k streznitvi o osnovnem, da je namreč mogoče toliko bolje živeti samo za toliko, kolikor več ustvarimo. Če bi namreč vsi še naprej delali in živeli tako kot da se, razen delegatskih forumov, nas zadeve ne tičejo, bi bilo resnično napak za vse.

Nedavno smo lahko slišali samo o nekaterih predlogih ukrepov, ki jih pripravlja v dogovoru z republikami zvezni izvršni svet. Dva — o zaostrenih kreditnih pogojih in varčevanju z energijo — sta že »na terenu«. Vsemu, seve, ne bo moč družno zaploskati, pa vendar. Investicijsko ihto bo na vsak način treba ohladiti in brez večje odgovornosti na tem področju ne bo mogoče. Prej kaže ostreje ukrepati pri povsem negospodarskih naložbah in to tudi z zaostritvijo kreditnih pogojev. Potem je tu odgovornost projektantov, lastna udeležba investitorjev, prekoračitve in podobno. Ne bo vseeno, kateri veji bi predpisali večjo lastno udeležbo, komu manj, predvsem pa poslednost bo potrebna pri izvajanju že sprejetih zakonskih določil.

Pri splošni porabi načelne besede ne bodo zalegle, pač pa se tu računa na dosledno politiko varčevanja in na nekatere posege že ob polletju. Letos tudi ni računati na uvedbo nobenih novih obvez. V programu varčevanja je tudi omejitev zaposlovanja v negospodarstvu. Programi skupne porabe sodijo spet na tehnično vse tja do pretiranega plačevanja ljudi v SIS in spodbujanja njihove selitve iz gospodarstva. Pretirani kreditni ekspanziji bank bo najbrž moral dati uzde zvezni odlok, prav tako pa sodi pod večji nadzor tudi primarna emisija. Oboje bi namreč slej ko prej

druženemu delu hodilo v napoto. Pomembno poglavje so odnosi s tujino, kjer naj bi zagotovili zadosti mehanizmov za spodbujanje izvoza blaga in storitev, pretirane uvozne ambicije pa spravili v sprejemljive okvire, potrebne za normalno funkcioniranje gospodarstva. Vsi tu prav gotovo ne bodo enako srečni kot doslej. Omejitve pri deviznih plačilih, blagovnih kontingentih in še čem so najbrž neizbežne zato, da se gospodarstvu prenešene slabosti iz leta 1979. ne bi opletale v prihodnje, ko bo to področje v celoti moralo samo obvladovati.

Pri tehtanju nekaterih zdravil je sodeloval širok krog gospodarstvenikov, zadržujejo v zveznem izvršnem svetu in je odgovornost za izpeljavo približno za vse enaka. Takšno tehtanje so opravili tudi v zvezni gospodarski zbornici kot tudi na skupnih posvetih predstavnikov republik. Če naj verjamemo tistim, ki so prvi hip bliže zavezovanju »paketa« ukrepov, potem lahko pričakujemo tudi močnejše vajeti za cene. Temu bi kar pritrdili, vendar naj bi bile intervencije tu le kot korak do systemskega urejanja teh vprašanj. Cene, ne takšne ali drugačne, pa ne bodo dale haska, če ne bo na trgu dovolj blaga, dovolj kakovostnega blaga vse od stanovanja do hrane. Da, tudi hrane, kajti ob rasti prejemkov prebivalstva v državi se že kažejo prvi znaki, da tega ali onega ni moč dobiti. To je že prvo svarilo tistim, ki za vsako ceno vztrajajo pri izvozu nekaterih živil, ki jim mora zrúženo delo zagotoviti tudi do 65 odstotkov denarja za dodatno stimulacijo.

Za trezno presojo in treznejše ravnanje je ob vsem in še čem, česar tu v zvezi s predvidenimi ukrepi nismo omenili prav sedaj, ne pozneje, dovolj tehničnih vzrokov. Prav gotovo jih je dovolj s pristavkom, da bi nas s časom množenje dodatnih ukrepov in večjo administrativno poseganje lahko še krepkeje udarilo. Če pa smo sedaj s hkratnimi posegi in z zavestno družbeno akcijo naravnani k skupnemu cilju — k vračanju ciljem letošnje resolucije — se utegnemo še pravočasno ogniti večjim pretresom v našem razvoju. Torej je sedaj pač trenutek za pravišnje mero razumnega ravnanja.

Franjo Krivec



foto: Miško Kranjec

Današnja osrednja tema

Samosvoja pot v socializem je nepreklicna strateška odločitev

Na naša vprašanja so odgovarjali znani partijski predstavniki iz šestih držav. Skoraj vsi so menili, da evrokomunizem ni v krizi.

Poštni predal 29 26

Vladimir Dedijer Prva navzkrižja zaradi Jugoslavije

Jože Šircelj
Volilne kroglice, sprenevedanje in svinčenke
Oblast v Rodeziji je ostala trdno v rokah četrtilijonske bele manjšine 28

Mojca Držar-Murko
Kjer ni tožnika, ni sodnika
Ze četrtič o zastaranju nacističnih zločinov 29

Silvestra Rogelj
Nismo tako bogati, da bi nehali vlagati v znanost
Industrija še vedno raje kupuje tujo pamet, namesto da bi zaupala domači, menijo v inštitutu Jožef Stefan

Čigavi državljani smo?
Ljubezen ne zadostuje, če matičar kljubuje
Stotisoči naših ljudi v tujini še posebej povzročajo zmedo v evidencah 31

Aktuelen pogovor
Žarišč nestabilnosti ni moč odpraviti samo z upravnimi ukrepi
Dr. Anton Vrtaša: V gospodarstvu nastajajo težave predvsem zaradi tega, ker v tozidih še premalo odločajo o rezultatih svojega dela 30

Pogovor s kritiki na Sterijinem pozorju
Gledališko minevanje ob ravnodušnih hvalah in odporih
Kakšen je »sedanji jugoslovanski gledališki trenutek«? 32

V ogledalu časa
Vse svoje moči za ohranitev naroda in neodvisnosti
Dokument iz Beohijske Bistrice

France Filipič
Čas diktature, čas brezpravja
Pred petdesetimi leti sta bila zahrbtno ubita komunista Djuro Djaković in Nikola Hečimović 33

Stojan Pretnar
Resnični veliki skok Kitajske v bodočnost
Vključevanje v sodobno znanstveno in tehnično revolucijo

Philippe Pons
Japonska mafija
»Razbojnik časti« so se spremenili v gangsterje in postali udarna pest skrajne desnice 34

Jug Grizelj
Preplah zaradi »lisičje stekline«
Beograjskih štirinajst dni

Fedja Zimić
Martin Popović
Portret tedna 35

Yvonne Rebejrol
Profesionalci in »amaterji«
Kako Kitajci napovedujejo potrese

Claude Allégre
Katastrofe nas ne izučijo
Večne slabosti kolektivne pozabljivosti

Christian Feldmann
Rjava legija se oborožuje za dan X
Grozljivi ples v maskah iz tisočletnega rajha 36

V anketi
Obresti slabega dela, slabih odločitev in neorganiziranosti
Slovske delovne organizacije krivijo za skromne izvozne rezultate predvsem gospodarsko politiko in predpise 38

poštni predal 29

Delo, 20. marca

Hrana, ki je že nevarna zdravju

Članek zelo argumentirano opisuje kontrolo hrane in vzroke zastrupitev, ki nenehno rastejo v sosednji republiki Hrvaški. Zdi se mi pa precej pomankljivo, ker ničesar ne piše o ukrepih in o kaznih, ki bi morali slediti vsakega kriminalnemu ravnanju nekaterih naših organizacij združenega dela, ki se podjijo samo za čim večjim dobičkom ali pa vlada pri njih velika malomarnost.

No, mislim, da imamo podobne stvari pri nas. Tudi pri nas bi bilo treba zboljšati kontrolo in poostrižiti kazni. Venomer bi morali imeti pred očmi, da posledice omejenih pojavov plačuje celotna družba, vsi. Posebej pa se zaradi takih pojavov višajo stroški zdravstva in povzročajo težko izračunljiva škoda, ker povečujejo izpad mnogih delovnih ljudi in tudi strokovnjakov z dela, tako da je škoda dvojna. Posebej občutljivo je obolenje otrok, ki imajo lahko posledice za vse življenje.

Ne bi se pa mogel strinjati s trditvijo, da je neustrezna oziroma onesnažena hrana bolj nevarna kakor zastrupljen zrak. Moramo se namreč zavedati, da zrak zajemamo dnevno 20.000-krat (otroci, športniki, delavci pri težkih delih celo 30.000-krat); nadalje je treba poudariti, da so pljuča najobčutljivejši človeški organi; to so danes v mestih izpostavljena raznim napadom: strupeni plini, rentgen, televizijski žarki in tobačni dim. Zato je seveda tobačni dim toliko škodljivejši, kot je bil včasih, ko vseh teh drugih škodljivih dejavnikov ni bilo. Morali bi prepovedati kajenje v vseh javnih prostorih in prevoznih sredstvih itd. Morali bi odločno omejiti vsebnost svinca v bencinu, kakor so to storili v Nemčiji in tako zmanjšali zastrupljanje zraka baje za kar 70%. Prav tako bi bilo treba prepovedati izdelovanje filter cigaret, ki sicer filtrirajo nikotin in katran, povzročajo pa počasno a temeljito zastrupljanje s kadmijem, kakor je bilo ugotovljeno pred leti. Ne srečna okoliščina pa je, da se kadimj ni izloča iz telesa (kakor nikotin itd.); ampak se vztrajno kopiči v telesu in dokazano povzroča raka.

Skratka, hočem poudariti, da je zastrupljen zrak najbolj nevarna hrana za človeka, posebej pa za otroke.

Znanec zdravnik me je še posebej opozoril, da je zastrupljen s kisikom reven zrak povzročitelj ali glavni sopovzročitelj vseh modernih bolezni; od zadostnega pritoka zraka in kisika v pljuča je neposredno odvisno delovanje srca, živčnega sistema, krvnega obtoka, kvalitete krvi, ki napaja celotno telo in vse njegove organe — ali pa jih, če je ta zrak slab — zastruplja in slabi.

Vprašujem se tudi (in želim dobiti uradni odgovor), kako je mogoče, da je pri nas dopustna najvišja meja onesnaženosti zraka za celih 100% višja kot drugod po svetu (0,15 : 0,30)? Ali je morda znanstveno ugotovljeno, da smo mi toliko bolj odporni??

Samo v ljubljanski kotlini se nenehoma zastruplja s slabim zrakom okrog 250.000 ljudi — zelo veliko šolske mladine! Športni center (hala Tivoli itd.) smo locirali zraven Celovške ceste namesto ob Savi, medicinski center smo zgradili ob kloaki Ljubljani in sredi najslabšega zraka namesto ob Savi, kjer je že pred vojno bil predviden nov medicinski center.

France Kranjc, Ljubljana

Delo, 19. januarja, 10. in 24. februarja

Ljudje persa o statusu in statusu

Nekateri kulturni delavci, zadnje tedne pa tudi pravniki in borci NOB, so me opozorili na članek, v katerem je tovariš iz Maribora pod zgornjim naslovom 24. februarja v PP 29 napadel med drugim tudi mene. Napadel me je v imenu mariborskih političnih forumov, SZDL, ZK, ZKO in MC, kot se je razkrilo, na svojo pest; poleg tega mi dezinformirano očita, da sem 10. februarja pod zgornjim naslovom v Delu sovražno napadel mariborske politične forume. Ohtozbe tovariša iz Maribora so hude žalitive, napad na mojo osebnost in človeško dostojanstvo, docela neresnične, a bralec, ki dejanskih razmer ne pozna, ne ve, kaj je Miroslav Slana — Miroslav zagrešil zoper občinske politične forume v Mariboru.

Nisem kanil odgovarjati, ker pa se v javnosti vse trdovratneje širijo govorice, ki kazijo moj ustvarjalni in osebnostni ugled, čim pa tudi že prve neželje posledice teh dezinformacij, sem prisiljen braniti svoj ugled.

Netočnosti tovariša iz Maribora so bile pogojene z volitvijo novega odbora Društva slovenskih pisateljev in volitvijo novega odbora podružnice DSP v Mariboru, zaradi česar so se širile različne nevednosti, ohtozbe in intrige. Tako me je na primer tovariš iz Maribora ustvil v vlaku Ljubljana

na — Maribor po izvolitvi novega odbora DSP v Ljubljani; naravnost je zlijl name jezo in srd, ker njega in njegovega prijatelja niso evidencialni za novi odbor, kar se je stopnjevalo s presenetljivimi očitki, da sem protidržavni element, to pa zato, ker sem v Večeru demokratično poročal, da so v novi odbor DSP evidencialni tudi pisateljico in članico odbora podružnice DSP Nado Gaborovičev in pisatelja in urednika Janeza Švajncerja. Dejal mi je, naj javno preključem navedeni imeni, sicer mi bo to škodovalo, ker bo on v imenu Marksiističnega centra v Mariboru prevzel v roke Dialoge in pisateljsko društvo. Nisem ga razumel, a povedal sem mu, da mi je vseeno, kdo vodi Dialoge in pisateljsko društvo, ni pa mi vseeno, kako.

Zdaj ni več vprašanje, kdo je skušal zanečiti akcijo in v njej spodbiti zaupanje v politične forume in družbene ustanove in komu veljajo prvenstveno naslednje besede, ki jih je zapisal v sestavku 24. februarja, če ne njemu samemu: »... ti si nič, ne tič ne miš, samo umazanijo dela... pridi, da te ogreje sonce...« Tudi ni več neznanost, da je skušal vplesti v intrige miroljubne ustanjvalce kar v imenu političnih forumov Maribora.

Nasprotja morajo biti, ker v danih razmerah preprečujejo mrtvilo in pospešujejo ustvarjalni polet. Toda tovariš iz Maribora tega ni znal ustvariti z doganinimi idejinim in vsebinskim konceptom, zato je ostalo vse na ravni intrigriranja in žalitev. Če si tako zamišlja delegatska razmerja in hoče na taki družbeni ravni obravnavati organiziranost in vlogo pisateljev v Mariboru, Dialogov in mariborskega kulturnega življenja, potem sem silno razočaran nad njim, saj je prispeval le k rušenju kulturniške enotnosti v Mariboru.

Očitna neresnica, da sem napadel mariborske politične forume, je seveda zlonamerna. Resnica namreč je, da sem kot samostojni umetnik bil zmerom pripravjen na demokratični ravni sodelovati z vsemi mariborskimi kulturnimi in političnimi forumi ter institucijami; širil sem njihov ugled doma in na tujem, na literarnih srečanjih in simpozijih, častno sem rešil ugled Maribora, ko sem kot edini književnik sodeloval na nekaterih medrepubliških natečajih za razpisane literarne teme z revolucionarno tematiko, kot edini mariborski pisec sem sodeloval pri ustvarjanju knjige VELIK KAO NADA, ki je bila podarjena tovarišu Titu lani za njegov rojstni dan, prejel sem več literarnih nagrad na YU festivalu Kuričak itn. Ne kanim se hvaliti, toda teh nekaj podatkov sem navedel zato, ker si ne znam razložiti napadov tovariša iz Maribora, ki me je po krivici napravil za črno ovco pred javnostjo.

Mariborski kulturni ustvarjalci živimo v zanimivem obdobju, ko bi bilo treba odkrito in složno usmeriti naš kulturniški danes po poti delegatskih pristopov s tvornim delom podružnice DSP, Dialogov in vse kulturne dejavnosti, omejeni tovariši pa je to preprečevali.

Iskreno bom vesel, če bo tovariš iz Maribora, ki me je tako žaljivo napadel, nekdo napravil za mariborsko kulturo kaj koristnega, in bi mu na tem mestu pravzaprav rajše dajal priznanja za uspešno delo — žal pa tega zaradi vsega opisanega ne morem storiti, ker je trenutno eden tistih, ki po krivici javno osramotijo nedolžnega človeka, nato pa se skrrijejo.

Miroslav Slana, Maribor

Delo, 27. marca

Je zveza — ni zveze

Da bi bralci bili bolje obveščeni ob pogostih razpravah o problemih ppt oziroma telefonskega prometa, dodajam k članku tov. Fedje Zimića »Je zveza — ni zveze« nekaj svojih mnenj in stališč.

Iz članka tov. Zimića sem razbral nekaj misli, ki v celoti dokaj nejasno zastavljajo ta problem oziroma nakazujejo njegovo rešitev. Če sem pravilno razumel, naj bi ohranili sedanje razmerje med številom telefonskih naročnikov, ki plačujejo račune nad 100 din na mesec (gospodarske organizacije, družbeno-politične skupnosti in drugi), in telefonskimi naročniki, ki plačujejo manj kot 100 din na mesec, saj bi številčno povečanje druge skupine naročnikov vplivalo na povečanje računov za telefonske storitve naročnikov v prvi skupini. Pri tem gre predvsem za prepogoste zasebne telefonske pogovore, zato naj bi tudi naročnike te druge kategorije dodatno obremenili. Na koncu članka pa avtor podvomni o pravilnosti take rešitve. Ne glede na njegov namen bom poskušal nakazati nekaj drugačnih rešitev.

Če bi, na primer, gradili telefonske kapacitete samo za telefonske naročnike, ki na mesec plačujejo več kot 100 din, torej za gospodarske organizacije, ustanove, družbeno-politične skupnosti in druge, in bi te telefonske storitve bile zaradi ekonomičnosti in rentabilnosti poglaviti dohodek za ppt, bi lahko kmalu ugotovili vrsto pomankljivosti in neustreznosti take usmeritve.

Nadaljevanje na 37. strani

Zahodne partije sredi kongresov in volitev

Samosvoja pot v socializmu je nepreklicna strateška odločitev

Vidni partijski predstavniki iz šestih držav v posebnem pogovoru za »Delo«: Evrokommunizem ni v krizi

Skozi pet dni so bili vagoni podzemljске železnice, ki vozi od postaje Termini ven iz mesta v razstaviščni center EUR, do zadnjega kotečka natlačeni z ljudmi, ki so pod pazduho stiskali zadnji izvod »Unità«, glasila KPI. Kongres je pozorno spremljala vsa Italija, pri čemer so se našli tudi »aplavzologi«, strokovnjaki za ploskanje: resni profesorji so proučevali, kdaj dvorana ploska in kdaj ne...

Zapleti z delegacijami

Pozorno pa je prisluhnil tudi ostali svet. Na kongres je prišlo nad sto tujih delegacij. Toda pri tem je bilo tudi nekaj zapletov. Ker je prišla delegacija Sadatove stranke iz Egipta, so delegacije drugih arabskih držav, v prvi vrsti stranke Baas iz Iraka in Sirije, protestno zapustile kongres. Zapletlo se je tudi z udeležbo vidnih socialdemokratov. Sprva so obljubili priti prvi sekretar francoske socialistične partije François Mitterrand, bivši socialdemokratski švedski premier Olof Palme ter vidni predstavnik zahodnonemške SPD. Toda socialistični voditelj Craxi, sicer podpredsednik socialistične internacionale, je zavoljo neorokavljene polemike s KPI v zadnjih mesecih zagrozil z ultimatom: »V kolikor bi vidni socialistični voditelji prišli na partijski kongres, bi bila to »vojna napoved«. Vsi so popustili, Mitterrand v zadnjem hipu. S tem pa so se oddahnili tudi v KPF: vodja partijske delegacije KPF Fiterman je nekajkrat telefoniral na sedež KPI, v ulici Botteghe oscure v Rimu, da bi zvedel, če Mitterrand pride. Če bi prišel, bi KPF — zavoljo lastnih zaostrenih odnosov s francoskimi socialisti — lahko »premisliła o svoji udeležbi.«

Že te obrobne epizode ob kongresu po svoje pričajo o velikih vlogi, ki jo KPI igra ne le na notranjem, temveč tudi na širšem evropskem prizorišču. To je partija, ki je na zadnjih volitvah, junija 1976, dobila 34,4 odstotke volilnih glasov, ki ima 228 od skupno 630 poslancev v parlamentu (in katere vodilni član, Pietro Ingrao, je predsednik poslanske zbornice), 117 od skupno 315 senatorjev, 11 od 20 predsednikov regionalnih svetov, 1351 od skupno 8067 županov. Pet največjih italijanskih mest vodijo komunistični župani.

KPI je hkrati partija, ki jo je že mogoče šteti za vladno, resno prevzemajočo odgovornost za pomembne vladne odločitve, predvsem za gospodarsko in politično stabilizacijo dežele. Po volilnem uspehu junija 1976 je KPI namreč vstopila v vladno večino in v njej ostala poltretje leto. Njen izstop iz vladne večine, dva meseca pred kongresom, je dejansko povzročil vladno krizo in pripeljal do predčasnih volitev: ravno v času, ko je v »Palasport« zasedal 15. kongres KPI, je Andreottijeva vlada padla in predsednik republike Pertini je za začetek junija sklical nove parlamentarne volitve.

Vse to je po svoje vplivalo na kongres: bil je to kongres pretehtanjanja izkušnj iz časa sodelovanja v vladni večini pa kongres priprav na bližnje predčasne volitve.

Proti »vkvopavanju« v opoziciji

Generalni sekretar KPI Enrico Berlinguer je z govorom, dolгим 34.000 besed, odprl 15. kongres komaj 15 ur po tistem, ko se je Giulio Andreotti predstavil s svojim programskim govorom v senatu. Bili smo na tej seji, ki je bila nasičena z notranjo politično napetostjo: nekdo od govornikov je Andreottija primerjal s Kerenskim, kratkotrajnim premierom tik pred oktobrsko revolucijo... Toda športna palača na rimskem obrobju ni spominjala na dvorec Smolnij v Petrogradu pred 62 leti: kongresna razprava, ki jo je pripravilo nekajmesečno pretresanje 91 objavljenih tez in spodbudil s svojim dvestominutnim otvorenim govorom Enrico Berlinguer, se je lotila druge dileme. Ali naj se KPI še naprej obnaša kot vladna stranka ali kot opozicijska: ponovno »vkvopavanje« na opoziciji je bila tema, o kateri so tuji opazovalci na kongresu največ špekulirali, a ki jo je sam Berlinguer odločno zavrnil.

Berlinguer je na koncu priznal, da so na kongresu prišli do izraza »različni poudarki in stališča tudi med člani partijskega vodstva«. Z njimi je tudi odkrito polemiziral, ne da bi jih imenoval, četudi je bilo jasno, da gre zlasti za tri: za Armanda

Stoje, z dvignjeno pestjo, je poldrugi tisoč delegatov v »Palasport«, športni palači na rimskem obrobju, skandiralo besede, ki so postale geslo nedavnega 15. kongresa KP Italije: »PCI deve governare, è ora, è ora, è ora di cambiare!« KPI mora vladati, napočil je čas za spremembe... V takšnem vzdušju se je 3. aprila, po petdnevni burni razpravi, med katero so se tudi odkrito križala različna stališča do nekaterih temeljnih vprašanj prihodnje usmeritve, končal 15. kongres KP Italije, najmočnejše partije kapitalističnega zahoda in hkrati najbolj zavzete pobornice samosvoje poti v socializmu, imenovane evrokommunizem.

Cossutto, za Umberta Terraccinija in Giorgia Amendolo.

Za Armanda Cossutto, ki je v vodstvu zadolžen za lokalno upravo, je rimska »Repubblica« zlobno zapisala, da »je prenesel pozdrave sovjetske delegacije«. Pri tem je imela v mislih predvsem njegovo zahtevo, da mora partija ostati zvesta sama sebi, normam svojega notranjega življenja, kot je demokratični centralizem, svoji ideološki inspiraciji, ki jo črpa iz misli Marxa, Engelsa in Lenina, svojim internacionalističnim čustvom in bratskim vezem s Sovjetsko zvezo in socialističnimi državami.



● MANUEL AZCÁRATE, član izvršnega komiteja (vodstva) KP Španije, vodja mednarodnega oddelka CK KPS: »Predvsem je treba reči, da evrokommunizem ni neka skupnost, temveč gre za novi tok zgodovinske misli. Zlasti pa vidim evrokommunizem kot odprt proces.«

— Ali je mogoče govoriti o tem, da evrokommunizem izoblikuje samosvoja stališča tudi na mednarodnem področju? »Mislim, da mednarodni razvoj dokazuje to, da smo v obdobju krize bipolarizma, ki se je kot sistem izoblikoval po drugi svetovni vojni. Evrokommunizem se je že od samega začetka zavzemal za to, da bi morala biti zahodna Evropa samostojna sila, neodvisna od obeh blokov. Bila bi naj torej samostojen mednarodni dejavnik. Danes, z zaostrovanjem se krizo bipolarizma, pa takšen pogled na Evropo še pridobiva na pomenu. S krizo bipolarizma smo namreč prišli v situacijo, ko odnosi med obema blokoma preraščajo v konfliktnost.«

● PATRICK LE MAHEC, namestnik vodje mednarodnega oddelka CK KP Francije, zadolžen za odnose s socialističnimi državami: »Ne mislim, da je evrokommunizem v krizi. Evrokommunizem ima prihodnost. Vendar pa mora imeti svojo vsebino.« — Ali so spori v francoski levici vplivali na vaše stališče do evrokommunizma? »Ne, razprtje na levici ne zadevajo naše splošne strategije. Demokratična pot v socializem, ki jo predvideva evrokommunizem, ne pomeni združene levice, to je bolj široka pot, pot splošnih volitev, pot združanja vseh ljudi okrog delavskega razreda. Kar zadeva združeno levico, pa je od septembra lani ni več. Med drugim ni pripeljala k temu, da bi okrepila oba tokova, to je KP in PS (socialistično partijo). Prispevala je le k okrepitvi PS, medtem ko je KP obdržala svojo poprejšnjo moč. Gre torej za spremenjeno razmerje sil, ki je nesporejmeljivo. Prihodnja združena levica naj bi bila različna od prejšnje, opirala naj bi se ne zgolj na vodstvo, temveč na bazo.« — Vseeno pa pogostih stikov med voditelji zahodnih partij, kakršni so bili v preteklosti, že lep čas ni bilo? »Imeli smo nekaj stikov. Januarja se je Marchais videl z Berlinguerjem, ko je

Že drugi član vodstva, Emmanuele Macaluso, je opozoril, da je potrebno vztrajati pri odločitvi za »vladno partijo, v notranji in zunanji politiki« in da v ta namen ne koristijo »navdušene izjave o bratskih odnosih z ZSSR.«

Nato je član vodstva Giorgio Napolitano poudaril, da »ni nobene spremembe v splošni usmeritvi, nobene skušnjave po vkopavanju v opozicijo« in da je »evrokommunizem nepreklicna strateška odločitev« italijanske partije. Še korak naprej pa je šel Pietro Ingrao, ki je zlasti poudarjal tako imenovano »tretjo pot« italijanskih komunistov in pri tem izrekel tudi tole:

— In kakšen naj bi bil izhod iz te krize? »Naloga evropskega delavskega gibanja naj bi bila v tem obdobju ta, da uskladi svoje delovanje z gibanjem nevruščeni. Problem je namreč v tem, da bi ustvarili takšen pluralističen, demokratičen sistem mednarodnih odnosov, ko bi porasla vloga malih in srednjih držav, ne le velikih. Zato se mora delavsko gibanje naravnati v to smer, pri čemer se njegovo delovanje ujema z delovanjem nevruščeni. Prav tako pa postaja čedalje pomembnejše, okrepi vlogo OZN, spoštovati njene odločitve.«

— Ali je po določenem zastoji mogoče napovedati nove spodbude, nov razmah evrokommunizma?

»Mislim, da so razmere zdaj takšne, da je vrsta partij zaposlena z volitvami, tu je vstop Španije v EGS pa volitve v evropski parlament in podobno. V takšnih razmerah so notranji problemi bolj zaposlili posamične partije, tako da so se bolj obrnile navznoter. Toda mislim, da stoji evrokommunizem na začetku novega zgodovinskega toka, ki naj bi prinesel odgovor na gospodarsko krizo, ki vlada v Evropi. Zato mislim, da bo prišlo do novih skupnih akcij, do novih srečanj in do novih razprav. Najbrž že v bližnjih mesecih. Ne morem reči ničesar konkretnega, a gotovo je, da bo prišlo do novega razmaha odnosov med zahodnimi partijami, do novih pobud evrokommunizma.«

»Učili smo se od ZSSR in oktobra in ne vidim nič slabega v tem, ko bi se učili tudi od izkušni socialdemokracije...«

Opozorila Peljšeja

V istem času je član politbiroja sovjetske partije Arvid Pelješ prenesel na mitingu v Bologni pozdrave KPSZ 15. kongresu KPI. Rekel je, da sicer lahko vsakdo izbere svojo pot v socializmu, vendar pa je pri tem bistveno prispeti, ne pa končati »v slepih ulicah zgodovine«. Opozoril je, da je »treba znati uporabljati posebnosti« raznih narodov v izgradnji socializma, in pozval k »internationalistični solidarnosti.«

Tudi Berlinguer se je v svojem govoru zavzel za »razmah internacionalizma«, toda »novega internacionalizma, ki mora temeljiti, kot se zavzemamo že dalj časa, na priznavanju razlik in na polnem spoštovanju samostojnosti sleherne komunistične partije in sleherne revolucionarne in napredne sile.« Stori pa bi bilo potrebno še korak naprej, tako da bi ta novi internacionalizem vključeval vse revolucionarne in napredne sile, komuniste, socialiste, laične ali krščanske demokrate, osvobodilna gibanja itd.

Berlinguer je v skladu s spoznanjem, da bi bila »najhujša napaka balzamirati misel v zaprt in negiben filozofski sistem, v nekakšno ideološko kletko«, odprl nekaj novih razmišljanj tudi na drugih področjih: v definiranju tako imenovane »tretje poti«, ki je v bistvu sinonim za evrokommunizem, v opredeljevanju samosvojih stališč do nekaterih mednarodnih vprašanj, v iskanju večje vloge zahodne Evrope v bipolarno urejenem svetu, v odnosu do Kitajske itd. Vse to so vprašanja, ki ne zadevajo zgolj KP Italije, ampak imajo širši mednarodni pomen.

Vrsta kongresov

To je bil nedvomno pomemben dogodek za italijansko partijo, vendar ne samo zanjo. Upoštevati je treba, da je bil pred letom dni kongres KP Španije in da je italijanski kongres potekal v istem času kot belgijski ter poldrugi mesec pred francoskim. Vse te partije, ki so jih pred štiri leti začeli označevati za evrokommunistične, s čimer so hoteli posplošiti njihovo svojstvo pot v socializem, v pogojih razvite kapitalistične družbe in večstranskega sistema, so se znašle na pomembnih razpotjih svojega nadaljnega razvoja: ali na novo proučiti svoje strateške odločitve ali pa jih zapolniti z novo, še pogljobljeno vsebino. Pri tem je potrebno upoštevati sam politični trenutek, v katerem so se znašle najmočnejše partije zahodne Evrope za tudi Japonske, ki se, navkljub neustreznemu temeljnemu označbi, prav tako prištevata med evrokommunistične, ker se njena vizija poti v socializem ujema z zahodnoevropsko.

Kongres italijanske partije je potekal v času, ko so se začele pripravne na predčasne parlamentarne volitve. Kongres KP Francije poteka leto dni po parlamentarnih volitvah, na katerih je združena levica doživela boleč poraz, ki jo je razkalil, in mesec dni po kantonalnih volitvah, ki so levici (zlasti socialistom) znova prinesle uspeh. Kongres belgijskih komunistov je potekal tri mesece po volitvah, na katerih so doživeli ponovno rast volilnih glasov. Britanska partija se pripravljala na predčasne volitve s predvolilnim razglasom in »listino demokratičnih svobodščin«. Španska partija je pravkar, skupaj s socialisti, doživela lep uspeh na občinskih volitvah, prvih po štirih desetletjih, in komunistični župani so prevzeli vrsto španskih občin.

Svoj »volilni« trenutek doživlja tudi japonska partija. Že na zadnjih parlamentarnih volitvah — leta 1976 v spodnji in leta 1977 v zgornji del japonskega parlamenta — je KP Japonske izgubila 24 poslancev (od 59 na 35), nedavne delne volitve guvernerjev pa so prinesle še nadaljnje razočaranja: največja japonska mesta kot Tokio, Kioto, Osaka, nimajo več županov, izvoljenih s socialističnimi in komunističnimi glasovi, in javne raziskave govore o premiku volivcev proti centru oziroma odmičkanju od leve. Vse to je zanetilo med članstvom precej burne razprave. Podobno notranje razočaranja pa so prevzeli tudi v nekaterih drugih evrokommunističnih partijah — najbolj v italijanskih in v francoski.

Od Rodezije do Zimbabveja

Volilne kroglice, sprenevedanje in svinčenke

Oblast je ostala trdno v rokah četrtmilijonske bele manjšine – Zapleten paralelogram političnih in vojaških sil

NAIROBI, aprila (Od našega dopisnika iz Nairobija) Na današnji dan končane petdnevne volitve v Rodeziji, razglešene od prireditelj kot pot do večinske vlade Afričanov, so bile politična tragikomedia, pri kateri ni manjkalo krvi, kovarstva in klavne sprenevedanja. Oblast je namreč ostala trdno v rokah četrtmilijonske bele manjšine, ne pa v rokah 6,5 milijona Zimbabvejev afriškega rodu.



Volitve v mestu Bulawayo (foto dokumentacija Dela)

Namesto parlamenta s 50 belimi in 16 črnimi obrazi, bo poslej sedelo v poslanskih klopih 72 Afričanov in 20 afriških senatorjev – poleg desetih belcev.

Nominalna afriška večina bo tudi med ministri. Toda ustavni osnutek o tem, kakšna da bo država Zimbabve-Rodezija, objavljen 2. januarja letos, v 170 členih jamči dejansko nadaljevanje manjšinske vladavine. Kako je to mogoče?

Ključni vzvod ohranjanja starega v novi, tempopoliti preobliki so določila, de facto nespremenljiva – kot bomo videli – o pogojih za doseglo ključnih položajev v ključnih delih oblasti, vojski, policiji, pravosodju in javni upravi.

Tako daje ustava na področju obrambe in varnosti vsi oblasti poveljnikom rodov vojske, in ti niti ne bodo dolžni polagati računov ministrom, nosilec teh resorjev.

Poveljniki rodov bodo neizogibno iz vrst manjšine, kajti za tak položaj se lahko poteguje le tisti, ki je vsaj polkovnik ali (v letalstvu) kapetan eskadrilije in ki je imel tak čin najmanj pet let. Noben Afričan še zdaleč nima takšnega čina.

Poveljnike lahko odstavi samo komisija za osebje obrambnih sil – za članstvo v njej pa so pogoj spet takšni, da bo samo belopolta.

Poveljnik policije bo postal tisti, ki je bil najmanj pet let pomočnik policijskega komisarja za svo deželo; noben Afričan nima takega naziva.

Podobno je s pogoji za sodnike vrhovnega sodišča.

Odprava diskriminacije – zaščita privilegijev belcev

Nadaljnja zavora so ustavna določila o postopku za spremembo ustave. Tako terja sprememba kar 123 od 170 členov večino poslancev (78 od sto). To pomeni, da bi moralo zanjo glasovati vseh 72 afriških poslancev v poslanski zbornici in še šest poslancev manjšine. Ker pa bo rasistična Rodezijska fronta Iana Smitha imela vse ali domala vse bele poslanske mandate,

pomeni to dejansko možnost veta predstavnikov manj kot štirih odstotkov rodezijskega prebivalstva nasproti afriškim poslancem iz vrst »zmernih« strank, sicer znanih po hudih notranjih in medsebojnih razprtijah.

Tretja zbirka ustavnih varovalk de facto nadaljevanja manjšinske vladavine so zakoni. Ustavni osnutek naštevajo, kateri obstoječi zakoni so z ustavo še posebej zaščiteni – nikakor ne samo tisti, ki govorijo o rasnem razlikovanju in zapostavljanju Afričanov v šolstvu, krajevni upravi in zdravstvu.

Ustava sicer razglasa odpravo diskriminacije. Toda hkrati pomeni zaščito belih privilegijev, izvirajočih iz rasne diskriminacije. Z drugimi besedami, vsak poskus sprejeti zakon, ki bi bistveno izboljšal položaj Afričanov, bi utegnil razglasiti za kršenje pravic belcev, manjšina bi lahko uveljavila določilo 78 glasov večine, ki bi jo bilo nemogoče doseči. Ali pa bi sodniki – slej ko prej skoraj brez izjeme iz vrst manjšine – razglasili tak zakon za protustaven.

Dodajmo še, da ustava jamči manjšini 28 poslanskih mest za nadaljnjih deset let ali za dve mandatarne parlamentarni dobi.

In končno: ustavni osnutek so na januar-skem referendumu odobrili samo volivci iz vrst bele manjšine; Afričanov niso niti vprašali.

Izredno stanje za volitve

Med volitvami je bilo razglašeno izredno stanje na okoli devetih desetih rodezijskega ozemlja. Rodezijski režim, vojsko in policijo, ki so organizirali te in takšne volitve, so kot dodatni ustrojavni element podpirali pripadniki »pomožnih enot« ali, kot jih ustrezneje imenujejo, »privatnih vojsk« Abela Muzoreve in Ndabaningi Sitholeja.

Vlada je dodatno poklicala pod orožje starejše letnike iz vrst bele manjšine.

Po drugi strani je Patriotična fronta Zimbabveja prek voditeljev obeh kril – Mugabeja in Nkoma – razglasila splošen napad na volišča, volilne funkcionarje in.

Pa tudi sicer so volitve potekale v obdobju eskalacije partizanskega oboroženega bo-

ja. Po podatkih rodezijskega režima je v dobrih osmih letih, začenši z decembrom 1972 izgubilo življenje 14.000 ljudi, pretežno Afričanov. Tretjina vseh žrtev je bila v zadnjem letu.

Skratka, volitve so potekale v povsem nemormalnih okoliščinah, ki so onemogočale kakršno koli svobodno opredelitev okoli 2,8 milijona afriških volivcev. Dalje, bile so nereprezentativne, ker na njih nista delovali stranki, povezani v Patriotični fronti Zimbabveja. In tretjič, bile so mednarodno nepriznane. Nobena od najbolj prizadetih vlad, ne britanska ne ameriška, nista poslali opazovalcev. Poskus, da bi poslali delegacijo članov kongresa, je v predstavniskem domu propadel.

Smith in njegovi gojijo medlo upanje, da bo zmaga konservativcev na britanskih volitvah morda prinesla priznanje legitimnosti novi vladi v očeh Londona, predvsem pa odpravo gospodarskih sankcij, uvedbenih po enostranski razglasitvi neodvisnosti novembra 1965.

Volitve, izvedene dobro leto dni po sklenitvi t. i. internega sporazuma med Ianom Smithom, Abelom Muzorevo, Ndabaningi Sitholejem in Jeremiahom Chiraujem, so tudi pokazale, da med strankami, podpisnicami tega pakta, edino Smithova Rodezijska fronta vsaj navzven ni doživela nobenega razkola. Toda če so vrste stranknih aktivistov in ministrov še naprej strnjene, tega ni mogoče reči o beli manjšini. Ta združena zapašča Rodezijo. Medtem ko je bilo leta 1975 največ belih priseljencev, 277.000 in sicer, jih je zdaj manj kot 251.000. Samo od marca lani, od podpisa »internega sporazuma«, do vključno januarja letos je odšlo 13.674 belcev. Toda to so uradni podatki, ki ne zajamejo vseh tistih, ki odpotujejo »na počitnice« zunaj meja, in se ne vrnejo.

Razpoke v »zmernem« političnem taboru

V afriškem »zmernem« političnem taboru (kolikor je o taboru splošno mogoče govoriti) so se v dobrem letu dni med 3. marcem lani in aprilskimi volitvami pokazale še večje razpoke, kot so bile opazne pred podpisom sporazuma in vstopom v prehodno vlado.

Metodistični škof Abel Muzoreva je obdržal vodstvo v svoji organizaciji UANC (Združeni afriški narodni kongres), čeprav je vodstvo pretresalo več kriz in kljub klavni potezi, ko so postavili (s 56 glasovi proti 14) na stran Smitha proti svojemu zastopniku v vladi Byronu Hoveu. Smith in njegovi so ga odstranili, ker je kritiziral absolutno moč bele manjšine v policiji in pravosodju.

Reverend Nadbaningi Sithole, ki nastopa z vidika politične organizacije izmenoma pod zastavo ANC-S (S je kratica za Sithole) ali ZANU, je tik pred volitvami doživel udarec, ki kaže na globlje razprtje v vrstah njegove stranke. Iz vodstva je izstopil prvi podpredsednik dr. Elliott Gabelah, s čimer je prenehal biti tudi ministar za zunanje zadeve, informacije, priseljevanje in turizem v prehodni vladi.

Gabelah je izjavil, da mu »vest ne dopušča, da bi se sprizjani z nekaterimi akcijami, s katerimi si stranka želi pridobiti podporo«. Sithole in njegovi so pohiteli z razlago, da je Gabelah storil to zato, ker ga strankino vodstvo ni uvrstilo med kandidate ZANU na volitvah.

Po drugi strani je Sithole moral na tihem odstraniti nekdanjega poglavarja Jeremiaha Chirauja, ima v vrstah »zmernih« političnih organizacij nemara najmanjšo politično težo. Ker pa je rodezijski režim skozi desetletja razpdel dokaj trdno mrežo plemenskih in vaških poglavarjev, imenovanih in plačanih od vlade, utegne število glasov, oddanih na volitvah za ZUPO, na podeželju biti večje, kot bi bilo brez omrežja vaških in plemenskih poglavarjev.

ZUPO, pod vodstvom bivšega jetniškega paznika in plemenskega poglavarja Jeremiaha Chirauja, ima v vrstah »zmernih« političnih organizacij nemara najmanjšo politično težo. Ker pa je rodezijski režim skozi desetletja razpdel dokaj trdno mrežo plemenskih in vaških poglavarjev, imenovanih in plačanih od vlade, utegne število glasov, oddanih na volitvah za ZUPO, na podeželju biti večje, kot bi bilo brez omrežja vaških in plemenskih poglavarjev.

ZUPO, pod vodstvom bivšega jetniškega paznika in plemenskega poglavarja Jeremiaha Chirauja, ima v vrstah »zmernih« političnih organizacij nemara najmanjšo politično težo. Ker pa je rodezijski režim skozi desetletja razpdel dokaj trdno mrežo plemenskih in vaških poglavarjev, imenovanih in plačanih od vlade, utegne število glasov, oddanih na volitvah za ZUPO, na podeželju biti večje, kot bi bilo brez omrežja vaških in plemenskih poglavarjev.

Leto ljudskega jura

Toda tudi v ZUPO je nastala pred nedavnim huda razpoka, ko se je Chirau razšel s svojo desno roko, senatorjem in poglavar-

jem Kayiso Ndivenijem. Ta je ustanovil svojo politično organizacijo.

Za ZUPO je značilno, da sta vsaj doslej tako Chirau kot Ndiveni bila dokaj postna obiskovalca Londona. Ndiveni je bil po vsem videzu sodeč zelo dejaven tudi pri pripravljanju lanskega skrivnega srečanja Smith – Nkoma v Zambiji. Obenem pa so ZUPO ter njegovi sedanj ali bivši voditelji izmed vseh treh grupacij najbolj lojalni do Iana Smitha & Co. ali pa se kratko malo trudijo, da bi bili videti neodvisni, kot to počenjata Muzoreva in Sithole.

V nasprotnem taboru – Patriotični fronti Zimbabveja – sta obe krili navzven, v mednarodnih nastopih ohranili enotna stališča. Toda proces integracije – politične in vojaške – ZANU Roberta Mugabeja in ZAPU Joshua Nkoma v vseh teh mesecih po marcu 1978 v celoti ni napredoval.

Obe krili Patriotične fronte marsikdaj ignorirata druga drugo. Tako je, na primer, glasilo Nkomove ZAPU »The Zimbabwe Peoples' News« poročalo o konferenci koordinacijskega biroja neuvršenih dežel v Mafutu na afriškem jugu, zlasti še o priporočilu, da bi fronto sprejeli za člana gibanja neuvršenih. Toda niti z besedico ni omenilo, da je v imenu celotne fronte na konferenci govoril soprodsednik, voditelj drugega krila, Robert Mugabe. Obenem vodstvo ZAPU, recimo generalni sekretar Joseph Msika, zavrača neimenovane kritike, ki trdijo, da ZAPU varje svoje oborožene sile za državljansko vojno. Msika se tudi huduje na ZANU, ki očita zapekarsvo ZAPU, češ, ZAPU se »ne vojskuje zato, da bi delala dober vtis«. Toda ZANU ni omenjen s polnim imenom.

ZANU pod vodstvom Roberta Mugabeja pa je to leto razglasila za »Gore re Gukurahundi«, za leto ljudskega jura, se pravi leto utrditve oblasti na osvobojenem ozemlju, preobrazbe na pol osvobojenih ozemelj v povsem osvobojena, nadaljnjih napadov na sovražnikove postojanke, zlasti še mest, itn.

Krili Patriotične fronte vsako zase

V vrstah obeh kril Patriotične fronte Zimbabveja je torej malo ali nič govora in

bržkone še manj pripravljenosti na višjo stopnjo politične in vojaške integracije. Obe krili vsako zase utrjujejo pozicije, krepijo partizanske enote, dobivata pomoč.

ZAPU ima svojega predsednika in vrhovnega poveljnika vojske ZIPRA Joshua Nkoma. ZANU ima (od septembra 1977) za predsednika Roberta Mugabeja, ki je hkrati vrhovni poveljnik vojske ZANLA.

Paralelogram političnih in vojaških sil na prizorišču Zimbabveja je torej kar se da zapleten. Zato je s kolikor toliko gotovosti glede na mednarodno nepriznane volitve in razraščajočo se partizansko vojno mogoče reči ali doumevati morebiti samo tole:

– Smithova pot kljubovanja mednarodnemu priznanju in mirni rešitvi se bo nadaljevala v tempopoliti preobliki nominalne afriške večine v parlamentu in v vladi.

– Oboroženi boj partizanov Patriotične fronte – med seboj dejansko pičlo povezanih – se bo nadaljeval. S tem možnosti internacionalizacije niso izključene. Eno takih možnosti je ondan nakazal v londonskem »Observerju« dolgoletni strokovnjak za Afriko Colin Legum. Na kratko rečeno, bi obsegala britansko vojaško intervencijo v Rodeziji, po možnosti s podporo čet OZN. To bi utegnulo – če bi žrtve takega posega postale enote enega ali obeh kril fronte – privedi do intervencije vojaških enot iz vrst zaveznikov fronte, recimo Kube.

Različica tega bi utegnila biti: v takem položaju bi eno od kril fronte sklenilo sporazum z »zmernimi politikami« ter Londonom (in Washingtonom) in si obenem zagotovilo kolikor toliko vodilno vlogo na političnem in vojaškem prizorišču. Drugo krilo bi bilo politično eliminirano, čemur bi sledila državljanska vojna.

– V skladu z južnoafriško politiko laagerja, se pravi kljubovanja vsem, bi se Južna Afrika povezala (še bolj) z Rodezijo. Tej nekakšni konfederaciji bi pridružili »neodvisno« Namibijo pa – javno ali tajno – nemara še koga iz sosesčine, recimo Malavi.

Jože Štrcelj

Vladimir Dedijer: Jugoslavija in interesne sfere

Prva navzkrižja zaradi Jugoslavije

Dedijer pravi, da na sestankih, ki so potekali »na štiri oči«, zato niso delali zapisnikov, ker so na njih sprejemali pomembne odločitve o tem, kakšna bo usoda sveta po zmagi. Še zlasti zanimive so bile interesne sfere, pri čemer ni šlo le za majhne in srednje države, temveč pogosto tudi za nekdanje velike evropske dežele. S temi sporazumi so zajeli vso zemeljsko oblo, ne le Evropo, temveč tudi Azijo (Kitajska, Indokina), pa bližnji vzhod in druge dele sveta.

Mnogi od teh sporazumov še danes veljajo in odločajo o ravnotežju sil med veseljami. Prav zato so še vedno tajni, o njihovi nadrobnejši vsebini pa lahko uganemo bolj po ravnanju držav udeleženk pri urejanju posamičnih mednarodnih

vprašanj, kot pa bi o tem mogli govoriti z zanesljivo znanstveno objektivnostjo...

Vprašanje Balkana in še posebej Jugoslavije se je zastavljalo že od tistikrat, ko so se prvokrat spremenila stališča tako med Churchillom in Rooseveltom kot tudi med

Stalinom in Churchillom. O Jugoslaviji so govorili ne le kot o enem od prostorov, kjer naj bi se začela druga fronta, temveč je bila beseda tudi o njeni integriteti in povojni ureditvi...

Med prvimi vprašanji, o katerih se Roosevelt in Churchill nista zedinila, so bile interesne sfere pa tajna diplomacija in povojna ureditev, a povod je bila prav Jugoslavija. Churchill je 2. marca 1941 poslal princu Pavlu odlok britanske vlade, da bo Jugoslavija po končani vojni razširila svoje meje na Italijo, dobila Istro in Trst, če se seveda ne bo pridružila trojnemu paktu. Roosevelt je za vse to zvedel šele julija; 14. julija je poslal brzojavko Churchillu in mu predlagal, naj pri prijavi javno izjavi, da ni britanska vlada ničesar obljubila, kar bi se nanašalo na povojno ureditev, ozemlje, prebivalstvo ali gospodarstvo. »Zatem pa bi vam jaz lahko priskočil na pomoč s svojo izjavo,« je še pristavil Roosevelt.

Churchill je dobil Rooseveltovo brzojavko, ko se je ravno pripravljal na sestanek z ameriškim predsednikom na Novi Fundlandiji. ZDA takrat še niso začele vojne z Nemčijo, a britanska vlada se je odločila, da v primeru, če ZDA posežejo v vojno, ne bo privolila v klavzulo, da imajo ZDA in Anglija medsebojne obveznosti... da morata druga drugo pokazati popolna besedila kakršnegakoli sporazuma, tajnega ali ne, z vsemi nadobnostmi vred... sporazuma, ki bi utegnil... vplivati na pogoje

miru, a o miru je mogoče govoriti šele, ko bo konec vseh sovražnosti». Vendar je bilo tistikrat razmerje sil tako, da je moral Churchill ob srečanju z Rooseveltom popustiti; tako so v besedilu atlantske listine, sprejete 12. avgusta 1941, obodili tudi aneksije in tajno diplomacijo, čeprav bolj milo.

Ker pa Roosevelt še vedno ni bil zadovoljen, mu je Churchill, preden se je decembra 1941 spet odpravil v Ameriko, poslal radiogram. V tem papirju se je formalno obvezal, da Anglija ne bo sklenila nikakršnega sporazuma, »ne tajnega ali javnega, ne neposrednega ali posrednega« o povojnih mejah, ne da bi se posvetovala z ZDA, in da je »meje mogoče urediti samo na mirovni konferenci«; tako, kot priznava v svojih spominih, objavljenih leta 1965, Anthony Eden...

Stalin in Balkan

Angležinja Elisabeth Barker je ob poglavljanju v zgodovino druge svetovne vojne našla v arhivih Foreign Officea, ki so jih odprli leta 1972, dokumente o pogajanjih med Stalinom in britanskim veleposlanikom v Moskvi Crippsom; slo je za interesne sfere na Balkanu. Že leta 1940 se je Cripps sestel z Molotovom in izjavil, da si je britanska politika zastavila za cilj, da bi, kljub nemški in italijanski agresiji, ohranili

neodvisnost balkanskih držav. Rekel je, da si Anglija in ZSSR prizadevata za isti cilj in da upa, da bi Sovjetska zveza lahko pomagala, da bi se balkanske države zedinile glede tega vprašanja. Molotov je pokazal zanimanje za tisto, kar je imenoval Crippsov »formalni predlog za balkanski blok«.

Molotov je prek agencije TASS objavil uradni demanti in zanikal vsa poročila, da bi se »na pobudo ZSSR odločili za nove korake – da bi sklenili trdnjeji protiagresivni pakt med Romunijo, Jugoslavijo in Turčijo v bran proti italijansko-nemškemu prodiranju na vzhod«. Kljub takemu znanikstvu pa je Cripps vztrajal, da sovsjetska vlada navede, da je sprejela politiko sodelovanja z Anglijo na Balkanu.

Foreign Office je na koncu sklenil, naj Churchill pošlje Stalinu o tem osebno poslanico. Prvega julija je Cripps izročil poslanico Stalinu. O pogovoru, ki je potekal ob tej priložnosti, je Cripps napisal obsežno poročilo. V njem pravi, da je Stalin načel vprašanje o balkanskem bloku, Cripps pa je predlagal Molotovu, da bi blok nastal pod okriljem Rusije. Stalin je rekel, da ne namerava vladati na Balkanu in da bi takšna politika utegnila postati zelo nevarna za ZSSR. Cripps je odvrnil, da so najbrž tisto, kar je rekel o Balkanu, napačno razumeli: ni predlagal, da bi ZSSR vladala Balkanu, temveč je menil, da bi bilo »težko zagotoviti stabilizacijo na Balkanu, ne da bi dala spodbudo močna

soseda, ki bi si prizadevala, da bi se te države zedinile«. Cripps je omenil, da sta Sovjetska zveza in Turčija tisti, ki bi lahko največ pripomogli k temu.

Stalin je ponovil, da ZSSR ne želi prevzeti vloge vrhovnega razsodnika in tudi noče biti zapletena v dogodke na Balkanu. Potem je prešel k Turčiji in rekel, da ne bi bilo najbolj prav, če zaradi morebitne zlorabe ne, če bi Dardanelce nadzorovala ena sama sila. Cripps je odgovoril, da bi Anglija morala spodbuditi Turčijo, da bi se o tem sporazumeli. Stalin je bil takoj za to.

Oktober 1941 je Cripps spet poskušal pridobiti Stalina. Foreign Office ga je pooblastil, naj Stalinu predlaga pogovore o povojni ureditvi, da pa naj se skrbno izogne Besarabiji in Bukovini, ki ju je terjala zase Sovjetska zveza.

Le nekaj dni po izbruhu vojne z Nemčijo je Molotov načel vprašanje o povojni ureditvi. Pogovarjal se je z veleposlanikom Crippsom. Churchill pa se tokrat ni mudilo. Pogovor je omejil večidel na vojaško sodelovanje, bil je pripravljen poslati britanske poveljnike na pogajanja, a Stalinu tudi tokrat ni bilo do tega, da bi se sukali okoli vrede kaše, temveč se je želel pogovoriti o sporazumu o vojnih ciljih in o tem, kako naj bi bil svet urejen po vojni. Novembra 1941 je med Churchillom in Stalinom potekala živahna korespondenca, ker Anglija ni hotela napovedati vojne Finski, Madžarski in Romuniji...

Četrtič o zastaranju nacističnih zločinov

Kjer ni tožnika, ni sodnika

Zrcalo tridesetih let prakse pri kaznovanju nacističnih zločinov

BONN, aprila (od naše bonske dopisnice) – Zdjaj, ko se pripravljala zahodnonemški parlament na vsebinsko glasovanje, ali naj kazniva dejanja umorov iz nacističnega časa konec letošnjega leta zastarajo ali pa naj se zastaralni rok odpravi, se vsebinski del strokovne in politične razprave ne razločuje v bistvenem od tistega, kar so kazenska zakonodaja, interpretacija ustave po ustavnem sodišču in razlage zakonov na vrhovnem sodišču dokaj premočrtno in sistematično ustvarjale v tridesetih letih obstanka Zvezne republike Nemčije.

Odmislimo za določen čas politične cilje, ki jih dve veliki strankarski formaciji (SPD – FDP in na drugi strani CDU – CSU) zasledujeta tudi v zvezi z zastaranjem nacističnih zločinov, tako da je bolj jasno videti bistvo dotedanje prakse, pravne filozofije v zvezi s kaznovanjem, družbene cilje, ki naj bi jih pregon zasledoval, in izhodišča za kazensko vrednotenje organiziranih uničevalnih načrtov nacistične države, ki so jih izvajali posamezniki.

Od vsega začetka zahodnonemški zakonodajci in sodišča niso imeli namena ločevati med izjemnimi zločini v službi nacistične države. Postavili so se na stališče, da je za posamezne storilce olajševalno dejstvo, če so omenjena kazniva dejanja storili s spodbudo nacistične države. V splošnem brezpravju naj bi bila udeležba v izjemo hudih zločinih, ki jih poprej niso poznali, niti si jih zamisljali, s stališča pravne reda manj vredna obsojda kot pri tistih storilcih, ki morijo iz lastnih pobud in proti veljavnim normam trenutne pravne ureditve.

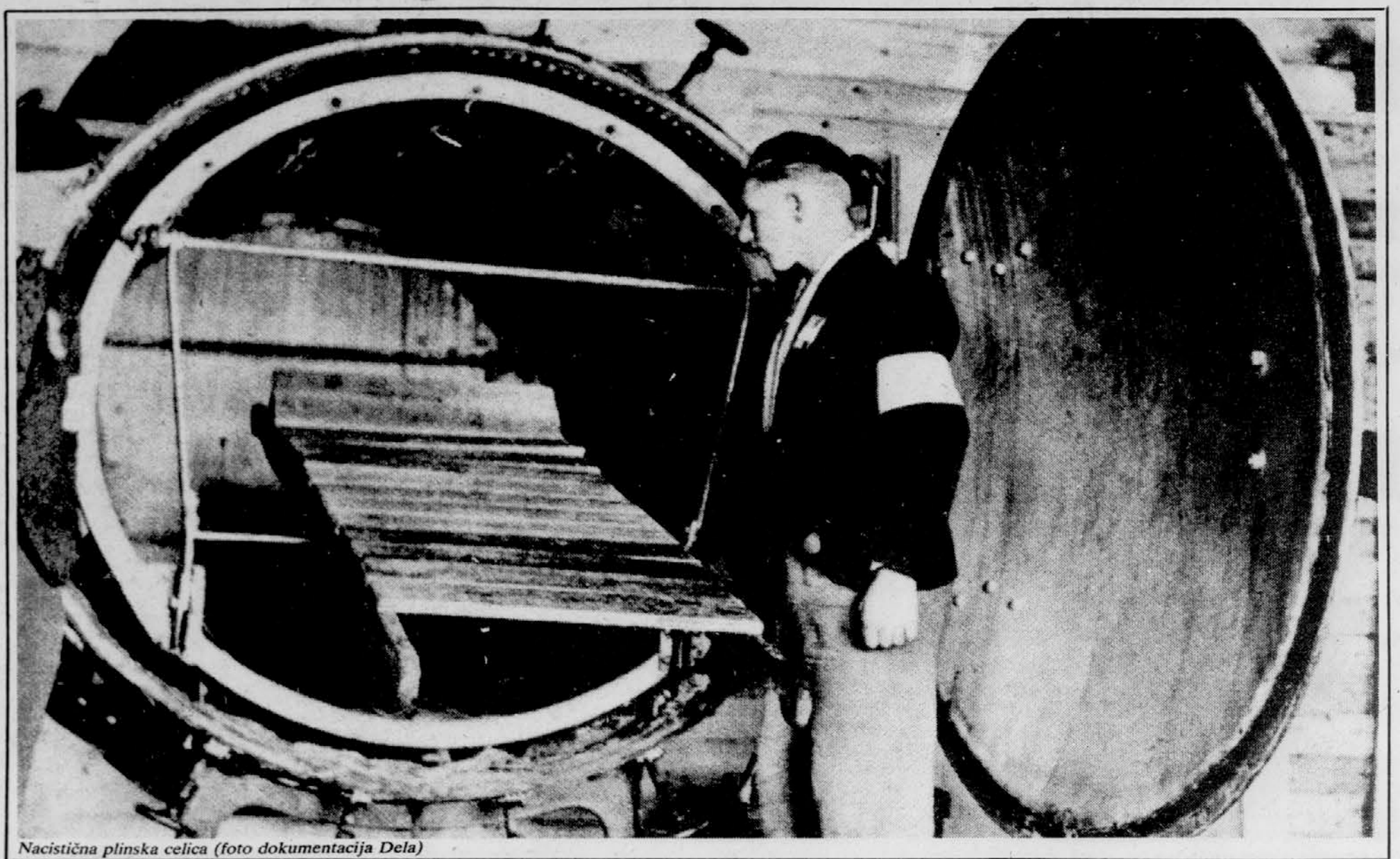
Sodišča menijo, da je posameznemu storilcu treba dokazati posamezne umore, čeprav je upravičena domneva, da je sodeloval v več stotih in tisočih umorih, in to po merilih, ki zdaj veljajo za pregon umorov. V primeru dvoma, celo najmanjšega dvoma, odloči sodišče v korist obtoženega. To humano pravilo kazenskega prava je v spletu okoliščin, ki spremljajo kaznovanje nacističnih zločinov, postalo poglavitni vzrok za množično oprostitev storilcev, čeprav so jih žrtve prepoznale in pričale o ubijalskem stroju, ki so ga vodili. Stališče sodišča je bilo, da je treba vedeti za konkretno žrtev in nato določiti način, kraj in čas njenega umora.

Enačaj med »množičnimi« in »posameznimi« umori

Zakonodaja se je postavila na nekaj izhodišč, ki sodijo sicer med pridobitve kazenskega prava na področju človekovih pravic, ki pa v službi omejevanja kaznovanja nacističnih zločinov delujejo prav proti človekovim pravicem in tako njihove posledice daleč presega meje ZRN. »Nul-

lum crimen sine lege« – storilca ni mogoče kazensko preganjati, če dejanje ni bilo kaznivo že takrat, ko je bilo storjeno – je v primeru nacističnih zločinov v najboljšem primeru mogoče imenovati cinični pravni formalizem. Celotna kazenska zakonodaja je izhajala iz tih postavke, da zločini, ki jih je evropskim narodom pripravila nacistična država med leti 1933 – 1945 (sistematično iztrebljanje »manjvrednih narodov«, atavistične interpretacije mednarodnega vojne prava, organiziranja suženjske delovne sile, evtanazija, »Lebensborn«), tedaj, ko so bili storjeni, še niso bili poznani, torej zanje tudi ni bila zagrožena kazen. Načelo je v povezavi z drugim temeljnim načelom o neretroaktivnosti veljave predpisov materialnega kazenskega prava (neveljavnosti za nazaj) in je tako omogočilo celo vrsto olajševalnih interpretacij posameznih zločinov ter prava, ki naj velja za presojo njihovih kaznivih dejanj.

Praktično je k omejitvi kazenskega pregonu za dejanja iz nacističnega časa prispeval sicer razloček med uboji in umori in med »vojnimi zločini« ter »pomorom narodov«. Vojni zločini naj bi namreč zajeli večino dejanj v protipartizanskem boju in naj bi torej zahtevali manjšo kazensko odgovornost. Voditelj osrednje ustanove za ugotavljanje nacističnih zločinov v Ludwigsburgu – Adalbert Rückerl na primer še zdaj govori o partizanskem boju na zasedenih ozemljih kot o »mednarodno pravno nezakonitem boju«, na katerega naj bi sicer tudi nemške zasedbene oblasti odgovarjale z ukrepi, ki so »presegali veljavne norme«. Vrsta elementov kaznovane politike se je odvijala na tej osnovi, tako na primer razlaga »umora« in »uboj«, pri čemer je uboj »ubijanje brez nizkih pobud« in brez »trpičenja žrtve«. Uboj je na primer množično streljanje, pri čemer žrtve ne vidijo, kaj se bo z njimi zgodilo. Če so si morale kopati grob, naj bi bil to »umor« (psihično trpinčenje). V praktičnem je imelo razločevanje mnogo večji pomen od zgolj teoretičnega ločevanja med različno hudimi kaznivimi dejanji: nacistično »ubijanje« je bilo uvrščeno, skupaj z uboji »individualnih storilcev«, v kazensko kategorijo do 15 let zapora in je 8. maja 1960 zastarelo, čeprav praktično do tedaj sistematičnega kaznovanja nacističnih zločinov še niso začeli in je bila



Nacistična plinska celica (foto dokumentacija Dela)

sama ustanova v Ludwigsburgu ustanovljena šele leta 1958. Do tedaj srednjega mesta za zbiranje podatkov, vrednotenje in predvsem osredotočene pristojnosti za začenjanje kazenskega pregonu sploh ni bilo. Navesti je treba še eno ključno izhodišče kaznovane politike: različno stališče do obravnavanja zločinov, storjenih proti židovskemu prebivalstvu, ki je veljalo za brezumno žrtev, in nasproti slovanskim narodom, ki so imeli odporiška gibanja in so po drugi svetovni vojni oblikovali socialistične države. Stališče do dokazov, ki prihajajo iz teh držav, je poleg vsega naštetega obremenjeno še z ideološkim elementom trenutnega političnega in vojaškega razmerja med Vzhodom in Zahodom.

Manjkajoča analiza fašistične države

Eno izmed načel, na katerih se je odvijala praksa, lahko poiščemo posredno iz kritike, ki jo je Rückerl kot nekakšen nadstrankarski strokovnjak namenil delovanju nürnberškega sodišča. Po njegovem so tedaj v taki meri pomešali »vojaške, politične in kazenske pravne elemente«, da se iz njih ni nihče več spoznal. Prav tako meni, da so s poudarjenjem, da gre za »politične« zločine, otežili pregon nemškim sodiščem, ki so iskala »nizke pobude«, osebno sovraštvo, razisem, torej osebne motivacije posameznikov za kazniva dejanja. Iz Rückerlove kritike je videti, da je sodiščem ZR Nemčije zlasti neprijetna interpretacija izjemnosti kaznivih dejanj nacistične države, izločanje dejanj iz kazenskega prava posamezne države in vključevanje nürnberškega statuta v mednarodno pravo. Nista se zgolj po naključju srečali dve metodi. Zahodnonemška je s formalizmom stala na stališču omejevanja kaznovanja, medtem ko je nürnberška razprla vprašanje teroristične državne tvorbe, kjer je nasilna organizacija (politična država navznoter) samo en del nevarnosti za mednarodno pravno ureditev in mir: drugo sestavlja zveza med industrijo, vojsko in politično elito, ki je zagotovo »politična«, in ta sistemizira fizično uničevanje narodov iz bioloških rasnih pobud, ekonomskih ciljev, podrediti si druge narode in izkoriščati njihova naravna bogastva.

Vse to – družbena analiza fašistične države – je iz najrazličnejših vzrokov ostalo zunaj obravnave nove Zahodne Nemčije s staro in je v celoti določilo tudi delo pravosodnih oblasti v postopku kaznovanja nemških državljanov za zločine iz časa te fašistične države.

Med formalne elemente je navezadnje pristihi še prenos kazenske pristojnosti med okupacijskimi oblastmi in ZR Nemčijo. Velike sile so bile na svojih ozemljih dolžne kaznovati zločince po načelih iz Nürnberga in so to deloma storile, vendar je mnogo visokih nacističnih funkcionarjev izginilo in živel z izmišljenimi imeni. Zavezniška sojenja so bila poleg tega že oharvana z nastopajočim svetovnim idejnim konfliktom; zlasti na Zahodu so se izhodišča kaznovane politike hitro spreminjala. Na smrt obsojeni iz ameriške cone, ki so jim pozneje kazen spremenili v dosmrtno ječo, so bili zvečine leta 1955 že na prostosti.

V meddržavnem prenosu kazenske pravne pristojnosti na ZR Nemčijo 5. maja 1955 je bilo določilo, na katerega so se nemška sodišča obilno sklicevala, ko so poudarjala nenačelnost zaveznikov in njihovih pomankljivi pravčnosti: ljudje, ki so bili pred sodišči okupacijskih oblasti v pogosto naglih postopkih oproščeni, niso mogli biti pozneje postavljeni pred zahodnonemška sodišča, tudi če bi novo otežilo gradivo prepričljivo govorilo o njihovi krivdi. To določilo je zlasti pomembno v okviru podatka, da do leta 1955 in Adenauerjevega obiska v Moskvi v ZR Nemčiji praktično niso vodili (ali ne imeli, ali ne iskali) podatkov o zločinih v vzhodni in južni Evropi. Šele sredi petdesetih let se je torej pojavil večji del tistega, kar zajema pojem »pomor narodov« oziroma »umor iz nacističnega časa« v terminologiji zahodnonemških sodišč.

Kratek pregled bitke proti zastaranju

Z že naštetimi omejitvami je bilo po letu 1960 mogoče preganjati torej samo še umor in po zakonu iz leta 1968 še tega ne, če storilcu niso mogli dokazati konkretnih osebnih pobud. Vendar je bilo nekaznovanih še toliko storilcev, ki bi jih bilo mogoče uvrstiti v to zoženo kategorijo kazenske odgovornosti za množična uničevalna dejanja, da je vprašanje zastaranja dobilo

zelo konkretne politične oblike. Leta 1965, ko naj bi zastarali tudi umori (rok za začetek štetja so od časa dejanja premaknili na konec fašistične države), je tedaj opozicijska SPD predlagala odstranitev zastarelega roka, vendar ni uspela. Parlament se je zedinil le za premik datuma na začetek štetja na konec leta 1949, torej na formalni začetek ZR Nemčije. Tudi leta 1969 se je pojavil predlog o nezastaranju, vendar je po dolgi razpravi prišlo le do spremembe kazenskega zakonika in podaljšanja roka za vse umore na trideset let. Ves čas ni bilo nobenega koraka v smeri ločevanja med umori fašistične države in »individualnimi storilci«. Podaljšani rok se bo iztekel 31. decembra 1979, če zakonodajalec ne bo česa ukrenil proti temu.

Parlament se mora zdaj odločiti na predlog skupine socialno demokratskih poslancev, ki predlagajo, naj bi preostali umori iz nacističnega časa skupaj z umori nasploh ne zastarali. SPD je tako ostala pri ustaljeni praksi enačaja med nacističnimi umori in umori nasploh, kar je pravosodni minister Vogel v teoretičnem časopisu za pravno politiko pojasnil z že omenjenim načelom »nullum crimen sine lege«. Izolirana zakonodaja in praksa za nacistične zločine naj ne bi bili utemeljeni, ker storilci tedaj, ko so ta dejanja storili, niso vedeli za drugačno kazen, kot je tista, ki velja za umore, uboje, ropanje itd. nasploh. Pravosodni minister sodi, da je treba zastaralni rok odpisati za umore zato, ker načelno ne bi iz vzrokov pravne varnosti noben storilec smel računati s tem, da bo po določenem času ostal nekaznovan.

Nasprotniki slonijo zvečine na pravnih formalnih elementih iz dotedanje prakse: trdijo, da z odklinitvijo časa povprečna starostna doba obtožencev čedalje bolj raste (1960 – 55,5 let 1977 – 64,8 let), da je problem pri čedalje večji (mnogi nočejo pričati, ker nečajo na novo odpirati ran pa zato, ker jih advokati žalijo, za mnoga dejanja pa prih sploh ni več), da je vedno več takih domnevnih storilcev, ki zaradi bolezni ne morejo biti obtoženi in niso sposobni prestati postopka; da so osrednji kompleksni zločinov poznani in da je predvsem v »duhu nemške pravne tradicije« dovoliti zastaranje umorov. Trdijo torej, da se je treba iz vzrokov »pravne varnosti odpovedati dokončni pravičnosti«. Da bi se neodkriti zločinci velikega kalibra, ki so

v Latinski Ameriki in drugod, nato zakonito vrnili in jih ne bi mogli zasledovati (morda bi od njih manj obremenjeni še sedeli v zaporih), jih ne moti oziroma sodijo, da pri načelih ne bi smeli biti preveč dlakocepski.

Manjšina v SPD je s predlogom poslanca Walthematheja prišla najdalj v ločevanju med umori in upoštevala nekatere bistvene elemente fašistične države, vendar ni uspela zbrati dovolj podpisnikov za tako stališče. Edina pot za odstranitev zastaralnega roka gre skozi koalicijo v bistvu predvsem protifašistično usmerjenih poslancev (večina SPD, toda ne vsa, manjši del FDP in manjšina CDU), ki ji po prvih dnevih razprave obetajo večino, če ne celo absolutno večino.

Samó zastaranje ali ne na kaznovanje prakso ne bo bistveno vplivalo, ker so doslej sodišča že izrecno izpričala, da praktično ne obstajajo več (pravkar je državno tožilstvo na procesu proti esesovcem v uničevalnem taborišču Majdanek zahtevalo za štiri obtožene oprostitev, ker njihove krivde »ni bilo mogoče zanesljivo dokazati«) in da je vse skupaj, zadnjih 3000 preiskovalnih postopkov, v glavnem le še zadostitev načelu. Združenje sodnikov je na primer povedalo, da se zavzema za zastaranje, ker ni »verjetno, da bi po letu 1980 še odkrili nepoznane storilce in jih obsodili«. Sam voditelj osrednje ustanove za ugotavljanje nacističnih zločinov (ni se ukvarjal z »vojnimi zločini«, ampak v glavnem s pomori židovskega prebivalstva) se zavzema za zastaranje iz praktičnih in pravnih formalnih razlogov.

Vprašanje odstranitve zastaralnega roka je tako vendarle politično vprašanje prve vrste in ogledalo moči protifašističnih sil kljub temu, da je mogoče priznati, da se nekateri za zastaranje zavzemajo iz nacističnih pogledov na pravno ureditev. Za večino pa se zastaranje kljub vsemu črta pod preteklostjo, dokončni konec sočasnja z njo, ne glede na to, kakšne izkušnje je nova generacija sprejela od stare. Tako je kljub nadaljevanju izenačevanja »umorov« in »umorov« velika stvar, če se bo v parlamentu oblikovala koalicija preko meja strank in v korist odprave zastaranja za umore.

Mojea Drčar-Murko

pretresla vprašanja. Deloma je ponovil Churchillovo izjavo, da britanska vlada ne priznava nikakršnih teritorialnih sprememb, do katerih bi utegnili priti med vojno.

– Morda bo prav ta konkretna sprememba sprejeta, vendar sem se dolžan najprej posvetovati z angleško vlado, je rekel Eden.

Pri tem se je deloma skliceval na atlantsko listino, pa na stališča, ki so se nanašala v tem dokumentu na nepriznavanje teritorialnih sprememb. Tako je bilo videti, da si London lasti pravico odločiti o polnomočnosti zakonodajnih aktov sovjetskih oblasti.

– Ali je res nujno, da je vprašanje baltičkih dežel odvisno od odločitve britanske vlade? je ironično vprašal Stalin. Vojskovo največjo vojno in izgubljam na stotisoče ljudi, ko branimo občo stvar, skupaj z Veliko Britanijo, našo zaveznico, in mislim, da se je treba tega vprašanja lotiti kot aksioma in da ni pri tem potrebna nikakršna odločitev.

– Najbrž imate pred očmi prihodnost baltičkih dežel po končani vojni? je vprašal Eden, ki se je očitno na vse kriplje trudil, da bi pridobil na času.

– Da, je odgovoril Stalin. Ali boste podprli težnje teh treh držav, da bodo po vojni sodile k Sovjetski zvezi?

Decembra 1941 so v Moskvi stekla pogajanja o sklenitvi dveh sporazumov: prvi naj bi bil vojaški – o zvezi in medsebojni pomoči v vojni, drugi pa politični – o povojnem sodelovanju. Pogovarjala sta se Molotov in britanski ministri Anthony Eden. O teh razgovorih ni ohranjen niti en sam dokument, razen tega, da urednik uradne sovjetske zbirke omenja – ob pripravah na obisk Molotova v Londonu in Washingtonu spomladi 1942 – da so se pogovori začeli v Moskvi decembra 1941 in da so se nadaljevali v Londonu, v njih pa so sodelovali predstavniki britanske vlade in sovjetski veleposlanik.

Pričevanje spominov

O novembrskih pogovorih pa se je ohranilo več opisov v spominih Churchilla in Edena, pa v Bereškova, ki je bil nekaj časa Stalinov prevajalec. V Edenovih spominih je navedenih največ podatkov o tem, kako se je 16. decembra 1941 srečal s Stalinom; sestanek je trajal od 19. do 23. ure.

»Na prvem sestanku mi je Stalin dal osnutka za kratka sporazuma. Prvi se je nanašal na vojaško zvezo, ki naj bi jo sklenili med vojno, drugi pa je predvideval skupno akcijo, s katero naj bi uredili povojna vprašanja v Evropi in preprečili ponovno nemško agresijo. Oba sporazuma bi morali objaviti,

ti, a drugi je zajemal še tajni protokol, ki je navajal nadobnosti o evropskih mejah. Ob Stalinovem predlogu, da bi sprejeli ta protokol, sem se zavedel, da so padli v vodo vsi obeti, ki smo jih gojili v Londonu – da bomo s Stalinom lahko razpravljali o mejah tako, da bomo vse skupaj omejili na splošne izraze iz atlantske listine. Ruski načrti so bili nadvse natančni. V naslednjih treh letih vojne se niso niti za las spremenili, saj so imeli za cilj – zagotoviti čim trdnjše poročstvo za bodočo varnost Rusije.

Stalin je predlagal, naj se Poljska razširi na zahod, na račun Nemčije. Druge zasedene države naj bi se vrnile za stare meje, spet naj bi vzpostavili Avstrijo, a Porenje in morda še Bavarsko naj bi odedeli od Nemčije. S Finsko in Romunijo bi Sovjetska zveza dobila svoje meje iz leta 1941, pridobila pa bi še baltičske dežele. Ruske meje s Poljsko bi temeljele na Curzonovi liniji. Stalin je še želel, da bi uveljavil pravice v Finski in Romuniji, pa, da bi si zagotovil pot do Baltika. Sovjetska vlada ne bi imela nič proti, je dejal, če bi si Anglija uredila oporišča na Danskem in Norveškem.

Eden pravi, da je Stalinu povedal, da se strinja z mnogimi od njegovih misli o povojni ureditvi Evrope, potem pa pojasnjuje, da ni hotel privoliti v tajni protokol, ki naj bi ga sprejeli mimo soglasja britanske vlade. Stalinu je rekel:

»Ze prej, preden je bila Rusija napadena,

nam je gospod Roosevelt poslal sporočilo in terjal od nas, naj se ne spuščamo v kakršnekoli tajne sporazume, ki bi se nanašali na povojno reorganizacijo Evrope, ne da bi se prej posvetovali z njim. To pa ne pomeni, da bi morali biti naši državni izključeni iz razprav, s katerimi naj bi položili temelje miru. Gospod Roosevelt je bil zaskrbljen, ko je slišal, da sem ponudil jugoslovanski vladi razširitev ozemlja. Bil je stabe volje in ni hotel, da bi ameriška vlada sodelovala pri mirovnih sporazumih, češ da so bila mnoga vprašanja že urejena mimo nje.

Dve verziji pogajanj

Stalin je na to odvrnil:

– Vendar je še veliko vprašanj, ki se nanašajo na varnost naših dveh držav in ki bi jih lahko skupaj pretresli.

Dejal sem: – O teh vprašanjih lahko razpravljamo. A na koncu, ko bo nastajal mirovni sporazum, morajo Sovjetska zveza, Anglija in ZDA sestiti skupaj in se zediniti o ključnih vprašanjih sveta.

Stalin je k temu pripomnil, da se strinja. Potem sem predlagal, da moramo, še preden steče pogovor o vojaških načrtih, razčistiti politično vprašanje: ali naj povežemo naša dva dokumenta in kakšen vrstni red predlaga Stalin.

Stalin je rekel:

– Mislim, da je to, kar ste predlagali, nekakšna deklaracija, mi pa predlagamo dva sporazuma. Na deklaracijo gledam kot na algebro, a sporazum je praktična aritmetika. Ne bi rad jemal cene algebr, vendar mi je bolj pri srcu praktična aritmetika. Najbrž je v današnjih razmerah, ko se Hitler hvali, koliko pogodb je že sklenil, veliko pametneje imeti v rokah sporazum med našima državama, naši dokumenti pa so že takšne oblike.

Predlagal sem: – Morda bi lahko ta sporazuma vzeli za osnovo, dobro pa bi bilo še pogledati, ali je v našem dokumentu kaj uporabnega, kar bi veljalo vnesti v vaša sporazuma.

Stalin je vprašal: – In kaj mislite o dodatku k tajnemu protokolu?

– Težava je v tem, da ne morem podpisati takšnega dokumenta, preden se ne posvetujem s svojimi kolegi. A doslej se še nismo sporazumeli o teh problemih.

Veleposlanik Majski je vprašal:

– Tudi o sovjetskih mejah ne?

– Tega ne morem storiti, ne da bi prej obvestil svojega predsednika vlade in dokler se ne pomenimo z Američani. Lahko bi odgovorili, ko se vrnem v London. Od-

govor izročim gospodu Majskemu, potem pa nadaljujemo razpravo...«

Kaj storiti z baltičskimi deželami?

O pogovoru med Stalinom in Edenom, nanašajočem se na zahodne meje ZSSR in še posebej baltičske republike, je sovjetski avtor V. Bereškov zapisal takole:

»Z Edenom so se v Moskvi pogovarjali tudi o sovjetski zahodni meji, pa o baltičskih republikah kot sestavnem delu sovjetske države. Od leta 1940 so narodi baltičskih dežel – ko so se za to svobodno izrekli – sodili k Sovjetski zvezi, kar so svoj čas uzakonili v posebnih aktih državnih organov baltičskih republik in tudi vrhovni sovjet ZSSR.

Britanska vlada ni hotela uradno priznati sovjetske oblasti v baltičskih deželah, pa tega, da sodijo k ZSSR. Ostanki strmo glavljenih buržoaznih sistemov v baltičskih deželah so v Londonu izkoristili prav to dejstvo in so vse bolj živahno delovali. To je seveda zastrupljalo odnose med zavezniki. Povsem razumljivo je, da je bilo sovjetski državi do tega, da bi to vprašanje uredili.

Ko so se problema dotaknili med pogajanj v Moskvi, se je Eden na vse mogoče načine izmikal neposrednemu odgovoru. Trdil je, da ne more povedati nič konkretnega o tem, dokler britanska vlada ne bo

Aktualen pogovor

Žarišč nestabilnosti ni moč odpraviti samo z upravnimi ukrepi

Dr. Anton Vratuša: V gospodarstvu nastajajo težave predvsem zaradi tega, ker v tozidih še premalo odločajo o rezultatih svojega dela in ker kar naprej trošimo več, kot proizvedemo

Tako v naši republici kot v vsej državi se ta hip soočamo s sorazmerno zapletenimi gospodarskimi gibanji, ki kažejo da se precej oddaljuje od načrtovanih. Kup negativnih tendenc, ki se pojavljajo posebej v zadnjem času, ogroža uresničevanje politike ekonomske stabilizacije. Nekateri celo govore, da se je naše gospodarstvo znašlo v krizi. Ta trditev je verjetno nekoliko prestra, res pa je, da se rojeva čedalje več žarišč nestabilnosti in da teh žarišč ne uspemo pravočasno odpravljati.

Nerešena gospodarska vprašanja vplivajo tudi na družbeno-ekonomske razmere in odnose v naši republici, posebej pa na samoupravni položaj delavcev. Vse to narekuje hitro ukrepanje vseh odgovornih dejavnikov v naši družbi, pri tem pa ima v okviru svojih pooblastil izvršni svet skupščine SR Slovenije posebno vlogo. O vseh teh vprašanjih so se novinarji Dela pogovarjali s predsednikom republiškega izvršnega sveta dr. Antonom Vratušem. Pogovor je za objavo pripravil Jože Petrovič.

DELO: Slovenski izvršni svet je verjetno natančno analiziral zdajšnji položaj gospodarstva. Kje so žarišča, ki vplivajo na nestabilnost slovenskega gospodarstva, kje so tiste točke, kjer se očitno rojevajo slabosti?

VRATUŠA: Ključ za hitrejšje reševanje problemov in predvsem za odpravljanje žarišč nestabilnosti je v hitrejšje uresničevanju samoupravnih družbeno-ekonomskih odnosov na vseh področjih, v motiviranju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, da v vsakem pogledu delujejo kot dobri gospodarji. Pri tem nimamo kakšnih drugih receptov in drugega izbora, kot smo jih izoblikovali in zapisali v partijskih dokumentih in v zakonu o združenem delu. Če pa poenostavimo, bi lahko rekli, da gre za dve temeljni žarišči, iz katerih bi moral izhajati tudi osnovni skupni program za akcijo.

Pri uvozu se še vedno usmerjamo na zahodnoevropski trg. Nisem proti razvijanju vsestranskega sodelovanja z razvitimi deželami. Toda prizadevati si moramo za osvoboditev moderne tehnologije, da bi bili konkurenčni na tem trgu. V ekonomskem sodelovanju z deželami v razvoju pa še vedno nismo dosegli minimuma od možnega. Ne bi smeli še naprej zamujati. Jugoslavija je od vsega začetka članica Skupine 77 dežela v razvoju, ki ni samo ekonomska kategorija. Nijamao prav tisti, ki nasledajo govornicam, da Jugoslavija baje ne sodi več v to skupino. Treba je vedeti, da naše članstvo v Skupini 77 dežela v razvoju moti predvsem tiste, ki so proti temu, da bi ta skupina bila pomemben in samostojen dejavnik v mednarodnih odnosih, predvsem pa v boju za nov mednarodni ekonomski red.

Prvič, storiti moramo vse, da se bo resnično v temeljnih organizacijah združenega dela odločalo o rezultatih dela, ne pa nekje na odrujenih mestih zunaj proizvodnih odnosov in procesov. Na primer: v temeljnih organizacijah bi morali odločati tudi o deviznem dohodku, ne samo o dinarskem. Namesto tega pa prevladuje inercija, po kateri naj bi se mogočini samoupravni mehanizem na področju ekonomskih odnosov s tujino spremenil v nekakšno parastatalno razdeljevanje deviz. Razdeljevanje, ki so ga prej opravljali državni organi, hočejo prenesti v samoupravne interesne skupnosti za ekonomske odnose s tujino. Tako praksa bi izmalčila vlogo tega instrumenta, katerega naloga je uresničevanje osnovnega načela zakona o združenem delu, da je dohodek enovit. Drugič, potrebno



Dr. Anton Vratuša

je dosledno uresničevanje načela samoupravnega združenega dela in sredstev. Tu je sicer opaziti določene napredek, saj delovne organizacije najemajo posojila in jih združujejo na podlagi skupnega dohodka in skupnega tveganja. Nekateri pravijo, da ni to nič novega, mislim pa, da je to vendarle nova kvaliteta, saj ne gre več za navaden kreditni odnos, ampak tudi za tveganje. Tisti, ki so denar oziroma posojilo združili, se morajo dogovoriti, kako bodo rešili vprašanja, ki se pri tem odpirajo.

Osnovna slabost te prakse pa je v tem, da se le deloma združuje ustvarjena akumulacija. Podatki službe družbenega knjigovodstva kažejo, da se udeležba bančnih sredstev v izplačilih za investicije v osnovna sredstva povečuje. V letu 1978 so banke, sodelovale z 48% v teh izplačilih, v prvih dveh mesecih letos pa že več kot polovica izplačil za investicije v osnovna sredstva predstavljajo bančna sredstva. Se na eno stvar je treba opozoriti v zvezi s tem. Treba bo hitreje napredovati pri uresničevanju sistema svobodne menjave dela. Načelna vprašanja so že dokaj izčrpana in tudi zakon o skupnih osnovah svobodne menjave dela je že skoraj nared. V praksi pa smo še zelo daleč od uresničitve dogovorjenih načelnih rešitev.

Nadaljnje temeljno žarišče nestabilnosti pa je v tem, da kar naprej več trošimo kot proizvedemo...

DELO: in to kar naprej ugotavljamo, tako da smo na to ugotovitev že navajeni.

VRATUŠA: Od tega, da to kar naprej pojavljamo, seveda nihče ničesar nima, pojavlja pa se svojevrstna apatičnost do naših resolucij in drugih splošnih dokumentov. Zato mislim, da moramo biti pri ukrepih, ki naj bi pospešili stabilizacijo, resnično energični in dosledni in da ne zapadamo v kampanje. Vztrajati moramo pri tem, da tisto, za kar se dogovorimo, tudi vsak z vso odgovornostjo izpolnjuje.

Republiški izvršni svet se zaveda, da ima prav pri snovanju teh ukrepov pomembno vlogo: jasno pa mu je tudi, da se mora dogovarjati z drugimi dejavniki v republici, s samoupravnimi združenim delom, z njegovimi asociacijami in občini, skupno z njimi analizirati položaj in izoblikovati ukrepe. Na enak način pa poskušajo seveda delovati v jugoslovenskem okviru, in sicer na dveh ravneh: z izvršnimi sveti republik in avtonomnih pokrajin ter v zveznem izvršnem svetu oziroma v medrepubliških komitejih, v tesnem sodelovanju

z delegacijo SR Slovenije v zboru republik in avtonomnih pokrajin skupščine SFR Jugoslavije.

DELO: Ključ za reševanje gospodarskih težav je očitno v tem, da bi združeno delo lahko uresničevalo vse svoje samoupravne pravice in dolžnosti; da bi torej v temeljnih organizacijah združenega dela resnično odločali o rezultatih dela. Ugotavljam pa, da pri tem vedno ne uspevamo. Na drugi strani pa imajo prav pri zagotavljanju teh pogojev republiški izvršni sveti pomembno vlogo.

VRATUŠA: Pri oceni, zakaj ne uspevamo, moramo biti realni. Živimo v obdobju, ko smo sprejeli vrsto zelo pomembnih dokumentov in ko na podlagi tega oblikujemo temeljne sistemske zakone. Nekaterih pomembnih zakonov še nismo niti sprejeli. Upam, da bomo v republici še letos končali to, kar moramo napraviti oziroma kar je skupščina SR Slovenije uvrstila v svoj program dela za to leto. Ko pravim, da moramo biti realni, pa hkrati mislim, da je treba biti tudi pogumen, pronicljiv. Prav tu pa imamo opraviti s precejšnjo inertnostjo, da ne rečem z obrambo obstoječega. Tako obnašanje lahko izvira iz nepoznavanja bistva stvari, pojavljajo pa se tudi zavestni odpori.

Predvsem pri delu izvršnega sveta pa je pomemben še en element: preveč smo pod pritiskom vsakodnevnih operative in nalog. Prav zaradi tega nas nekateri kritizirajo in pravijo, rešite se tega bremena. Zavedamo se, da bi morali vsi skupaj delovati, da naj se o vsem, kar ni stvar države, dejansko rešuje v samoupravnih organizacijah in skupnostih ter v njihovih asociacijah. Toda ta prehod je zelo zapleten proces, poln raznih protislovij. Zato zahteva organizirano in usklajeno akcijo vseh organiziranih socialističnih sil. V tem pogledu je izredno pomembno njihovo demokratično dogovarjanje pri oblikovanju predlogov rešitev v okviru družbenih svetov.

DELO: Vendar vsi pričakujejo, da bo zvezni izvršni svet sprejel tudi nekakšen paket ukrepov, ki naj bi pomagali do stabilizacije gospodarstva. Tak spakete pričakujejo tudi v Sloveniji.

VRATUŠA: Zvezni izvršni svet pripravlja nekaj ukrepov, ki naj bi pomagali k stabilizaciji gospodarstva. Mi pri tem v polni meri sodelujemo. Toda zmotno je misljeno, da bo potem, ko bodo ukrepi sprejeti, vse dobro. Naj dodam, da se vse del »paketa«, ki ga pripravlja Zvezni izvršni svet, nanaša na že sprejete obveznosti, ki se bodisi sploh ne uresničujejo ali pa slabo izpolnjujejo. Gre za dogovore, resolucije in zakone, ki smo jih že sprejeli, pa jih ne izvajamo dosledno, ali pa za zakone in dogovore, ki jih vse predlože pripravljajo. To pomeni, da bi treba angažirati vse sile, da bi dosledne vsi skupaj in vsakdo v okviru svoje odgovornosti uresničevali ne samo črto, ampak duh zakonov in drugih dokumentov.

Pri tem pa se spet srečujemo z nevarnostjo, da bi predvsem ponavljali načela, ki so znana, da pa bi bilo premalo akcije. V izvršnem svetu smo enotni, da imamo instrumentov za akcijo dovolj, da pa jih moramo vsi skupaj bolj uporabljati.

DELO: Že ob sprejetju resolucije za letošnje leto ste rekli, da bo treba prenesti slovenske naložbe in jih selekcionirati. Tudi v zveznem izvršnem svetu pravijo, da se bodo dogovorili za ukrepe na področju naložb, da bo treba pregledati, kaj lahko opustimo in preložimo, kaj pa lahko gradimo naprej. Kaj je bilo na tem področju narejenega v teh mesecih?

VRATUŠA: Pri izpolnjevanju petletnega plana bo treba na posameznih področjih zagotoviti hitrejšjo dinamiko naložb. Na tistih področjih, ki smo jim določili prednost pri razvoju, pa zdaj zaostajajo; bo treba naložbeno dejavnost pospešiti, tam, kjer pa smo že blizu cilja, jo bo treba zadržati. Sicer pa lahko pričakujemo, da bomo pri naložbah naerit, ki smo si ga zadali za srednjeročno obdobje, globalno izpolnili. Slabo pa je, da se struktura gospodarstva prepočasno spreminja in da so naložbe po prvih preobremenjene s krediti. Potem pa pridejo anuitete, obresti, neustrezno programiranje, premajhna rast produktivnosti dela - rast družbene produktivnosti dela je bila v prvih treh letih v povprečju 1,7%, kar je komaj dobra polovica s planom predvidene rasti, zato tudi ni dosežen predvideni delež produktivnosti dela v prirastu družbenega proizvoda, ki znaša namreč 65% le 34% - to so torej viri izgub in inflacije.

DELO: Kje smo pri naložbah na boljšem, kje pa zaostajamo?

VRATUŠA: Pri razvoju energetike smo dosegli celo nekaj več, kot smo predvide-

Ko smo pri izvršnem svetu začeli tesneje sodelovati z Gospodarsko zbornico Slovenije, sem slišal pripombe, češ, kakšen neostatizem pa je to. Dejal sem, da to ni nikakršen neostatizem. Mi želimo samo dati pobudo in videti, ali lahko vsi skupaj napravimo več kot pa vsak zase in tudi bolj organizirano. Glede tega imamo zelo dobre izkušnje. Enako velja za banko in samoupravno interesno skupnost za ekonomske odnose s tujino. Dogovarjamo se, izmenjujemo mnenja. Kritika bi bila upravičena, če bi poskušali nekaj delati v imenu združenega dela oziroma namesto samoupravnih organov.

vani. Načrtovali smo, da bomo za energetiko porabili 20,5% vsenga denarja za naložbe v osnovna sredstva, porabili pa smo 21,3% celotnih investicij v osnovna sredstva. To pa ne pomeni, da bomo smeli naložbeno dejavnost na tem področju občutneje zmanjševati. Odločitev prejšnjega IS, da si moramo zagotoviti stabilne vire energije, je rodila dobre sadove. S temi prizadevanji moramo nadaljevati.

Če bomo imeli ustrezno tehnologijo, bomo imeli tudi možnosti uveljaviti se na zahodnem trgu. Za zdaj pa izdelujemo zelo malo reči, s katerimi smo res konkurenčni. Prodali bi mnogo več prikolice, pa so morali v državah EGS omejiti prodajo zaradi velike konkurence. Takih izdelkov pa imamo še nekaj. Namesto da bi take primere posneli, se nekateri raje omejujejo le na boj za zvišanje cen na domačem trgu.

Nujno pa je, da hitreje razvijamo tudi naftno industrijo, saj brez nje ne moremo zagotoviti vseh pogojev za normalni razvoj slovenskega gospodarstva. Težav, ki smo jih imeli zaradi monopolnega položaja nekaterih proizvajalcev naftnih derivatov v preteklosti, ne smemo dovoliti. Seveda se tudi ne smemo zapirati vase, ampak najiti možnosti za skupna vlaganja tam, kjer so skupni interesi. Združeno delo Hrvatske in Slovenije je na tem področju že blizu pomembnih dogovorov. Tudi razvoj naftnega gospodarstva moramo hkrati dosledno postaviti na samoupravna načela in pa zagotoviti, da bodo republike in pokrajini tudi na tem področju lahko v celoti izpolnjevale svoje ustavne odgovornosti. V tem smislu smo tudi poslali zveznemu izvršnemu svetu predloge, o katerih že poteka razprava. Menimo, da to vprašanje ne prenese nadaljnje odlaganja.

Zaostajamo pri razvoju kmetijstva. Še tisto malo, kar smo predvidevali - 8,8% vseh naložb - nismo uresničili. Ostali smo pri 7,2%. Zato predlagamo spremembe, ki naj bi pospešile naložbe na tem področju, hkrati pa menimo, da bo določena sredstva treba usmeriti tudi zunaj meja republike, tj. kjer so pogoji za pridelovanje hrane in krme najboljši. O tem smo se pogovarjali prav pred nedavnimi, ko smo obiskali Vojvodino. Med obema gospodarskima zbornicama in zainteresiranimi organizacijami združenega dela pa že potekajo konkretnější pogovori.

V Sloveniji nekateri gospodarstveniki še vedno vse prevečkrat mislijo, da drugemu ne smemo dati svoje tehnologije, češ, če dam njemu, kaj bom pa potem jaz. Prav bi bilo ravno nasprotno. Naša prihodnost je v boju za še modernejšo in boljše tehnologijo, ki omogoča še lažji nastop na domačem trgu in zagotovo odpira tudi vrata na tujega. Moramo preseči z miselnostjo samozadovoljstva. Le tako bomo lahko šli v razvoj hitreje naprej. Vedno modernejša tehnologija, specializacija in velike serije - to so skrivnosti za uspehe malega naroda tudi na mednarodnem trgu.

Pri izkoriščanju vode v energetske namene ne zaostajamo mnogo, premalo pa smo storili, da bi obnavljali rezervuarje čiste vode. Na hribovskih rekah bo treba graditi majhne elektrarne, ki bodo hkrati lahko tudi akumulacije čiste vode. Tem problemom moramo posvetiti posebno pozornost.

Po nepotrebnem zaostajamo pri razvoju turističnega gospodarstva. Natančnih podatkov zaostanokov sicer še nimamo, je pa jasno, da ne izkoriščamo vseh naravnih prednosti, posebej na področju zdraviliškega turizma ne.

Čeprav so si zdajšnji podatki različni, pa mislim, da premalo denarja vlagamo tudi za krepitev tistih materialnih temeljev, na katerih naj bi se razvijala znanost in tehnologija.

Veliko hitreje bomo morali prestrukturirati tudi slovensko industrijo. Velik zaostanek je predvsem pri izkoriščanju domačih surovin. Prestrukturiranje je ena najbolj pomembnih nalog, če hočemo našo ekonomijo postaviti na lastne noge, se pravi, če hočemo optimalno izkoriščati lastne možnosti.

Poseben problem so ceste. Tu so nujni odločnejši ukrepi, kajti tu je zaostanek največji, saj smo dosegli komaj 7 desetlet tistega, kar smo predvideli.

Sicer pa mislim, da smo pri strukturi naložb vendarle v boljšem položaju kot nekateri druge republike. Zato ne verjamem, da bi morali graditi nekaterih velikih objektov zaustaviti ali preložiti. Vendar pa se tudi pri nas celotna investicijska poraba giblje nad planskimi predvidevanji. V sedanjem srednjeročnem planskem obdobju smo predvideli nekaj manj kot 29% ustvarjenega družbenega proizvoda za investicije. Podatki za prva tri leta uresničevanja plana pa kažejo, da je bilo za naložbe porabljenih okoli 31% družbenega proizvoda. Tudi to nas opozarja, da moramo vse nameravane nove naložbe temeljito in vsestransko preanalizirati.

Kar pa je treba nujno vzeti v roke, je samoupravna preobrazba bančnega sistema. Sedaj namreč preko bančnih kanalov cirkulirajo velika sredstva brez prave kon-

trole in vpliva tistih, ki so jih ustvarili. Ko bomo razčistili te odnose, bomo laže usmerjali družbena sredstva tja, kjer je dejanski interes združenega dela in vse družbe.

DELO: Prepočasno spreminjanje sestave slovenskega gospodarstva povzroča tudi slabe ekonomske rezultate. Zaradi tega se vsako leto srečujemo z izgubami, za katere porabimo del ustvarjene akumulacije. Zakaj ne bi ta podjetja enostavno zaprli in te dejavnosti nadomestili z bolj akumulativnimi? Tudi tako bi lahko hitreje spreminjali sestavo slovenskega gospodarstva.

VRATUŠA: To je resen problem. Treba je najti moči, da te težave premostimo. Nič manjše težave pa niso pri tistih organizacijah združenega dela, ki živijo na robu rentabilnosti, čeprav se o njih manj govori. V nekem smislu je toleriranje take situacije še bolj nevarno. Tu se namreč venomer znova rojeva in brani neučinkovitost; sčasoma postane temeljna skrb boj za obstanek nad gladino, ne pa boj za organizacijo dela, za boljše proizvodne programe in za odpravljanje vzrokov slabe rentabilnosti. S temi vprašanji se bomo morali več in učinkoviteje ukvarjati.

Sicer pa so vzroki za izgube različni. Subjektivni se začnejo že takrat, ko se odločajo za naložbe in ne premislijo dobro, kako je z gospodarnostjo teh naložb. Zato zahtevamo, da v zveznih in republiških zakonih to načelo natančno obdelamo in da se predvidi postopek za investiranje. Pri tem ne gre za obvezno evidentiranje naložb, saj se je pokazalo, da je to slabo, ker se pod parolo »nečemo dvojnih naložb« skrivajo povprečnost in monopolne težnje. Toda pri odobravanju vsake naložbe je treba natančno pregledati strokovno in finančno stran projekta, pa tudi socialno, ekološko, kadrovska, devizno bilančno. Opraviti je treba vsestransko strokovno in znanstveno analizo. Potrebno bo dati polno podporo inštitutu za ekonomiko investicij. V njegovem sestavu naj bi bili predstavniki izvršnega sveta, gospodarske zbornice in banke.

DELO: Toda izgube imajo tudi nekateri drugi organizacije združenega dela, za katere so strokovnjaki ocenjevali, da bo njihova proizvodnja donosna. Tako je na primer s cementarno v Anovcu.

VRATUŠA: Zdi se mi, da gre tudi tukaj za subjektivne in objektivne vzroke izgube. Predvsem je ta objekt zgrajen pod dokaj neugodnimi finančnimi pogoji. To ni bilo neznanje, vedelo se je, da bodo prva leta zlasti težka. Problem s ceno cementa in kurilnega olja pa ni bil nujen. Izvršni svet neutrudno deluje pri zveznih organih, da se najde rešitev. Pozitivno je, da tudi solvlagatelj s svoje strani ustrezno ukrepa v situaciji, v kateri smo. Naj dodam, da ni prav, ko često za svoje subjektivne slabosti in odločitve obtožujemo pomanjkljivosti v sistemu.

Že od vsega začetka, že pri načrtovanju projekta za naložbo, je treba trezno razmišljati in ukrepati z vso odgovornostjo. Ko je naložba končana, je često prepozno, vsekakor pa mnogo težje reševati. Zlasti pri dejavnostih posebnega družbenega pomena moramo dosledno iskati samo zdrave rešitve.

Kar pa zadeva omejitve, mislim, da morajo biti ukrepi selektivni. Samo tako bodo omejitve lahko prispevale k dvigu proizvodnosti dela in s tem povečanju ustvarjenega dohodka. Ukrepi morajo biti taki, da bodo organizacije združenega dela silile uvajati moderno tehnologijo. To lahko sorazmerno najbolj prispeva tudi k povečovanju z mednarodnim trgov in zmanjševanju deviznega primanjkljaja.

DELO: Prav premajhen izvoz in primanjkljaj v zunanjetrgovinski plačilni bilanci povzročata hude težave. Znano je, da prav na področju menjava s tujino načrtujemo določene omejitve, na podlagi katerih bi bolj usklajili uvoz in izvoz.

VRATUŠA: Pri tem so stališča slovenskega izvršnega sveta jasna in dokaj utemeljena. Vztrajamo pri tem, da je treba izvajati celoten sistem na področju ekonomskih odnosov s tujino, da je treba izpolnjevatiti zakon zahteva zakon o deviznem poslovanju in kreditnih odnosih s tujino. Samo tako bodo samoupravne interesne skupnosti za ekonomske odnose s tujino lahko opravljale svojo funkcijo. Ne smemo pustiti nekaterim težnjam, da bi nadaljevali po starem, češ, saj je samo leto in pol do konca tega srednjeročnega plana. Za obdobje novega petletnega plana pa se bomo bolj pripravili in dosledno izpolnjevali sistem ekonomskih odnosov s tujino. Mi vztrajamo na stališču, da se tako ne dela.

DELO: Lani smo v Sloveniji uspeli do neke mere usklajiti devizno finančni položaj. Povečali smo pokritje uvoza z izvozom. Za letošnje smo načrtovali, da bo to pokritje še večje, rezultati pa kažejo, da je v začetnih treh mesecih precej manjše. Kje so možnosti za probaj slovenskega gospodarstva na tuje?

VRATUŠA: Več poguma in širokopoteznosti potrebujemo. Da je to mogoče, nam dokazuje primer nekaterih organizacij združenega dela, ki so v tem pogledu čedalje bolj uspešne. Včasih se mora tudi tvegati. In večja povezanost na enotnem jugoslovenskem trgu je nujna. Dolgo sem, na primer, spremljal delo v nekaterih naših delovnih organizacijah v deželah v razvoju. Često so naša podjetja predvsem v začetku začela v težave. Večina se jih je umaknila, nekatera pa so kljub začetnim izgubam ostala in prav ta podjetja so zdaj osrednji izvajalci obsežnih del v teh državah. Treba je torej vzdržati, treba je tudi tvegati. Ta misel počasi vendarle prodira tudi v slovensko gospodarstvo.

Druga možnost pa je v tem, da nastopamo z več znanja. To pomeni, da moramo hitreje menjati tudi strukturo delovne sile. Pri nas se struktura delovne sile prepočasno izboljšuje. Vse prepočasno uvajamo moderno tehnologijo in avtomatizacijo. Nekateri v gospodarstvu še vedno mislijo, da je ceneje in donosnejše, če imajo nekvalificira-

ne delavce, kot pa če uvajajo moderno tehnologijo.

DELO: To ugotavljamo že dalj časa. Kje tičijo vzroki, da tega ne odpravimo?

VRATUŠA: Mislim, da je to posledica določenega samozadovoljstva, češ, saj je naša republika najbolj razvita. Toda če pogledamo v zakulisje te razvitosti, smo često preseščeni. Gospodarska zbornica je na primer pred nedavnimi objavila podatke, da samo desetina vodstvenih delavcev v slovenskem gospodarstvu obvlada en tuj jezik. To je neverjetno v času, ko se ves svet vrti samo okrog znanja. Eden vodilnih gospodarstvenikov s področja turizma me je v zvezi s tem opozoril, da je kar 80% strokovne literature s področja turizma, trgovine, marketinga na tujih jeziki.

DELO: Slovenija je vztrajala pri visoki stopnji rasti izvoza in letosnjem letu. Nekateri so takim načrtom nasprotovali, pojavljale so se celo nekakšne spekulacije.

VRATUŠA: Za spekulacije ni bilo nobenih posebnih razlogov. Tako stopnjo rasti izvoza smo predvideli na podlagi ugodnih lanskih gibanj. Mislim pa, da se pri snovanju resolucij preveč prepriavamo okoli odstotkov, ko pa so na koncu rezultati čisto drugačni, pa najčešče gremo kar dalje. Če

Pred desetimi leti se je v dalmatinski Zagorji začela organizirati akcija delovnih ljudi za vlaganje privarčevanih sredstev v gradnjo industrijskih objektov. V začetku ni imela prave družbene podpore. Toda ta praksa se je spremenila sčasoma v pravo gibanje. Menim, da je tudi ta pobuda in akcija pripovedovala k temu, da danes tudi zakon o združenem delu vsebuje ustrezno določilo o takih možnostih. Seveda, ni šlo lahko kajti zna- na divja praksa »grupa gradnjana« v nekaterih krajih Jugoslavije je nekatero napolnila z veliko mero rezerve do znanjskega urejanja in omogočanja udeležbe sredstev občanov pri družbenih naložbah.

ne bo posebnih pretresov, so res pogoji, da bomo letos več izvozili, kot pa bo povprečje v državi. Višje odstotke moramo imeti, če si hočemo zagotoviti več možnosti za uvoz. Izvažati pa moramo tudi znanje, da bi lahko napredovali.

DELO: V naši državi celoten instrumentalni ekonomski politike verjetno ni usmerjen v spodbujanje takega gospodarstva, ki bi bilo pripravljeno na tujem tveganju. Če hočemo pospešiti izvoz, pa bo moral prav slovenski izvršni svet sprejeti ukrepe, ki bodo gospodarstvo silile v obsežnejše nastope na tujem.

VRATUŠA: Vseh možnosti gotovo nismo izčrpali in tudi lastnih sposobnosti nismo dovolj angažirali. Vendar ima slovenski izvršni svet konkretne predloge, o katerih se dogovarjamo v zveznih organih. Zdi se mi, da se počasi vendarle napreduje. So pa tudi drugi predlogi, predvsem pa so različni interesi. Te je treba uskladiti.

Vržena je na primer parola, da pomeni izvozna premija prelivanje denarja iz manj razvitih na razvita območja. O temeljnem problemu, boju za produktivnost dela pa se sorazmerno manj razpravlja, kajti bistvo stvari ne leži v izvoznih premijah, ampak v proizvodnosti dela. Razen tega je rešitev v dohodkovnem povezovanju celotnega gospodarstva na enotnem jugoslovenskem trgu.

Za celotno slovensko in jugoslovensko gospodarstvo je nujno zagotoviti vire energije. To ni samo naša usmeritev, temveč je takšna tudi dolgoročna usmeritev Jugoslavije. Skrajni čas je, da pohitimo in da na dolgoročni osnovi zagotovimo oskrbo z energijo (nafta, plin). V zveznem izvršnem svetu se zavzemamo za to, da bomo imeli več različnih virov energije, ta je temeljlo najnujna, ker sodobni svet pretre-sajo hude krize.

DELO: Vsekakor je potrebno skupno delo, vendar pa se zdi, da ima vsaka republika pri reševanju gospodarskih težav veliko posebnosti. Za našo republiko velja na primer trditve, da je pri nas stopnja inflacije najvišja. Republiški izvršni sveti bi se morali torej največ ukvarjati prav s temi specifičnostmi.

VRATUŠA: Poskušamo analizirati take specifičnosti, ker menimo, da je tudi reševanje ali pa vsaj boljše razumevanje specifičnosti zelo pomembno. Vendar se mi zdi, da se do pravih odgovorov še nismo dokopali. Moramo pa iznajti, da bomo lahko bolj prepričljivi tudi, ko o tem razpravljamo v zveznih organih.

Nekateri momente seveda poznamo. Na primer, nekaterih osnovnih načel zakona o združenem delu ne uresničujemo dovolj hitro. Mnogokrat prevladuje podjetniška miselnost ali pa kupoprodajni odnosi, namesto da bi se uveljavilo proizvodno sodelovanje in dohodkovni osnovi in skupna vlaganja, kjerkoli so za to pogoji.

Drugo pa je sama tehnologija, organizacija dela, proizvodni programi, kjer tudi nismo dovolj storili. Potem je tu še ustroj industrije. Pri nas prevladuje predelovalna industrija, pri kateri se vsi elementi inflacije najbolj odsitajo. Z eno besedo, vse te momente moramo natančno analizirati, da bi lahko kompetentno ukrepali.

Inštitut Jožef Stefan

Nismo tako bogati, da bi nehali vlagati v znanost

Industrija še vedno raje kupuje tujo pamet, namesto da bi zaupala domači

Znanje je najpomembnejša surovina, proizvodno sredstvo in proizvodna sila, je bil prepričan Boris Kidrič, ko je takoj po vojni poleg izgradnje lastne industrije zahteval tudi nič manj pomembno izgradnjo lastne znanosti. Inštitut Jožef Stefan, ki je leta 1948 na njegovo pobudo začel delovati kot Fizikalni inštitut v nekdanjih skladiščih na dvorišču Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani s sedmimi zaposlenimi, prav gotovo potrjuje Kidričeve prepričanje.

Podatki kažejo, da je inštitut dandanes nepogrešljiv proizvajalec znanja, kadrov in tehnologije na področju naravoslovnih in tehničnih ved in njihove povezave z gospodarstvom, medicino, družbeno samozaščito in drugimi družbenimi dejavnostmi.

Inštitut Jožef Stefan ima namreč danes prek 600 sodelavcev in sodi med največje slovenske raziskovalne organizacije. V njem dela skoraj desetina vseh slovenskih raziskovalcev, med njimi 120 doktorjev znanosti (več kot četrtnina vseh slovenskih doktorjev znanosti), okoli 180 magistrstrov in diplomiranih inženirjev ter 80 tehnikov. Pomeni torej največjo koncentracijo raziskovalnega potenciala na naravoslovno tehnično področje v Sloveniji.

V enem letu na inštitutu opravijo približno 60 diplomskih, 25 magistrskih in deset doktorskih del. Vsako leto objavijo okoli 120 znanstvenih člankov, 20 originalnih člankov, 150 referatov, 40 poljudno znanstvenih člankov in deset do petnajst patentov. Povprečno torej vsak raziskovalec objavi na leto dve publikaciji, kar presega običajna merila po svetu. V 30 letih je bilo izdanih skupaj prek 3000 publikacij in napisanih 2000 neobjavljenih del.

Za svoje delo so sodelavci inštituta Jožef Stefan prejeli 35 Kidričevih nagrad, 78 nagrad sklada Borisa Kidriča in 57 nagrad za iznajdbe in izboljšave.

Iznajdbe in izboljšave

In kaj se skriva za temi številkami? Avtomatska postaja za nadzor okolja, na primer, pa naprave, ki izredno hitro določajo vsebnost olja v zrnuh in omogočajo, da v štirih letih razvijemo donosnejše vrste rastlin, za kar bi sicer potrebovali dvajset let, električni funkcionalni spodbujevalec, ki omogoča hromim premikati roke in noge. Pa izotopi, s katerimi v ljubljanskem kliničnem centru ugotavljajo ali pa zdravijo raka, izotopi, ki pomagajo odkriti razpoke v kanalizacijskih ali vodovodnih cevih, ne da bi jih bilo treba odkopati, encimi, ki predelujejo kri v dragocena zdravila ali pa omogočajo boljše izrabo odpadnih snovi, elektronski mikroskopi, ki so nam odprli okno v jedro atoma, spektrometri, s katerimi je mogoče stehati milijardino milijardinke mikro grama ali manj in s katerimi so določili zdravju škodljive mikroelemente v ljubljanskem zraku in v nekaterih alkoholnih ter brezalkoholnih pijačah.

V inštitutu Jožef Stefan je nastala naprava za predelavo uranove rude, ki bo zavarovala Soro in življenje v njej, saj omogoča popolnoma zaprt krog uporabe vode, po zaslugi inštituta nam odpadna žveplova kislina ne bo več morila rib, pač pa bo predelana v umetno gnojilo pomagala klti žitu.

Sodelavci inštituta so popisali 3600 strani dolgo predgradbeno varnostno poročilo za jedrsko elektrarno v Krškem, spodbudili ustanovitev republiškega računalniškega centra. Njihovi mikroročalniki vodijo fermentacijo v tovarni zdravil Krka, kovajo peč v ravninski železarni, jedrski raziskovalni reaktor v Podgorici. Uvedli so razne nove snovi, ki so trdnije od dosedaj znanih ali pa odpornejše proti vročini itd.

Primerov praktične uporabe rezultatov raziskav bi lahko navedli še veliko. Toda že naštetih je več kot dovolj, da lahko ovržemo očitke, ki jih je moč pogosto slišati. Namreč, da je delo znanstvenikov na inštitutih pogosto odmaknjeno od konkretnih družbenih potreb. Prav inštitut Jožef Stefan se lahko pohvali z vrsto postopkov, izboljšav, avtomatizacij, ki so že del vsakdanjega življenja.

Obrotniška miselnost ovira sodelovanje

Lahko se pohvali z dokaj tesnim sodelovanjem z industrijo, na primer z JE Krško, AET Tolmin, z Lekom, Krko, tovarno dušika Ruše, Istro, Cometom Zreče, Rudnikom živega srebra Idrija, Železarno Ravne, Salonitom iz Anihovega, Eto iz Cernega itd. Toda ali je sodelovanje z industrijo res vselej takšno, kot bi želeli? Kaj je pogoj za dobro sodelovanje, kaj ga ovira?

»Domača industrija včasih iz nerazumljivih razlogov ne zaupa v domače znanje tako, kot bi pričakovali,« meni direktor inštituta Jožef Stefan dr. Boris Frlec. »Zid nezaupanja se porušiti šele, ko po več letih sodelovanja dokažemo, da smo sposobni vsaj takih dosežkov kot mnogi tuji partnerji. Velikokrat naletimo na obrtniško miselnost, ki jo je težko premagati. Vendar sedanja prizadevanja v naši družbi pospešujejo uveljavljanje domačega znanja in prek svobodne menjave dela omogočajo

zelo jasne dohodkovne odnose ter tako prispevajo h kvalitetnemu premiku pri sklepanju pogodb z neposrednimi naročniki.«

Naročniki so do nedavnega sklepali predvsem kratkoročne pogodbe. Tako je inštitut sklenil tudi po 200 pogodb na leto, kar je močno bremenilo raziskovalce in oviralo racionalno izrabo njihovega znanja in sposobnosti. Toda stanje se počasi izboljšuje, kot ocenjuje dr. Boris Frlec. Število dolgoročnih pogodb raste in nesmotna razdrobljenost raziskovalnega dela prav počasi izginja.

»Za dobro sodelovanje industrije in raziskovalcev ni dovolj le načelna odločitev vodstva organizacije. Ključno je sodelovanje na delovni ravni, ko raziskovalec in proizvajalec združita prizadevanje za boljši izdelek, ko proizvajalec preživi nekaj časa v naših laboratorijih in ko gre tudi raziskovalec v tovarno in se seznanji s proizvodnjo. Pri tem seveda ne smemo pomешati njihovih odgovornosti,« meni dr. Boris Frlec.

Število raziskav, ki jih vsako leto opravijo sodelavci inštituta, je precejšnje. Toda vse ne gledajo belega dne. Zakaj jih veliko obleži v predalih?

»Trdim, da noben rezultat raziskave ne ostane v predalu, ker je slej ko prej objavljen in so ga ustvarili ljudje, kar pomeni, da so se pri tem nekaj naučili. Je torej investicija v delovno sposobnost ljudi. Kot tak noben rezultat raziskave ni izgubljen. Nasprotno, z ničimer te investicije v delovno sposobnost raziskovalca ni mogoče nadomestiti. Res so v bibliografiji navedena neobjavljena dela. To so dela, ki jih ne moremo objaviti bodisi zato, ker predstavljajo osnovno tehnologijo, zajemajo razvojna prizadevanja, bodisi zato, ker po svoji naravi ne dopuščajo objave. To seveda ne pomeni, da so slaba ali da so obležala v predalih,« pravi dr. Boris Frlec.

Raziskovalna oprema ne sledi razvoju

Raziskave, ki jih opravljajo na inštitutu Jožef Stefan, so vezane na drago opremo. Ali je inštitut ustrezno opremljen? »Mislil, da ni,« ocenjuje dr. Boris Frlec. »Vsako leto sicer vložimo nadpovprečno veliko del prihodka v sodobno raziskovalno opremo. Toda tehnologija se hitro razvija. Stroje v tovarnah obnavljamo, na raziskovalno opremo pa pozabimo, čeprav se hitreje zastara. Na nekaterih področjih, posebej v jedrski fiziki, je inštitutska oprema povsem zastarela. Temu botruje tudi miselnost naše okolice, češ da gre za visoko znanost, ki Slovincem ni potrebna. Prepričan pa sem, da bi si le redkokdo upal trditi, da Slovenci iz kakršnegakoli razloga ne potrebujemo dobrih matematikov ali lingvistov.«

Ne le za fiziko, tudi sicer je ne glede na podatke, ki pričajo o plodnem delu inštituta in nepogrešljivi njegovih raziskav za naše gospodarstvo, še vedno moč slišati, da smo Slovenci premalo bogati, da bi se lahko »igrali visoko znanost«, da kot majhen narod z malo inštituti in še manj denarja pač ne moremo pričakovati, da bomo odkrili kaj novega.

»Trdim ravno nasprotno,« pravi dr. Boris Frlec. »Slovenci nismo tako bogati, da bi se lahko odpovedali aktivnemu raziskovalnemu delu. To resda prispeva v svetovno zakladnico znanja, toda nas tudi usposablja, da lahko iz te zakladnice črpamo znanje za svoje potrebe. Tisto, kar lahko kvalificirani raziskovalci prek stikov z drugimi raziskovalci po svetu vnesejo v naš družbeni in tehnološki razvoj, ne more zamenjati nobena druga usposobljenost.«

»Strinjam se, da pogosto nima smisla razvijati stvari, ki so jih drugje že razvili in da je treba tuje znanje tudi uvažati. Vendar pa moramo pri tem gotovo imeti ljudi, ki so usposobljeni za presojo kvalitete ravnih znanj, ki ga uvažamo. Ker gre pri tem največkrat za velike družbene naložbe, imajo tudi majhne napake, ki jih ob tem lahko naredimo, daljnosežne posledice za razvoj družbe. Pa še to, pri velikih družbenih naložbah vedno poskrbimo za smiselen način obnavljanja opreme, ki je vložena v neki postopek. Da pa bi ob tem poskrbeli tudi za potrebno obnavljanje naravoslovnega in tehničnega znanja, nam žal še ni uspelo.«

Tuji znanstveniki na našem inštitutu

Specializacija znanstvenikov na tujem je nekaj običajnega, nujnega. Prav za Inštitut

Jožef Stefan pa velja, da ne pošilja le svojih raziskovalcev drugam po znanje in izkušnje, ampak se tudi na inštitut prihajajo učiti iz tujine. Prek 50 tujih znanstvenikov sodeluje vsako leto pri raziskovalnem delu inštituta. Kateri oddelki privlačijo tuje, kje smo toliko pred drugimi, da smo zanimivi zanje?

»Težko bi bilo s prstom pokazati na dosežke, ki so nas uveljavili v svetu. Inštitut je postal znan zunaj meja v začetku 60. let, ko je zažvela mednarodna izmenjava strokovnjakov. Do tedaj so se v inštitutu usposabljali in razvijali strokovnjaki, ki so nato postali znani po svetu, zbrali so okrog sebe ljudi in opremo in raziskovali področja, ki so bila razmeroma aktualna. Naše delo se je uveljavilo na področju kemije žlahtnih plinov, biokemije živalskih toksinov, v teoretski in jedrski fiziki, biokibernetiki, fiziki trdnega stanja, na področju uporabe jedrske magnetne resonance, pri razvoju teorije sintranja visokotemperaturnih materialov in še kje.«

»Pozornost v svetu torej zbuja predvsem z dosežki temeljnih raziskav, kar je razumljivo, saj na tehnično tehnološkem področju mnogokje zaostajamo za razvitim svetom. Vendar pa smo v zadnjem času ustvarili nekaj tehničnih in tehnoloških rešitev, ki so pomembne v svetovnem pogledu. Na primer, nova zasnovana tehnologije predelave uranove rude, dosežki pri razvoju avtomatske postaje za nadzor okolja, naprave za določanje količine olja v semenih, naprave za diagnostiko v jedrski medicini itd.« našteva dr. Boris Frlec.

Znanstveno raziskovalna šola

Inštitut Jožef Stefan vsako leto obišče precej uglednih znanstvenikov iz tujine. Kaj jih najbolj zanima, kaj menijo o inštitutu? Dr. Boris Frlec pravi, da jih zanima inštitut že kot pojav sam, saj je organizacija take vrste razmeroma malo po svetu. Gre namreč za tri funkcije, ki jih inštitut v sebi povezuje: osnovne raziskave, uporabne študije in izobraževanje kadrov.

»Naš inštitut je pravzaprav znanstveno raziskovalna šola, ki usposablja mlade raziskovalce, da si ob aktivnem raziskovalnem delu pridobivajo višjo akademsko kvalifikacijo. Na inštitut pa prihajajo za določen čas tudi strokovnjaki iz industrije in se potem z novim znanjem vračajo k svojemu delu v tovarni. To je praktično edini učinkovit način prenosa znanja. Skozi inštitut je tako šlo v tridesetih letih prek 170 ljudi s fakultetno izobrazbo, ki so se potem zaposlili bodisi na izobraževalnih ustanovah bodisi v industriji ali pa kje drugje, kjer lahko svoje znanje posredujejo drugim.«

Sedanji inštitut Jožef Stefan se je razvil iz nekdanjega fizikalnega inštituta SAZU. V tridesetih letih se je njegova dejavnost s področja fizike in kemije razširila na številna področja, od biokemije, elektronike in avtomatike, prek varstva okolja, uporabne matematike pa do računalništva in obravnavanja poslovnih, statističnih ter znanstvenih podatkov in informacij. Kakšna bo usmeritev v prihodnje?

»Inštitut je svoj program dejavnosti zasnoval na osnovi širših družbenih planov razvoja, na planih večjih gospodarskih združenj in tudi dosegljivih planskih dokumentih posameznih organizacij združenega dela. Program izhaja s preizkušene stališča, da je inštitut lahko družbi koristen le, če razpolaga z najsodobnejšimi znanstvenimi spoznanji in dobrih kadrom, osnova tega pa so temeljne raziskave. Zato bomo še naprej v sodelovanju z Univerzo razvijali znanstvene discipline in kadre za področja, na katerih delamo že sedaj.«

»Večji del programa dejavnosti našega inštituta tvorijo usmerjene temeljne raziskave in uporabne raziskave, ki so neposredno vezane na prednostne razvojne gospodarske in tehnološke cilje. V ta okvir sodijo predvsem prizadevanja na področju razvoja in tehnologije predelave domačih novih, odpadnih in jedrskih surovin in na področju razvoja in tehnologije materialov in izdelkov za elektronsko kemijsko in strojno industrijo. Nadaljevali pa bomo seveda tudi dosedanje delo na področju energetike, avtomatike, meritve in nadzor onesnaževanja okolja ter uvajanje fizikalnih, kemijskih, biokemijskih in procesnih metod v kliniko, diagnostiko in rehabilitacijo,« je na koncu pojasnil dr. Boris Frlec.

Silvestra Rogelj

Čigavi državljani smo?

Ljubezen ne zadostuje, če maticar kljubuje

Stotisoči naših ljudi v tujini še posebej povzročajo zmedo v evidencah

Dobri dve leti po tem, ko je zvezni zakon o državljanstvu zadožil republike, da s svojimi zakoni uredijo državljanske statusne zadeve, se po eni strani kopicijo težki problemi zato, ker Srbija še ni sprejela svojega zakona, po drugi pa zato, ker naš življenj na tujem »komplicira« življenje tistim, ki morajo zakonske predpise izvajati. Bližnja zamenjava osebnih izkaznic in uvedba enotne matične številke za vsakega državljan SFRJ bosta mogoči šele, ko in če bodo do potankosti urejeni predpisi v zvezi z državljanstvom, na temelju teh pa seveda tudi evidence.

Jugoslovanka, nazadnje doma v Beogradu, že dve leti prosi za odpust iz državljanstva pristojne organe v svoji republiki. V ZRN se je pred leti poročila z državnim uradnikom, ki je prevzel občutljive dolžnosti, pa mu »zasebno« svedujejo, naj vendar postane njegova žena Nemka, državljanica ZRN. K temu se je zavaljilo moževše kariere tudi odločila. Zdjaj pa se vsi sumljivo čudno gledajo: Zakaj neki ta Jugoslovanka ne dobi odpusta iz državljanstva? Ali ima kaj na vesti? Ali pa jo morda kdo celo izsiljuje?

Odgovor na vsa taka ugibanja je morda smešno neprepičljivo, pa resničen: odpusta jugoslovanska državljanica ne dobi zato, ker v SR Srbiji še niso sprejeli zakona o državljanstvu.

»Pri nas nimamo nobenih problemov,« se povsod po Sloveniji pohvalijo »notranjiki«, saj imamo državljanske statusne zadeve v popolnem redu. To pa še zdaleč ne pomeni, da tudi nam v Sloveniji ne nastajajo problemi, ki niso preprosti. Eden najbolj značilnih bi morda bil takšne:

Študenta, ona Ljubljanka, on Titogradčan, sta se takoj po diplomi zaposlila v Švici in tam osnovala družino. Nazadnje sta stanovala v Ljubljani. Če se bosta kdaj vrnila — seveda sta o tem prepričana — bi se vrnila spet v Ljubljano. Čigavo, se pravi državljanstvo katere republike naj dobijo zdaj otroci, ki so bili rojeni v Švici? Konzul-maticar mora to seveda takoj ob spisu vedeti, da bi lahko poslal kopije rojstnih listov na ustrezni republiški oziroma občinski organ za notranje zadeve. Ljubljanka nima nikogar od svojih več v Ljubljani, niti stanovanja niti drugega. V potnem listu še zdaj nosi naslov ulice in hiše, ki so jo že pred štirimi leti porušili. Torej: čigava je sploh naša mamica? Kje naj bodo njeni otroci vpisani v matično oziroma državljansko knjigo?

Na prvi pogled bi morda takšnemu izmišljanju posebnih primerov rekli uradniško kompliciranje ali juristitija. Toda ko republiško državljanstvo odloča o tem, po katerem zakonu se bosta fant in dekle poročila (tudi v tem so razločki po republiki!), ko se bo na tej podlagi odločalo o zdravstvenem, pokojninskem ali invalidskem zavarovanju ali kar se tudi zgodi — ko bo treba jugoslovanskega državljanca prevzeti od tujih oblasti kje na Jesenicah — čigav bo?

Za kakšne muke gre, vedo pripovedovati beograjski maticarji v občini Savski venac. Tu imajo namreč večji del porodnišnic in njim prihajajo v roke poročila o rojstvih. Lani jih je bilo 20 tisoč, v zadnjih 30 letih pa več kot 300 tisoč. Mnogi teh prihajajo zdaj pred svoje maticarje kot ženi in neveste; mnogi tavajo sem ter tja, ko iščejo dokaze, da so državljani SR Srbije. Še številnejše pa čakajo »državljanke« tega be, ko jih bodo morda sploh »porazgubili«, vpisali v krajih, kjer ne bodo niti živeli. Vso stvar z državljanstvom zapleta v Srbiji še dejstvo, da so tu večkrat spremenili predpise in po zadnjih vodijo državljanske knjige milice.

Naša največja republika mora te in podobne zadeve usklajevati s pokrajina. Ker pa ustava SFRJ oziroma zvezni zakon o državljanstvu govori samo o republikah kot pristojnih za to področje, lahko pokrajini uveljavljata svoje posebne interese le v sklopu republiškega zakona. Vojvodinska sekretarka za pravosodje Darinka Nedeljković pravi, da njena pokrajina podpira sprejem zakona, kot je v osnutku.

»Če pomislimo, da živi v tej državi okoli 600 tisoč Jugoslovancov in da je med njimi več kot petina mladoletnikov, da je skoraj polovica samskih, dobršen del rojenih že tukaj — potem nam postane jasno, kako pomembno je, če so evidence o državljanstvu urejene, če doma lahko brez predlogega čakanja rešujejo vloge, ki jim jih vse več pošiljamo,« pripoveduje iz svoje dolgotrajne konzularne prakse naš borski diplomat Franc Pristovšek.

Jugoslovanski konzul našteva primere. Župan bližnjega mesta ob Renu, dober znanec našega konzulata in prijatelj SFRJ, posreduje za svojega rojaka, ki se želi poročiti z Jugoslovanko. Mesec je odlagala poroko samo zato, ker ona ne more dobiti od domačega matičnega urada potrdila, da ni ovir za sklenitev zakonske zveze. Na konzulovo posredovanje se šele izkaže, da si doma niso na jasnem o njenem — republiškem državljanstvu.

Na oddelku za matične zadeve pri skupščini mesta Ljubljane zatrjujejo, da podobnih težav, kot jih imajo z državljanstvom v Srbiji (pa tudi v drugih republikah), pri nas skorajda ni. Odkar je z letom 1977 začel veljati republiški zakon o državljanstvu, so vsi postopki v zvezi s tem poenostavljeni in preprostejši, še zlasti pri novorojenčkih. »Lani se je v Ljubljani rodilo blizu 8 tisoč otrok. Skoraj vsi imajo državljanstvo že urejeno. Če sta starša Slovenca, ali denimo Hrvata, dobi otrok avtomatično slovensko (hrvatsko) državljanstvo. Težave in zamude pa nastanejo pri tako imenovanih mešanih zakonih, kjer imata starša različno republiško državljanstvo. V takih primerih pokličemo zakonca k nam, kajti izjava o republiškem državljanstvu je treba dati najkasneje dva meseca po otrokovem rojstvu. Dogaja se, da se zakonca ne moreta odločiti. Potem uporabimo 7. člen zakona o državljanstvu, ki takole pravi:

Otrok, katerega starši imajo različno republiško državljanstvo drugih socialističnih republik, o republiškem državljanstvu otroka pa se niso sporazumeli, dobi državljanstvo SR Slovenije, če je vpisan v rojstno matično knjigo na območju SR Slovenije. Taki primeri so seveda zelo redki, bili pa so že,« pravi Meta Potrč, načelnica oddelka za matične zadeve.

Zatakne pa se pri ugotavljanju državljanstva prisilencev iz drugih republik, še zlasti, ko je treba na podlagi očetovega ali materinega državljanstva določiti le-tu tudi njihovim otrokom. V naši državi so namreč po popisu leta 1948 vse do leta 1965 (v Sloveniji) otroke vpisovali v matične knjige v krajih, kjer so leta 1948 živeli njihovi starši. Dandanes pa se le malokdo še spominja, kje so starši takrat živeli. To je zelo značilno prav za prebivalce iz drugih republik, kjer so v povojnih letih množično zapuščali vasi in se selili v mesta.

Nova zvezna ustava omenja v 281. členu le to, da federacija ureja državljanstvo SFRJ, slovenska pa pravi, da je vsak državljan SRS hkrati državljan SFRJ. Iz tega izhaja, da zdaj nihče ne more biti ali postati državljan SFRJ, ne da bi poprej ali hkrati imel neko republiško državljanstvo.

O tem, kako pa je načelno z republiškim državljanstvom, pravi zvezni zakon o državljanstvu tole:

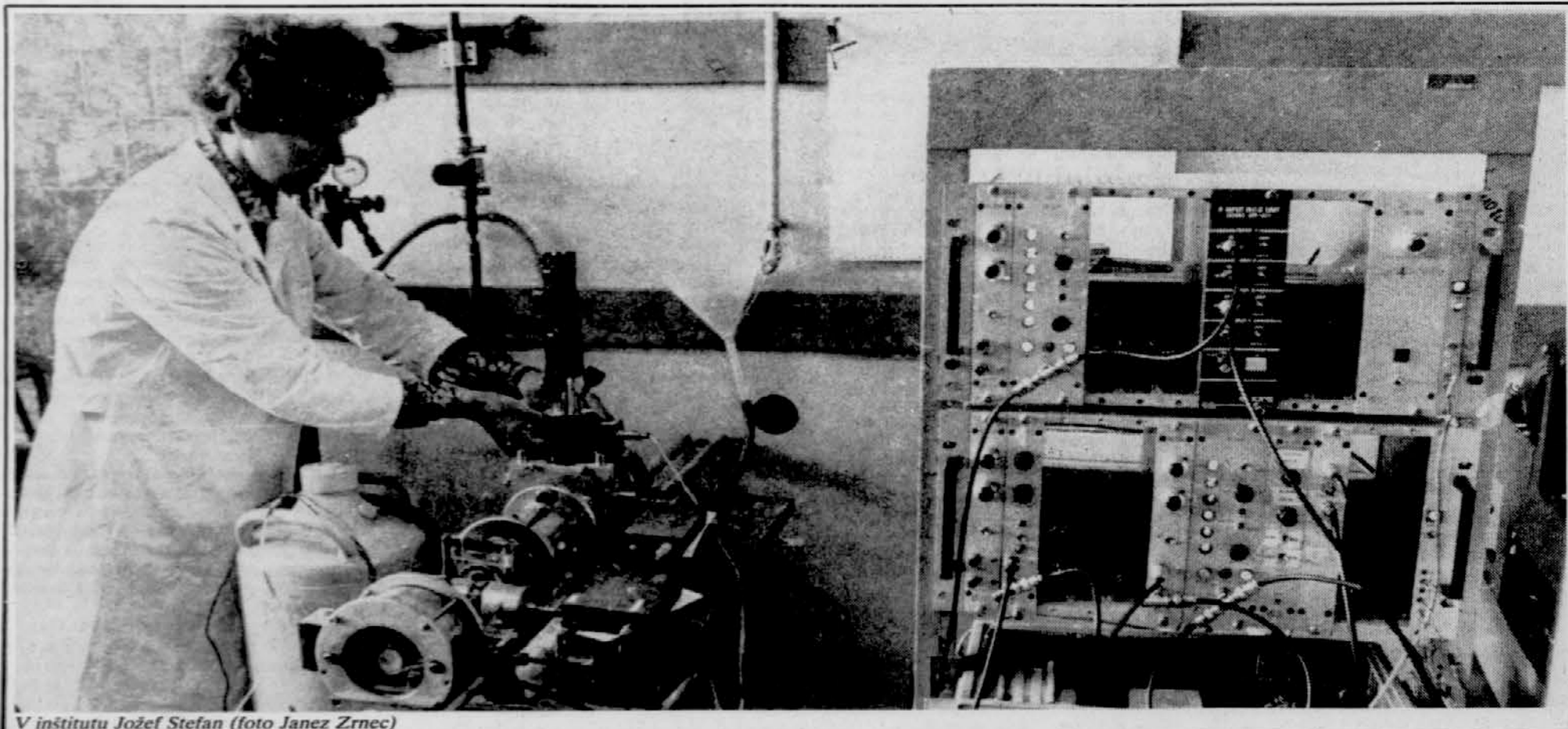
Republiško državljanstvo se določi otroku po zakonu republike, katere državljan sta od njegovem rojstvu oče in mati.

V tujini rojeni otrok, čigar oče in mati imata od njegovem rojstvu različno republiško državljanstvo, pridobi državljanstvo enega od njiju po zakonu republike, o katerem se sporazumeta.

Če ni bil dosežen sporazum o tem, pridobi otrok republiško državljanstvo po zakonu republike, v kateri je bilo otrokovo rojstvo vpisano v rojstno matično knjigo, oziroma po zakonu republike, katere državljanstvo ima tisti od staršev, ki je priglasil otrokovo rojstvo za vpis v rojstno matično knjigo, ki jo vodi diplomatsko ali konzularno predstavništvo SFRJ v tujini.

V tujini rojeni otrok, katerega eden od staršev je ob njegovem rojstvu državljan SFRJ, pridobi po rodu državljanstvo SFRJ, če je do dopolnjenega 18. leta starosti priglšen za vpis kot državljan SFRJ pri pristojnem jugoslovanskem organu v državi ali v tujini ali če se stalno naseli v SFRJ.

Slobodan Dukić, Anton Rupnik, Branko Soban



V inštitutu Jožef Stefan (foto Janez Zrnec)

Pogovor s kritiki v Novem Sadu

Gledališko minevanje ob ravnodušnih hvalah in odporih

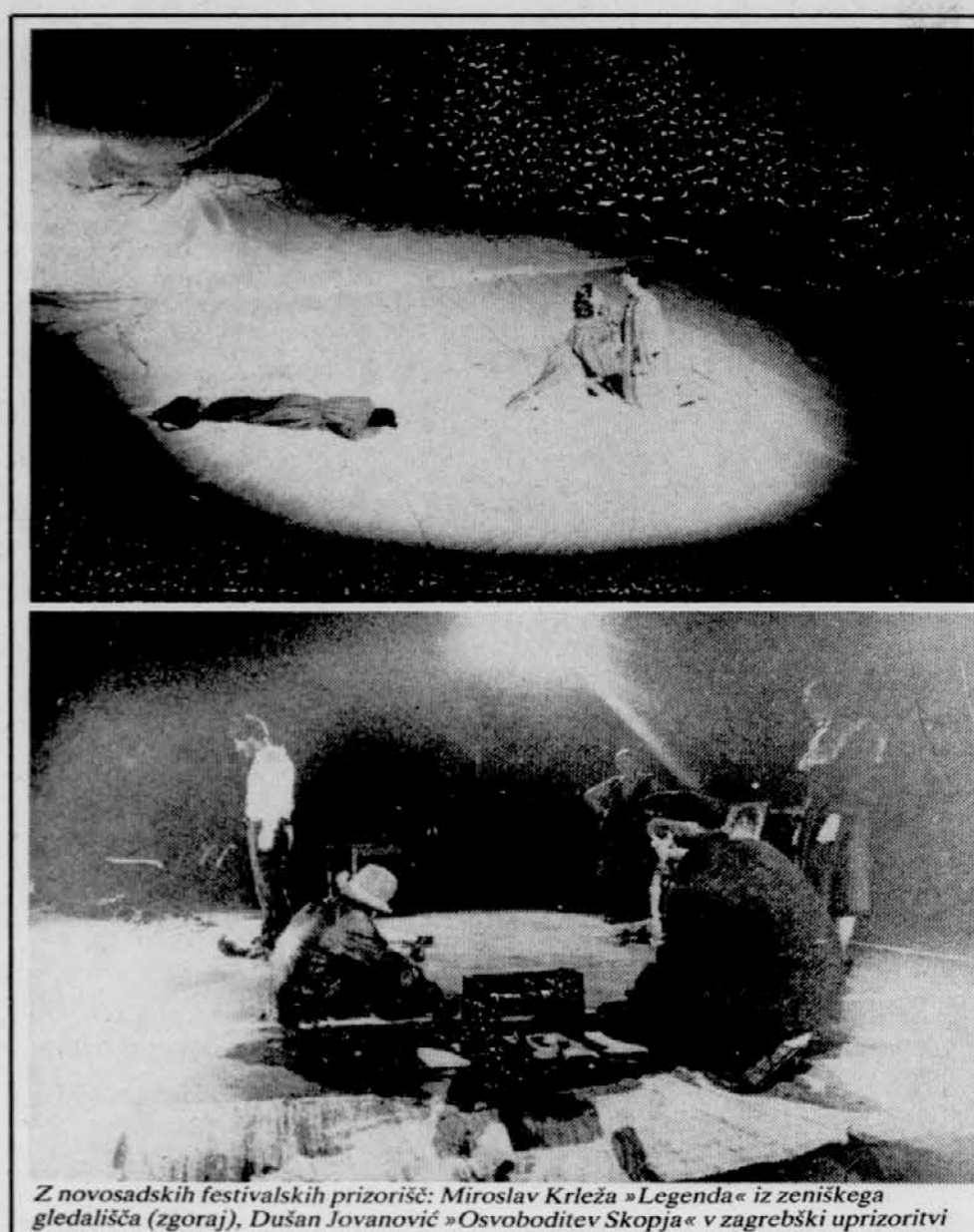
Kakšen je »sedanji jugoslovanski gledališki trenutek«?

Sterijino pozorje v Novem Sadu je najpomembnejša manifestacija jugoslovanske gledališke ustvarjalnosti. Vsako pomlad se tu zbere najboljši, kar premoremo – vsaj tako bi naj bilo. Ali je tako? Naš torkov novosadski »pogovor za okroglo mizo« s petimi gledališkimi kritiki, ki letos poročajo o festivalu (na današnjo soboto bodo poročali zadnjič, namreč o tem, kdo je dobil katero nagrado), naj bi skušal odgovoriti tudi na vprašanje kakovosti letošnjega Pozorja; sukal pa se je predvsem okrog tako imenovanega »jugoslovanskega gledališkega trenutka« in okrog aktualnih problemov naše gledališke omike sploh.

DELO: Kaj je ta trenutek v ospredju jugoslovanskega gledališča: dramatik, besedilo ali režiser, teater?

VLADIMIR STAMENKOVIČ: Vprašanje je komplicirano. Najprej moramo seveda ugotoviti pluralizem kultur in tako tudi gledališča v Jugoslaviji. Ne le v smislu različnih kultur, ampak tudi gledališča kot sloga. To je prvi razlog, da so med posameznimi republikami in nacionalnimi kulturami opazne razlike. Na drugi strani pa je šla tudi gledališka literatura skozi namatno določene spremembe. Mislim na literaturo, namenjeno tipu takomenovane literarne gledališča – njen zadnji vzpon je po mojem mnenju predstavljal pariška avantgarda petdesetih let. Ta lite-

prostoru govoril režiser Ljubiša Ristić. Kljub temu pa ne bi mogel reči, da vladajo med posameznimi jugoslovanskimi gledališči tako velike razlike kot med posameznimi nacionalnimi literaturami, kar je seveda posledica jezikovnih pregrad. Gledališče je kot medij fleksibilnejše od literature. Tako je ustvarjanje morebitnega – pogojno – jugoslovanskega gledališča mogoče le v sodelovanju gledališnikov iz različnih republiških centrov. Nekaj primerov že poznamo: Ljubiša Georgievski v Zenici, Georgij Paro v Prištini, Ljubiša Ristić v Zagrebu. Vendar so to še zmerom izjemni primeri. Sodelovanja bi morala biti več. Jezikovne razlike tu ne morejo predstavljati izrazite ovire. Razen tega je vsako novo okolje za gledališkega



Z novosadskih festivalskih prizorišč: Miroslav Krleža »Legenda« iz zenškega gledališča (zgoraj), Dušan Jovanović »Osvoboditev Skopja« v zagrebški uprizoritvi

Betajnović v Jovanovičevi režiji, nismo mogli dojeti v vseh nadrobnostih in enako intenzivno kot ste ga dojeli na Slovenskem. Približno isto velja za Snajderjevo dramo o »smrtopisu« pesnika Kamova. Prav dobro razumemo Kamova, ne moremo pa v popolnosti dojeti, kaj ta »smrtopis« pomeni v okvirih hrvaške gledališke umetnosti. Gre mi torej za vprašanje kriterijev: koliko imamo sploh posluha, da bi razumeli ali vsaj poskušali razumeti, kaj se dogaja v drugih in drugačnih kulturnih okoljih, v Jugoslaviji. Ne mislim samo na estetska merila. Mislim na to, da predstava v svojem izvirnem okolju pogosto pomeni nekaj čisto drugega kot zunaj njega. Če pomislim na položaj v BiH, potem moram žal ugotoviti, da pri nas nimamo prave

cije. Kadar pišeš dramo, moraš biti vzdignjen nad družbo. Mislim, da je trenutna nepreglednost tista, ki nam deloma onemogoča sicer tako potrebno distanco. Epohalnega dela pravzaprav še nimamo. So samo tipanja. V bistvu je naše dramsko pisanje v krizi. To med drugim dokazujejo številne dramatisacije prihodnjih del, ki so v premisleku naše konkretne življenjske situacije prišla dlje kot drama. Ali jih je vsaj več, saj je roman najbrž res lažje napisati kot dramo. Če pa neki dramatik le seže nekoliko dlje, potem je naravno, da vzemirni različna jugoslovanska gledališča in da ga ta gledališča z veseljem sprejmejo. Jovanovičev besedilo je gotovo upravičeno doživelo tolikšen prodor. Kaj je v njem tako dobrega? Mislim, da je Jovanovič postavil na oder svoj oseben doživljaj NOB, ta doživljaj pa je last neke generacije v celoti. Mislim, da je v dramo »Osvoboditev Skopja« zametek tistega, kar bi morali mi vsi še in še razvijati. Jovanovič se sprašuje o svojem izviru, o tem, kaj in kako je podedoval, da je danes tak, kakršen je. Mislim, da je vrednost te drame prav v tem, da je zatipala v tisto najbolj bistveno, kar bi nam dramska umetnost danes in zmerom morala dati.

PEROVIČ: Popolnoma se strinjam, da je Jovanovič spregovoril o temeljnem doživljaju svoje generacije. Njegov uspeh ni le posledica kvalitetnega besedila, ampak čisto določenih »generacijskih zvez«, celo prijateljstva, sorodnih afinitet...

SNOJ: To je mogoče razumeti tudi napak. Imate prav: okrog vseh teh predstav so se združili ljudje s podobnimi afinitetami. To bi bilo mogoče zlonamerno označiti kot klanovstvo. Take diskvalifikacije so pri nas

DELO: Ali torej Jovanovičeva drama uprizarja intima doživlja okupacije in NOB, kakor se je vtisnilo v spomin generacije, ki je dorasla po vojni?

FORETIČ: Da, intimnega.

DELO: Zakaj je tekst potem doživel nekatere resne odpre?

FORETIČ: V Zagrebu ni bilo velikega odpora. Tam je drama doživela praznobo. Kolikor vem, je bilo največje odpora v Sloveniji. Tudi nekatere slovenske reakcije po premieri so me neprijetno presentile, na primer tista, da Jovanovič zastruplja slovenski prostor. To je čudna, nerazumljiva trditve.

SNOJ: Mislim, da so bili odpori posledica strahu pred demitizacijo problemov, o katerih govori »Skopje«. Mislim, da je največja zasluga Jovanovičevega besedila prav v tem, da je obdobje NOB prikazalo demitizirano in realno, v čemer je bila tudi poglavitna veličina tega obdobja. Toda po kratkovidni logiki se nekateri ljudje bojijo vsakršnega prodora v to smer. Če danes pogledamo Jovanovičev dramo: to je v bistvu človeška apologija narodnoosvobodilnega boja.

STAMENKOVIČ: Jovanovič spreminja zorni kot obravnave. Pripoveduje o vojni, vendar ne pripoveduje o njej s stališča herojev. Pripoveduje o vojni z vidikov generacije, ki je tudi moja in ki jo je vojna zatekla v otroštvu. Uprizarja resnico tega obdobja, ki seveda ne more biti kompletna, četudi je še kako relevantna. Dejstvo pa je, da NOB in revolucija po mojem globokem prepričanju nista doživeli ustrezne dramske upodobitve z drugega vidika, s stališča borcev, herojev. Tu so verjetno psihološke korenine odpora, ki ga je spodbujala Jovanovičeva drama. Herojska plat resnice o NOB in revoluciji ostaja namreč še zmerom brez prave dramske upodobitve. Seveda pa so se v teh odporih pojavljali tudi estetski razlogi. Tega ne smemo pozabiti. Tradicija našega gledališča in občinstva je predvsem akademska. To je tradicija, ki temelji na literarnem gledališču. Jovanovič to tradicijo ostro napada. Ponuja gledališče, ki se z vso energijo upira akademizmu in literarnemu pojmovanju odra. Da sploh ne govorimo o tem, da ponuja hkrati pomemben tekst na pomembno temo.

FETAHAGIČ: O vzemirnosti Jovanovičevega dela govori že dejstvo, da o njem toliko govorimo, da so letos kar tri njegove uprizoritve na Pozorju. Povedati pa je treba, da je poleg tega Jovanovič izjemno nadarjen režiser in da je v besedilu pisal hkrati tudi že gledališko predstavo »Skopja«.

DELO: Ali se je sploh že kdaj zgodilo, da bi bil na Sterijinem pozorju kateri avtor zastopan s toliko predstavami?

FORETIČ: Krležev »Aretej« je imel tri predstave na Pozorju.

FETAHAGIČ: Je pa še nekaj drugega, kar me v zvezi z Dušanom Jovanovičem in Ljubišo Ristićem vznemirja: obadva režiserja sta se skupaj s svojimi generacijskimi tovariši dolgo časa borila za priznanje svojega avantgardnega pristopa k gledališču, in zdaj sta zmagala. Zame je vprašanje, kaj zdaj. Gledališki prostor in občinstvo sta osvojena. Kam zdaj?

SNOJ: Eskalirati. Edina možnost.

FETAHAGIČ: Ne pozabimo, da so vse te predstave špektakularnih dimenzij, tudi materialno drage predstave. Že to priča o statusu, kakršnega si je bila izborila ta generacija. Kaj zdaj?

STAMENKOVIČ: Mislim, da sta tu dve možnosti: prva je preprosta, da usahnjejo kot ustvarjalci – in druga, da pač delujejo v institucionaliziranem gledališču. Tako pot so prehodili mnogi.

SNOJ: Jovanovič je v »institucionaliziranem« gledališču že postavil »Kralja na Betajnovič« (in druge predstave). Ravno v Cankarju se začena iskanje korenin vsega tistega, kar se je dogajalo v NOB. Naš »Kralj na Betajnovič« uprizarja jedro kanejših sporov. Če naj začnem dramsko obravnavati polpreteklo zgodovino, vključno z revolucijo, je potrebno začeti pri fenomenu fašizacije in pri vsem tistem, kar se je zdaj resnično prvič razkrilo s »Kraljem na Betajnovič«.

DELO: Kako ocenjujete repertoar letošnjega Sterijinega pozorja? Ali bi bila slika sodobne jugoslovanske gledališke ustvarjalnosti drugačna, vendar pa kvalitetna, če bi bil selektor drug in njegov pristop drugačen?

PEROVIČ: Odkar je na čelu umetniškega vodstva Pozorja Vladimir Stamenkovič, imajo jugoslovanske gledališke igre čvrst in jasno izpeljan koncept. Tudi letos. Seveda to ne pomeni, da smo vsi zadovoljni z umetniško ravnanjem predstav, v katerih se temeljuje Stamenkovičev koncept. Verjetno bi vsak od nas drugače gledal na stvar in nemara razvil tudi drugačen koncept.

DELO: Ali je kak tekst ali predstava, za katero vam je žal, da je iz repertoarja izpadla?

FORETIČ: Jaz bi rekel, da ne. Rekel bi, da je Stamenkovič letošnji opravil skrajnje brezkompromisno selekcijo, ki uveljavlja celo novo generacijo gledaliških ustvarjalcev. In moram reči, da sem z veseljem pričakoval letošnje Pozorje, zapušča pa ga bom vendar z nekakšnim obžalovanjem. Vse, kar je prišlo v Novi Sad, je bilo dokaj dobro sprejeto. Vse je doživelo uspeh. Kakor da se zdaj na Pozorju nimamo več za kaj bojevati.

DELO: To je evforična izjava.

FORETIČ: Ne bi rekel. Mislim, da je prej grozljiva kot evforična. Izbral sem vse svoje argumente zoper staro gledališče.

Kako se bom opredelil do tistega, kar bo prišlo zdaj, ne vem.

SNOJ: Ker je prišel na Pozorje Cankarjev »Kralj na Betajnovič«, mi ni žal za nobeno drugo predstavo. Cankar je v letošnji sezoni zares organsko povezan s poanto Pozorja. Ta poanta pa je v plasmaju – četudi nemara predimenzioniranem – Jovanovičevega »Skopja«, ki pa nam le govori o problemih, o katerih doslej nismo govorili.

FETAHAGIČ: Ne obžalujem nobene predstave, ki jo je selektor pustil v nemar.

DELO: Dalibor Foretič je dejal, da je letošnji izbor »brezkompromisen«. S kakšnimi skušnjavami, da bi sklepal kompromise, se pravzaprav srečuje selektor na poti do dokončnega repertoarja?

STAMENKOVIČ: Nekatere predstave so boljše, druge spet slabše. Za nekaterimi predstavami povsem stojim s svojim razumevanjem gledališča, za drugimi le delno. Selektor Sterijinega pozorja mora pač računati z vrsto predpostav, ki nujno zahtevajo določene kompromise. Ni mogoče sestaviti repertoarja iz treh ali štirih »nespornih« najboljših predstav, ki bi jih priz-

Pogovora za okroglo mizo v Novem Sadu so se udeležili: Sead Fetahagič, pomočnik sekretarja samoupravne interesne skupnosti za kulturo BiH in gledališki kritik sarajevskega »Oslobodjenca«, Dalibor Foretič, gledališki kritik zagrebškega »Vjesnika«, Sreten Perović, pesnik, urednik in gledališki kritik titogradskega »Pobjede«, Jože Snoj, pesnik, urednik v Državni založbi Slovenije in gledališki kritik »Dela« ter Vladimir Stamenkovič, univerzitetni profesor, selektor in umetniški vodja Sterijinega pozorja, gledališki kritik beogradskega »Nina«. Pogovor sta vodila Slavko Fras in Andrej Inkret iz kulturne redakcije »Dela«.

nali vsi – ker to pač ne bi bil nikakršen koncept. Spored Pozorja mora upoštevati vrsto elementov. Festival naj spodbuja nacionalne dramske produkcije. Računati mora z vsemi našimi književnostmi, seveda le do tiste mere, kolikor je to mogoče. Če govorite o brezkompromisnosti, potem moram dodati, da je le-ta pač posledica srečnega trenutka, ko so vse najboljše predstave usmerjene proti mrtvem akademskemu gledališču, zoper katerega sem tudi sam z vsem srcem in vso dušo. Srečen trenutek je v tem, da so se take predstave pojavile v različnih okoljih. Izbor je bil tako sorazmerno preprost. V zadnjih starih letih je dozorel marsikateri proces. Imel sem srečo, da sem prišel pravi trenutek, in prepričan sem, da bi podoben izbor pripravil vsakdo med nami, pač pod pogojem, da nima rad mrtvega akademskega gledališča.

DELO: Letošnji izbor torej ni nekakšno »brezkompromisno junško dejanje«?

STAMENKOVIČ: Niti malo ne. Veste, kaj bi bilo »junško«? Če bi predstave, ki polemizirajo z akademskim gledališčem, ne bile pomembne.

DELO: Sterijino pozorje bo prihodnje leto jubilejno, petindvajseto. Kaj pričakujete od njega? Kakšni teksti čakajo v predalih, kakšni so novi gledališki načrti?

STAMENKOVIČ: Ne bi znal odgovoriti. Pri nas v gledališču se marsikaj dogaja povsem po naključju. Vsi se spominjamo, kako neslavno so minile jubilejne sezone, na primer Cankarjeva in Krleževa. V Beogradu vem za dva teksta, ki bi ju zelo rad videl na odru, toda v gledališčih ju odlagajo. Povsem nenormalno je, da pomembna besedila čakajo tako dolgo časa na uprizoritveni. Ena najboljših povojnih srbskih dram – napisal jo je Miodrag Lilić – čaka že tri ali štiri leta, potem, ko so jo igrali na manjšem odru in v slabi predstavi. Tako je tudi Sterijino pozorje odvisno od dolge vrste naključij in tu zares ni mogoče napovedovati ničesar. – Pa še nekaj bi rad povedal: naše gledališko življenje – naj bo še tako radikalno in brezkompromisno v posameznih predstavah – mineva pravzaprav mlačno, ob nekam ravnodušnih pohlvalah in celo ravnodušnih odporih. Ta mlačnost je gotovo vse prej kot plodna, tudi na Pozorju.

FORETIČ: Moj vtis je podoben. O prihodnosti ni mogoče izreči ničesar zanesljivega. Dejstvo je, da se utrip gledališkega življenja nikoli ni ujemal z dinamiko naših jubilejnih proslavljanj. Zato od Sterijinega pozorja prihodnje leto ne pričakujem nič posebnega.

SNOJ: Jubilej prav gotovo ne pomeni nič. Normalen in neoviran razvoj v smeri, kot smo ji pričla letos, pomeni vse.

FETAHAGIČ: Leto dni je v našem gledališkem življenju vse predlogo obdobje, da bi bilo mogoče kar koli napovedovati. Upam le, da jubilejno Pozorje ne bo podleglo jubileju, pompozitnim slavnostnim predstavam.

PEROVIČ: Mogoče bi bilo dobro, da bi jubilejni festival ne imel tekmovalnega značaja, razen republiških selekcij in dokončnega izbora umetniškega vodje.

DELO: Omenjali ste dramatik, nihče pa ni govoril o novih režijskih ali gledaliških projektih, denimo na temelju klasične drame, čeprav ste vsi govorili proti literarnemu gledališču. Torej je Sterijino pozorje vendarle posvečeno v prvi vrsti pregledu najnovejših dramskih produkcij?

STAMENKOVIČ: To je prva naloga Sterijinega pozorja. Rekel bi tudi, da je nova dramska produkcija v Jugoslaviji v zadnjih letih izrazitejša kot prej. Če je kaj v krizi, potem to ni dramatika, ampak gledališče kot institucija.



Jože Snoj



Vladimir Stamenkovič



Sead Fetahagič

ratura je danes že pod vprašajem. Na določen način postaja dramsko besedilo vse bolj podrejeno sistemu, kar se dogaja v gledališču kot gledališču. Dokaz za to je tudi letošnje Sterijino pozorje. Po moji sodbi je danes v posameznih kulturnih središčih v Jugoslaviji dramska literatura v razmahu, v drugih spet ni.

DELO: Konkretno?

STAMENKOVIČ: Mislim, da je težko posploševati. Na Slovenskem je na primer doživel resen vzpon pomemben dramski avtor, mislim Dušana Jovanoviča, čeprav je res, da v svojem pisanju v marsičem izstopa iz slovenske tradicije. To je eden redkih gledaliških pisateljev na Slovenskem, ki je bil pripravljen slediti spremembam v odnosu med dramsko književnostjo in gledališčem. Slovenska literarna tradicija je, kot mislim, mnogo močnejša v drugi smeri – v besedilih, ki so bolj naklonjena literarnemu tipu gledališča.

DELO: Na primer Hieng?

STAMENKOVIČ: Da. Andrej Hieng je gotovo eden zelo pomembnih predstavnikov te smeri v sodobni jugoslovanski dramatik.

DELO: In drugod?

STAMENKOVIČ: Za Beograd in nemara Srbijo sploh imam občutek, da je avtorjev, ki so se pripravljali v večji meri podrediti gledališču, več. Po vsem videzu je to stvar srbske dramske tradicije, ki je zlasti naklonjena komedijam, komedijam pa nemara ne zahtevajo tako čvrste literarne pisave kot »resnejše« vrste. Komedija je pač v večji meri stvar gledališča samega in se vsakršnim spremembam v odskem izrazu lažje prilagaja kot tragedija ali drama. Na drugi strani pa je res, da je v Beogradu in Srbiji v tem trenutku precej pomembnih besedil, ni pa posebno pomembnega gledališča. To je svojevrsten paradoks: imamo dramatik, nimamo pa gledališča, ki bi jih bilo sposobno uprizarjati.

DALIBOR FORETIČ: V nekem smislu je fikcija, utopija tisto, kar je pred časom o enotnem jugoslovanskem gledališkem

ustvarjalca zmerom izzivajoče in plodno.

DELO: Problem pa so še zmeraj koncepti med posameznimi dramskimi literaturami v Jugoslaviji.

FORETIČ: Tu smo v velikem zaostanku in še zmerom na veliko zamujamo. Bil bi zelo zadovoljen, če bi v katerem od zagrebških gledališč uprizorili Simovičev »Hasanaginico« ali Seligovo »Čarovnico«. Mislim, da bi to za gledališko situacijo na Hrvaškem mnogo pomenilo. Žal pobud v tej smeri ni. Kar pa zadeva razmerje med dramatikom in gledališčem, mislim, da postaja pisatelj v današnjem času zmerom bolj neposredno udeležen v gledališkem dejanju. Tudi letošnje Pozorje dokazuje, da je avtor s svojim besedilom izredno dragocen, kadar živo in kreativno sodeluje pri uredništvu gledališkega projekta skupaj z režiserjem, igralci itd. Gledališče seveda ne more biti več le servis literature.

SREten PEROVIČ: Gledališki položaj v Črni gori je do neke mere specifičen. Pri nas deluje eno samo poklicno gledališče, imamo pa sorazmerno obsežno gledališko tradicijo, ki sega tja do srednjega veka. Vendar nam zadnja desetletja kažejo, da je črnogorsko gledališče doživljalo najbolj srečne trenutke takrat, kadar je uprizarjalo domače, starejše in mlajše dramatik, ali prirejal za gledališki oder znamenita dela iz črnogorske pesniške tradicije, predvsem Njegoša. V zadnjih petnajstih letih smo se srečali z nekaj zelo pomembnimi predstavami, med drugim s priredbo »Gorskega venca«. Mnogo predstav je nastalo v neposrednem sodelovanju med pisateljem in režiserjem, na »moderen« način.

DELO: Še zmerom smo pri razlikah med posameznimi gledališkimi centri v Jugoslaviji.

SEAD FETAHAGIČ: Bom konkretno. Cankar je dramatik, ki ga igrajo na tako rekoč vseh jugoslovanskih odrih. To je jugoslovanski pisatelj, ki ga vsi dokaj dobro poznamo. Vendar Cankar nikjer ne pomeni toliko kot v Sloveniji. Tako se je zgodilo, da tudi letošnje Cankarjeve predstave na Sterijinem pozorju, »Kralja na



Sreten Perović



Dalibor Foretič (vse foto Branislav Lučić)

dramske literature. Nimamo izrazitih dramskih osebnosti in tudi ne gledaliških ljudi, ki bi uspeli ustvariti specifičen odski izraz, kakršen se je na primer v Sloveniji posrečil Jovanoviču ali kot je značilen za beograjsko gledališko življenje. Dela bosansko-hercegovskih pisateljev so skoraj neznamna. Šele letos je prvemu med njimi uspelo prodreti na oder zunaj BiH, v Dramo turške narodnosti v Skopju.

DELO: Ali mislite, da bi morali sodelovanje »institucionalizirati«, ali je bolje, da ostaja spontano?

FETAHAGIČ: Nisem za institucijo, ki bi lahko tudi škodovala. Dobro pa bi bilo, če bi bilo med posameznimi gledališkimi delavci, režiserji itd. nekoliko več dobre volje.

DELO: Dušan Jovanovič se letos pojavlja na Sterijinem pozorju kar trikrat z istim besedilom. Ali je to znamenje krize našega gledališkega življenja ali je stvar preprostega dejstva, da se je med nami pojavila izjemna gledališka osebnost?

JOŽE SNOJ: Ves naš pogovor se nekako usmerja v to vprašanje. Oboje je res. Mogoče je to res znamenje določenih kriz našega dramskega pisanja, tudi spričevalo naše dovolj nepregledne življenjske situa-

V ogledalu časa

Čas diktature, čas brezpravja

Pred petdesetimi leti sta bila zahrbtno ubita Djuro Djaković in Nikola Hečimović

Potekali so prvi tedni šestojanuarske diktature in nasilje kraljeve samovlade se je stopnjevalo. V tistih dneh je pokrajinski komite KPJ za Slovenijo v letaku »Proti vojaško-fašistovski diktaturi« zapisal: »Kar smo komunisti že nad dve leti napovedovali, to se je zdaj zgodilo. V Jugoslaviji se je izvršil bonapartistični fašistovski prevrat. Parlament in vsa lažnjiva meščanska demokracija je do bila zadnja smrtno brco, zakone so začeli pisati s sabljo in nad narode Jugoslavije je legla krvava diktatura kralja, generalov in velekapitalistov. Z eno besedo, vse je razpuščeno, vse je prepovedano, edino izkoriščati, zapirati in ubijati je dovoljeno... Edini izhod je oborožena vstaja, upor. V revoluciji in diktaturi proletariata je rešitev.«

mič spominja, tudi njena osrednja osebnost, tako po svojem nastopu kot po odločnosti. Pred KPJ se je postavljalo vprašanje, kakšna naj bi bila usoda prepovedanih sindikatov. Sklenjeno je bilo, naj ilegalno nadaljuje svoje delovanje. Nedvomno je seja posebej obravnavala tudi problem beograjske partijske organizacije, ki se je v letu 1928 pod vplivom Sima Markovića odcepila od KPJ, po sklepih IV. kongresa KPJ pa naj bi se članstvo ponovno registriralo. Problem je bil boleč in Djaković je po seji sam odpotoval v Beograd, tik pred svojo aretacijo pa je aprila 1929, še pod psevdonimom »Ban«, poslal s tem v zvezi Začasnemu vodstvu v Srbiji direktno pismo.

Vsi ti podatki osvetlujejo Djakovičovo aktivnost v KPJ v mesecih pred njegovo aretacijo. Zlasti je pomemben podatek o februarjski plenarni seji centralnega komiteja, katere so se udeležili poleg Djakovića Djuro Salaj, Žika Pecarski, Nikola Hečimović, Ivan Krndelj, sekretar CK KPJ Jovo Mališić (Martinović), Gabrijel Kranjac, Ivan Tomanić, Stefek Cvijić, Mio Oreški-Jagić, Paja Marganović, Anka Butorac, Milica Pecarski in drugi.

Aretacija in mučenje

Djuro Djaković je v tem času ilegalno prebival v stanovanju Marije Balkovske, Miramarska št. 4, kjer so bili občasno mnogi partijski aktivisti. Policija mu je bila za petami, toda iz podatkov njegovih sodobnikov je razvidno, da je kljub temu hodil po vsem Zagrebu po partijskih opravkih. Dne 20. aprila 1929 je zjutraj zapustil ilegalno stanovanje. Proti večeru je bil na sestanku Rdeče pomoči skupaj z Nikolo Hečimovičem na Zvonarnički ulici, od tod je bil namenjen na sestanek na Medveščak. Na poti tja sta bila Djaković in Hečimović prijeta.

Že nekaj tednov so se vrstile v Zagrebu racije, položaj se je zlasti zaostri, potem, ko so frankovski ekstremisti ubili na cesti Tonija Schlegla, 19. marca 1929, izredno vplivnega zaupnika kralja Aleksandra. Ko je potem 23. marca 1929 partijska organizacija rešila iz zapora Vilima Horvaja, vidnega partijskega organizatorja, je policija napela vse sile, da bi prišla na sled mreži KPJ v Zagrebu. V začetku aprila 1929 je bil zamenjan šef zagrebške policijskega ravateljstva, namesto dr. Josipa Vragovića je prišel dr. Janko Bedeković, ki mu je dodeljena posebna skupina agentov iz Beograda, formiran pa je tudi odred 20 orožnikov »za posebne naloge«; v tej skupni sta bila tudi orožnika kaplarja Milan Brkić in Nikola Aralica, ki sta 25. aprila 1929 na jugoslovansko avstrijski meji ubila Djakovića in Hečimovića.



Žrtve diktature: Djuro Djaković (foto dokumentacija Dela)

Djaković in Hečimović sta bila odpeljana v prostore policijskega ravateljstva na Petrinjski 28 in sta bila tam podvržena najhujšemu mučenju. Še isti večer je policija vdrla tudi v stanovanje Marije Balkovske, Balkovska je bila aretirana in v naslednjih dveh dneh dvakrat soočena z Djakovičem. Leta 1953 je izpovedala: »Bila sem dvakrat soočena z Djurcom, ki je bil povsem pretepen, poln krvavih modric; hoditi ni mogel več, in ko se je premikal, se je z roko držal za stopniščno ograjo«. O zaslišanju Djakovića in Hečimovića so ohranjeni trije zapiski z datumom 20. in 21. aprila 1929. Ne glede na to, ali so avtentični ali pa ponaredek, nesporno izpričujejo eno samo dejstvo: celotno zaslišanje je povsem formalno, ne glede na rezultate zaslišanja je jasno, da je usoda Djakovića in Hečimovića zapečaten. V zapiskih ni nikarkršnih uporabljivih podatkov za odkrivanje delovanja KPJ. Niti enega podatka dostoj ni, da bi zaradi Djakovičeve ali Hečimovičeve aretacije bil kdorkoli v Zagrebu prijet, in celo Marija Balkovska, prav gotovo žrtve izdajalca Matije Brezovića-Bega, ki ima verjetno na vesti tudi Djakovića in Hečimovića, je bila po dveh dneh izpuščena. Tako Djaković kot Hečimović sta pokazala velik pogum, kar je posebej poudarjeno v vseh partijskih letakih in zapiski o smrti obeh revolucionarjev. Naj navedemo en sam zapis, ki je tako značilen za vse pisanje. Tako je v Klasi brni za marec in april 1929 zapisano za Djuro Djakovića: »Energičen, neustrašen, z neizčrpano delovno vneto, z nezmljeno

voljo, poln mladostnega elana in žara«, a za Nikolo Hečimovića: »Tovariš Niko je iz dijaških klopi prišel v vrste SKOJ, a potem v KPJ. V boju je bil neomajen, neustrašen. Šel je naprej z vero v zmago proletariata, s to vero je tudi umrl.«

Na poti v smrt

Kaj se je dogajalo 22. in 23. aprila 1929 z Djakovičem in Hečimovičem v prostorih policijskega ravateljstva v Zagrebu? Po raznih policijskih podatkih naj bi bila ponovno zaslišana, v teh zaslišanjih pa naj bi dala podatke »o večjih količinah partijske literature«, zakopane na jugoslovansko avstrijski meji. Baje naj bi bila izrazila pripravljenost, da to literaturo pokazeta na licu mesta. Že v ohranjenem Djakovičevem zaslišanju 20. aprila 1929 je podatek, čes da je Djaković kurir in da ima shranjen tostran ali onstran meje pri nekem nepoznanem kmetu revolver; to je pa tudi vse – brez kakršne koli navedbe, da bi bil Djaković pripravljen pokazati na meji zakopano literaturo.

Pod kakršno koli pretvezo je bilo treba Djakoviča in Hečimoviča odpeljati na mejo in ju tam umoriti. Med 9. in 13. aprilom 1929 je komandant jugoslovanskega orožništva pregledal enote mariborske, celjske in ptujske orožniške čete 8. orožniškega polka. Dne 17. aprila 1929 je izdal o tem posebno poročilo, ki vsebuje analizo položaja na meji med Šentlitem in Dravogradom glede na ilegalno prenašanje komunistične literature in prihajanje komunistov čez mejo. Poročilo vsebuje vrsto podatkov o funkcioniranju ilegalnih partijskih kanalov in navodila, kako onemogočiti njihovo delovanje. Najbrž ni naključje, da sovpada smrt Djakovića in Hečimovića z napori orožništva, da bi onemogočili ilegalno prenašanje meje in presekali partijske kanale. V istem času je mariborski klerikalni tedenik Slovenski gospodar svaril, naj prebivalstvo ob meji ne podpira ilegalnega prenašanja meje. Djaković in Hečimović pa sta bila pripeljana na mejo in zahrbtno ubita kot zastrašujoč primer za prebivalstvo. Diktatura se je brez sodbe iznebila dveh partijskih voditeljev, njuna smrt pa naj bi bila svareljen vzgled.

Tako sta orožniška kaplarja v Zagrebu 24. aprila 1929 zjutraj prevzela Djakoviča in Hečimoviča. O tem je Nikola Aralica na zaslišanju 31. maja 1949 izjavil: »Nekega večera je prišel k meni kaplar Brkić in mi sporočil, da moram zjutraj z njim v patroljo. Pojasil mi je, da so prijeli neki komunisti, ki so pustili neki material na avstrijski meji in da je potrebno iti z njimi, da najdemo ta material. Sledeče jutro sem šel z Brkićem h komandirju polkovne straže, ki nama je predal dva zapornika, vezana enega na drugega, s katerima naj bi odšla

na mejo. Od tam sva takoj odšla na mariborski vlak.«

Dva dni po poteh vzdolž meje

Podrobnosti o tej poti orožniške patrolje z obema jetnikoma v Maribor in odtod na Kozjak so znane. Dva dneva strahotnih muk za Djakoviča in Hečimoviča, ki sta bila na koncu moči. Pot iz Maribora na Urbano, odtod do Gaja (Sv. Križ) in naprej ob meji na Veliki Boč do Šelove domačije. Ponoči nazaj do Gaja in nato v dolino do Selnice. Drugi dan zopet navkreber, čisto do meje in spet do Šelove domačije. Odtod pred prvimi mrakom v bližnjo globel; tu po strmini do mejnega potoka na dnu globeli. Na jugoslovanski strani potoka je močvirje, na drugi strani potoka je nekaj malega ravnega suhega prostora. Na tem mestu, dva metra od meje vstran, so avstrijski orožniki našli veliko mlako krvi. Zločin je po vsej verjetnosti bil storjen na avstrijskem ozemlju.

Potem ko sta Djaković in Hečimović bila na zahtevo svojcev 7. maja 1929 na pokopališču na Gaju ekshumirana in so ju obducirali, sta Milan Hečimović in Stjepan Djaković v vlogi preiskovalnemu sodniku v Mariboru zapisala: »S to sodno obdukcijo je bilo ugotovljeno: da sta bila Nikola Hečimović in Djuro Djaković ubita s strelji iz orožja malega kalibra, torej iz vojaške puške ali iz revolverja istega kalibra, in sicer iz neposredne bližine. Ustreljena sta bila od spredaj, in to hkrati; osebni, ki sta strela oddala, sta jima stali frontalno naproti.«

Morilec Nikola Aralica je na sodnem procesu leta 1949 tole povedal: »Ko smo prišli v gozd na sami meji, je Brkić, ki je do tedaj hodil spredaj, zaostal za jetnikoma; jaz sem stopil za njim in opazoval mejo, ki je bila kakšnih 20 metrov blizu. V trenutku je Brkić vzkliznil na jetnika »beži«, na kar je eden od njiju odgovoril »nočem bežati! ali nekaj podobnega. Nato je Brkić ustrelil v Djakoviča in mi zaklical, naj streljam, pa sem tudi jaz oddal en strel v Hečimoviča. Brkić je oddal še dva do tri strele in potem sva se skrila kakšnih 20 do 30 metrov niže. Čez čas se je Brkić vrnil in snel ubitima sponce z rok, nato pa sva šla takoj v Maribor in z vlakom v Zagreb.«

Ko sta čez dva dni bili trupli v gozdu odkriti, sta ležali čez potok, tako da je Djaković bil do polovice na avstrijski strani. Ali sta ju orožnika tako položila?

Poslednja je videla Djakoviča in Hečimoviča živa Marija Kumberger, posestniška hči z Velikega Boča 65, ki je orožnika opozorila, da ne pelje skozi jarek nobena pot, pa sta ji odgovorila, da to nič ne de. Od tu naprej se je dogajalo tisto, kar zgodovina ne bo nikoli do kraja osvetlila.

France Filipič

Strah in negotovost sta zajela državo. Politične stranke so bile razpuščene, neodvisni sindikati, mogočno orožje delavskega razreda, so bili prepovedani. Jugoslovanski komunisti pa so od prvoga dne diktature klicali k upor in po mnogih krajih v državi so njihovi letaki, podobno kot v Sloveniji, razkrinkovali nakane in samovoljo režima. KPJ je bila potisnjena v še globlje ilegalno kot doslej; toda zanje je veljalo, kar je v teh dneh zapisal delavski pesnik France Kozar: »Umik, to je smrt, le kdor se bori in upira, je živ...«

svojih spomnih, kako se je CK KPJ že 8. januarja 1929 sestal na Trešnjevki in sprejel prve ukrepe v zvezi s spremenjenim položajem. Resimiću je ostal v spominu odločni Djakovičev nastop. Kot organizacijski sekretar centralnega komiteja se je zavzemal za takojšnjo povečano aktivnost KPJ, za akcije, s katerimi bi se odgovorilo režimskemu nasilju.

Po Resimičevih podatkih se je nato CK KPJ sestal na plenarni seji konec februarja 1929 v neki gostilni za Ksaversko mitnico v Zagrebu. Na tej seji je bilo baje blizu 30 ljudi, med njimi tudi vodstvo tedaj že prepovedanih neodvisnih sindikatov. Djaković, ki je to sejo vodil, je bil, kot se Resi-

cije vojnih izvalcevo, nemških, talijanskih in japonskih imperijalistov, ki so zaradi svojih osvajalnih ciljev začeli novo imperialistično vojno in hočejo odkrito pahiniti ves svet v najstrašnejšo klavnico, kakršne ne pomni človeška zgodovina. Celo sami tvorci minhenškega sporazuma, Chamberlain in Daladier, so danes prisiljeni priznati to izdajstvo in izjavljajo, da jih je Hitler prevaral.

Naša stranka je pravilno ocenila izdajalski in kapitalistični značaj minhenškega sporazuma, predvidela tok dogodkov in pozvala delovno ljudstvo in ostale demokratične rodoljubne sile vseh dežel sveta, naj se združijo v borbi za mir in za odpor proti fašističnim osvajalcem. Reakcija v mnogih deželah kakor tudi pri nas je pričela divjo gonjo proti antifašizmu, preizkušenim zagovornikom miru, češ da izzivajo vojno, ko pozivajo narode na odpor proti fašističnim osvajalcem in vojnim hujskačem.

Narodi Jugoslavije, tragedija čehoslovanskih narodov zahteva od nas, da bomo pred nevarnostjo ki nam preti! Nemški in talijanski imperijalisti že pripravljajo svoj nadaljnji pohod na vzhod in jug, njihov apetit je tem večji, čim manjši odpor se jim zoperstavlja. Na vrsti so male države na Balkanu in v vzhodni Evropi. Na vrsti je Jugoslavija!

Fašistični osvajalci ne nastopajo takoj z grobo vojno silo. S pomočjo svojih fašističnih agentov poskušajo najprej od znotraj razkrojiti in oslabiti narodne sile in tako pripraviti njegovo uničenje. Najboljši primer zato je Čehoslovaška.

Nemški nacionalisti se predstavljajo kot zaščitniki fašistično zatiranih narodov. More danes sploh kdo iskreno verjeti tej laži? Ne! To jim je le sredstvo da s pomočjo notranjih nasprotnostev lažje zasušijo narode. More danes sploh kdo verjeti, da bodo nemški fašistični osvajalci pustili življenje kateremkoli malih narodov, posebno še slovenskim, ki so za njih narod nižje rase in ki bi jim morali služiti kot sužnji?

Hrvatski narod, v svojih vrstah so izdajalci in agenti nemškega in italijanskega fašizma – frankovci. To so tisti, ki delajo danes na tem, da postane Hrvaška zopet kolonija tvojih sovražnikov. To so tisti, ki hočejo, da bi tvoji sinovi zopet pustili svoje kosti na evropskih bojiščih za interese nemških imperijalistov. Samo izdajalci hrvaškega naroda in tugi agenti so zmorni iskati »pomoč« pri Hitlerju.

Hrvaški narod, ti ne boš in ne moreš biti grobar neodvisnosti te dežele, ker bi to pomenilo tudi tvoje uničenje! Svoji pravice ne moreš izvojevati s pomočjo Hitlerja, ampak samo s pomočjo delavskega razreda, kmetov in ostalih demokratičnih slojev vse Jugoslavije!

V teh težkih in odločilnih časih se ne smeš dati zavesti od raznih obljub tujevc! Ne smeš te zavesti Hitlerjevih manever s Slovaško!

Hrvaški narod, na tebi leži danes zgodovinska odgovornost! Ne dovoli da pade medez na hrvaški narod! Ne dovoli, da po lastni krivdi padeš v še hujše suženjstvo ne samo ti, temveč tudi drugi narodi Jugoslavije!

Slovenski narod. Jugoslavija je v nevarnosti. Prvi udarec je namenjen tebi. Stoletni sovražnik slovenskega naroda se ponovno pripravlja, da izbrise slovenski narod z zemeljskega obličja.

Slovenski narod! Za obrambo tvojega nacionalnega obstoja se morajo združiti vsi Slovenci brez ozira na versko in politično prepričanje in v bratski zvezi z ostalimi narodi Jugoslavije obraniti svojo domovino in svoj narod.

Slovenski narod! Ne dovoli, da slovenski reaktionarji v tvojem imenu podpirajo veliko srbsko hegemonijo ter da dajejo na ta način možnost za zatiranje ostalih narodov Jugoslavije, ker je to največja nevarnost za tvoj obstoj.

Življenjski interesi slovenskega naroda zahtevajo, da podpira borbo ostalih narodov Jugoslavije za nacionalno svobodo in demokracijo, ker bo slovenski narod samo na ta način omogočil, da ga v njegovi borbi za ohranitev nacionalnega obstoja pred nemškimi in italijanskimi imperijalizmom podprejo tudi ostali narodi Jugoslavije.

Srbski narod, zločinska politika zatiranja ostalih narodov je pripeljala obstoj Jugoslavije v veliko nevarnost. Brez svobode in enakopravnosti ostalih narodov Jugoslavije in brez bratskega sporazuma z njimi, ne more srbski narod osigurati niti sebi nacionalne svobode. Naš narod pravi: »Kdor ne mara brata za brata, bo imel tujca za gospodarja!«

Srbski narod! Z zavlačevanjem rešitve nacionalnih vprašanj, v prvi vrsti hrvaškega, raste vsakega dne nevarnost, da sovražniki jugoslovanskih narodov ponovno v naši državi svoje manevre, kot so to napravili v Čehoslovaški, to je, da nacionalno zatiranje izkoristijo v svoje imperijalistične namene. Zato je v teh odločilnih urah rešitev nacionalnih vprašanj, v prvi vrsti hrvaškega, glavni pogoj za ohranitev tako nacionalnega obstoja poedinih narodov Jugoslavije, kakor tudi cele Jugoslavije!

Srbski narod, ne dovoli da »srbski« hegemonisti poskušajo na račun Slovencev in Hrvatov kakeršnokoli trgovino z nemškimi in italijanskimi fašističnimi osvajalci. Vsako razkosavanje Jugoslavije v korist nemških in talijanskih imperijalistov pomeni tudi propad srbskega naroda.

Črnogorci in Makedonci, od nastanka te države pa do danes se ni nihče oziral na vaše nacionalne pravice. Svoje pravice si priborite lahko edino v skupni borbi z ostalimi narodi Jugoslavije za demokracijo in nacionalno svobodo in v bratskem sporazumu z njimi. Zato se ne dajte zavesti obljubam italijanskih agentov, ki hočejo zasušiti tako vas kot tudi vse ostale narode Jugoslavije.

»Ukrepi za usposobitev partije so bili nujni. Jasno je bilo, da se bliža vojna in da je usoda našega revolucionarnega gibanja odvisna od tega, kako je partija usposobljena, kako lahko njeni člani samostojno delujejo, uresničujejo partijsko linijo in izpolnjujejo naloge. V bistvu je šlo za usodo naših narodov, ki jim je fašistična nevarnost neposredno grozila, saj je že obkolila našo državo z domala vseh strani. Marca sem prišel v domovino. Takoj za tem je bila seja centralnega komiteja, ki je trajala kar štiri dni. Poročal sem o tem, kako so stvari potekale v Moskvi, v kominterni, v zvezi z našo partijo. Sprejeli smo resolucije in odprto pismo ter razglas ob okupaciji Češkoslovaške. Hkrati smo se dogovorili, naj bo eden izmed poglavitnih ukrepov v procesu učvrščevanja partije državno posvetovanje vodilnih partijskih kadrov iz vse države. Takoj sem se lotil dela za pripravo posvetovanja. Moral se potovati v Beograd, v Slovenijo in na Hrvaško, da bi opravil naloge, ki so nas čakale.«

(Iz Titovega predavanja v kumrovski politični šoli 26. in 27. marca 1977)

Delavci in delavke Jugoslavije, v tej deželi največ trpite in imate najmanj pravic. Toda v teh usodnih dneh ne pozabite, da je vaša usoda tesno povezana z usodo naroda, ki mu pripadate. Na mejah Jugoslavije stoji najokrutnejši krvniki delavskega razreda, fašistični zvojevalci. Spomnite se samo tistih sto in stotočevnih nemških, avstrijskih in sedaj tudi čehoslovanskih delavcev, katere među nemškimi fašizem v koncentracijskih taboriščih in jasno vam bo, kaj morate pričakovati od teh največjih sovražnikov vsake svobode.

Resnost trenutka zahteva, da stavimo vse svoje sile v službo svojega naroda, za ohranitev neodvisnosti države pred napadom divjih fašističnih hord, ker to pomeni istočasno braniti delavski razred pred še strašnejšo bodočnostjo kot je sedanjost.

Mlado pokolenje Jugoslavije! Naši državni pripravljavci fašistični imperijalizem, ki je obenem največji sovražnik mladine, su-

ženjski jarem. Pod njegovo vojaško peto bi bile uničene vse nade tako v tvojo srečnejšo bodočnost kot tudi v srečnejšo bodočnost tvojega naroda. Za interese tujih fašističnih imperijalistov bi morali žrtvovati svoja mlada življenja na bojiščih proti narodu, ki bodo dejansko branili vašo stvar.

Mladina! Ti ki si vedno stala v prvih vrstah boja za kulturo, mir, napredek in pravice svojega naroda, moraš staviti v teh usodnih urah vse svoje sile v službo obrambe mladega pokolenja miru, svobode in pravic svojega naroda.

Narodi Jugoslavije,

Delavci, kmetje, meščani, vojaki in oficirji! Kakorkoli so težki dnevi izkušnje, ki stoji pred nami, ni razlogov, da bi klonili z duhom. Neodvisnost Jugoslavije moramo ohraniti pred napadom fašističnih zavojevalcev, če zberemo vse rodoljubne in demokratične sile ter ustvarimo bratsko slovo in sporazum med narodi Jugoslavije.

Neodvisnost Jugoslavije je mogoče obrniti, če so njeni narodi zadovoljni in složni. To pa je mogoče doseči, če se dajo narodu njegove demokratične in nacionalne pravice, in če se delavskemu razredu priznajo in garantirajo njegove politične in socialne pravice.

Narodi Jugoslavije!

Obrambeno sposobnost za ohranitev neodvisnosti Jugoslavije more zagotoviti samo taka narodna vlada, ki bo takoj zasukala narodu vse demokratične in nacionalne pravice in podvela vse za obrambo države potrebne mere, ki se bo v zunanji politiki naslonila na demokratične sile v prvi vrsti na Sovjetsko Zvezo kot najmočnejšega zaščitnika malih narodov in ki bo ustvarila obenem tesno prijateljstvo in zvezo z ostalimi balkanskimi narodi za ohranitev svoje neodvisnosti.

Vlada Dragičev Cvetkovića ni vlada, kakršno potrebujejo naši narodi v današnji težki situaciji. Je samo manever s ciljem zavlačevati dajanje narodom demokratičnih in nacionalnih svoboščin. Taka vlada slabi obrambeno moč države in predstavlja veliko nevarnost za obstoj Jugoslavije.

Ustvarimo demokratično vlado narodne sloge in obrambe!

Ustvarimo zvezo s Sovjetsko Zvezo, velikim branikom miru in malih narodov!

Ustvarimo zvezo in bratstvo ogroženih balkanskih narodov, za obrambo njihove neodvisnosti!

Izženimo iz svoje države in onemogočimo vse Hitlerjeve in Musolinijeve agente!

Zahtevamo politične in socialne pravice za delovno ljudstvo! Zahtevamo amnestijo za vse politične in vojne obsojence!

Osnodni odbor Komunistične Stranke Jugoslavije

Dokument iz Bohinjske Bistrice Vse svoje moči za ohranitev naroda in neodvisnosti

Kaj je bilo zapisano v razglasu CK KPJ z zasedanja med 15. in 18. marcem 1939

Sredi marca pred 40 leti je bila v usnjarni Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici seja politbiroja CK KPJ, na kateri so ustanovili novi, uradni centralni komite KPJ. Januarja 1939 je Tito zapustil Moskvo in se skozi Pariz marca vrnil v domovino. Nekaj dni pred 15. marcem je odpotoval v Bohinj.

Naposed – od 15. do 18. marca 1939 – se je v Godčevi usnjarni zbralo večje število udeležencev. Na seji je bilo sprejetih mnogo sklepov. Izdali so razglas, ki ga v celoti objavljamo, v osem tisoč primerkih in ga razdelili. Razen tega je bilo izdano Odprto pismo uprave (CK KPJ), naslovljeno na vse člane partije.

Centralni komite je razen izčrpnega Titovega poročila o poteku dogodkov med njegovim bivanjem na sedežu kominterne v Moskvi obravnaval vrsto aktualnih problemov partije.

Zgodovinsko pomembni razglas nam neposredno približa vzdušje v tistem predvojnem času:

Narodi Jugoslavije! Delavci, kmetje, meščani!

V teh dneh so fašistične bande nemškega imperijalizma okupirale Čehoslovaško.

Zahvaljujoč minhenškemu izdajstvu in zaradi takozvane ohranitve miru so bili zaslužni naši bratski slovenski in miroljubni narodi Čehi, Slovaki in karpatski Ukrajinci. Nemške fašistične horde grobo in brezobzirno uničujejo vse pridobitve čehoslovanskih narodov in jim prete s popolnim uničenjem.

Celemu svetu je danes jasno, da vsa dosejana popuščanja fašističnim osvajalcem niso rešila miru niti svobode malih narodov, temveč nasprotno, samo utrdila pozi-

Pravilnika o izumiteljstvu

Resnični veliki skok Kitajske v bodočnost

Vključevanje Ljudske republike Kitajske v sodobno znanstveno in tehnično revolucijo

Vsa ekonomska in družbena strategija državne in partijskega vodstva Kitajske po odstranitvi in izločitvi četverice in s tem kulturne revolucije po njeni zamisli je strnjena v znane štiri modernizacije (industrije, kmetijstva, znanosti in oborožitve). Ta usmerjenost pomeni hkrati zavestno vključevanje Kitajske v tokove sodobne znanstvenotehnične revolucije našega časa, njene velike razvojne dinamičnosti in njenih svetovnih razsežnosti.

Zato je bilo nujno in hkrati logično, da je novo vodstvo moralo v tej koncepciji preiti iz dolgoletne izolacije v politiko odprtosti, ki je narekovala tudi zgraditev mostov, diplomatskih in gospodarskih, do Japonske in ZDA.

Da bi docela dojeli pomen te politike, je za uvod treba poudariti, da je vključevanje v sodobno tehnološko in znanstveno revolucijo možno le tako, da se nacionalni potencial usmeri v trojno ustvarjalnost: najprej lastno, obenem z ustvarjalnim izkoriščanjem dosežkov vseh v svetu ustvarjenih novosti in v tretji vrsti s prevzemom tuje tehnologije z njenim odkupom in licencami, toda pri tem se morajo tudi ti dosežki organsko in ustvarjalno vključiti v lastne razvojne tokove. Skupni imenovalce in edina pot za aktivno vključevanje v sodobno ustvarjanje človeštva je torej lastna ustvarjalnost, pasivnost in zaostajanje na eni sami od navedenih poti vodi nujno v tehnološko zaostajanje in odvisnost. Ta nevarnost nedvomno obstoji v tehnološko zaostalih državah, ki so za dolgo časa in zlasti pri začetnih korakih odvisne od tehnologije drugih, in na katero je navezana tudi Kitajska. Ta je danes po vseh kriterijih nesporno še država v razvoju in zato se ob ostro začrtani politiki odprtosti in štirih modernizacij v samem začetku zastavlja problem, kako ob tej nujnosti, navezanosti na tujo tehnologijo, ohraniti in pospeševati lastno tehnološko in z njo organsko povezano ustvarjalnost, česar se sedanje politično vodstvo te ogromne države docela jasno zaveda, kot bo razvidno iz nadaljevanja tega prispevka.

Bridki neuspehi šestdesetih let

Zanimivo je, da Kitajska v tem pogledu ni prva s tako jasno usmeritvijo, saj ima zgodovinski primer uspešnosti takšne usmeritve na drugi strani morja v Japonski, v kateri je bilo do revolucije Meiji v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja celo formalno prepovedano karkoli izumljati, po revoluciji pa je morala država brez slehernih tradicij v tehnološkem razvoju (kot jih

je imela Evropa zlasti po industrijski revoluciji ob koncu 18. stoletja) začeti izgrajevati svojo modernizacijo izključno s tujo tehnologijo, pri čemer pa je od vsega začetka znala za njo povezati svojo lastno ustvarjalnost in dandanes je Japonska ena od petih vodilnih držav v znanstveno tehnološki revoluciji. Po drugi strani je vključevanje v svetovni inovacijski proces kot pogoj za razvoj socializma razglasil Lenin («doseči kapitalistične države in jih preseči»), kar je postalo konstanta tudi sovjetske gospodarske politike.

Če in ko govorimo o Kitajski, se moramo ob vsej njeni tehnološki zaostalosti zavedati, da se v marsičem bistveno razločuje od večine držav v razvoju. To ni le država z eno najstarejših kultur na svetu, temveč je tudi država, na ozemlju katere so nastali izumi in znanstveni dosežki, ki jih je na novo ustvarila ali odkrila evropska civilizacija stoletja ali celo tisočletja za njimi (medicina, metalurgija, smodnik, tisk, papir, dežnik). Strašna zaostalost, pred katero se je znašla zmagovita revolucija po zmagi nad Cankajškom I. 1949, je seveda narekovala nujnost organizacije napredka na vseh ravneh, pri čemer se je po eni strani mogla opreti v takratni izolaciji le na že razvito Sovjetsko zvezo in pa na mobilizacijo lastnih množic — podobno kot smo se tudi pri nas morali posvetiti po vojnih razjedanjih množični obnovi porušene domovine. Ta mobilizacija je mogla imeti pred seboj v danih razmerah le pragmatične in neposredne naloge izboljšati obstoječo industrijo in kmetijstvo. V šestdesetih letih razglašeni veliki »skok v bodočnost« je morda prav zaradi te pragmatične usmerjenosti doživel tudi bridke neuspehe, od katerih je najbolj znan poskus z vaškimi livarnami in železarnami. Toda prav v tem času so se začeli oblikovati obrisi jasnejše in dolgoročneje inovacijske politike iz lastnih sil, zlasti potem ko je Sovjetska zveza odgnala svojo pomoč in svoje strokovnjake in se je Kitajska znašla skoraj popolnoma osamljena. Pri tem pa je že spoznala velikanski pomen tuje tehnologije in zlasti patentne dokumentacije, ki jo je skrbno zbiral in dajal na razpolago domačim proizvajalnim in znanstvenim organizacijam vladni »komite za znanost in

tehnologijo». O pomenu izkoriščanja celotnega tujega znanja je govoril tudi Zhou Enlai I. 1964 z značilnim poudarkom, da se morajo v tujini usklajevati z našimi lastnimi ustvarjalnimi napori.

V tem času pa Kitajska ni imela nobene patentne oz. izumiteljske zakonodaje niti siceršnjih pravnih ali organizacijskih predpisov, ki bi urejali in zajemali individualno in zlasti množično inventivno in inovacijsko ustvarjalnost, niti osrednjega državnega organa, ki bi ustrezal zahodnim patentnim uradom ali pa osrednjim vladnim organom socialističnih držav (kot je npr. sovjetski komite za izume in odkritja pri vsezvezni vladi ali pa urad za patente in izumiteljstvo v NDR), ki so usmerjevalci in s planskimi organi povezani pri pospeševanju inovacijske ustvarjalnosti in njenega vgrajevanja v proizvodnjo. Prva sistemska ukrepa LR Kitajske v tem pogledu sta bila dva pravilnika iz leta 1963, ki sta urejala predvsem materialno stimulacijo novatorjev in izumiteljev: prvi je bil posvečen ustvarjalcem tehničnih izboljšav kot »ukrep za spodbujanje širokih delavskih in kmečkih množic«, da jih ustvarjajo, drugi pa je urejal denarne odmere za izplačilo izumiteljem, torej tistim, ki ustvarjajo še neznane tehnične izume, medtem ko je poudarek prvega pravilnika na množičnosti trajnega izboljševanja obstoječe tehnologije in kmetijske proizvodnje.

Toda pravilnika se nista izvajala, ker so voditelji kulturne revolucije priznavali le moralno stimulacijo pri delu, materialno pa odklanjali in zanikovali. Tako se je globoko nasprotje med »bando štirih« in njihovim konceptom socializma ter sedanjim vodstvom morda najbolj jasno kaže prav ob primeru politike tehnične napredka, hkrati kot nosilca in tudi odličnega dejavnika družbenega razvoja. Zato je nadvse značilno, kako je nova politika rešila ta problem v najnovjšem času, in sicer s tem, da je z dvema pravilnikoma (novembra 1978) in januarja letos) obnovila omenjena predpisa iz leta 1963 in ju dopolnila v smeri odprtosti do »tujcev in prekomorskih Kitajcev«, in ki jasno kaže smer zavestnega vključevanja v znanstveno tehnološko revolucijo našega ob-

dobja. Zato je za razumevanje bodočega razvoja Kitajske nedvomno zanimiva vsebina obeh pravilnikov, zato jo vsaj v bistvenih določilih predočimo.

Za uspešno inovacijo denarna nagrada

Dne 25. novembra lani je objavil uradno obvestilo, da so državni ekonomski komite, komite za znanost in tehniko, ministrstvo za poljedelstvo in gozdarstvo ter ministrstvo za zdravstvo skupno izdali obvestilo, da se na novo uveljavlja pravilnik o novatorstvih iz leta 1963 z izrecnim poudarkom, »da bi spodbudil množično inovacijsko dejavnost in s tem postal pomemben ukrep za napredek in razvoj proizvodnje«. Pravilnik sam v uvodu poudarja, da je po razbitju razdiralne dejavnosti Lin Piaa in »bande štirih« zavzavno gibanje za tehnično izboljševanje in tehnološko revolucijo pri delavskih in kmečkih množicah. V novem besedilu izdaja vlada pravilnik z namenom, da bi vsaka provinca, vsako mesto ali avtonomna pokrajina, prav tako pa tudi vsaka panoga pospeševali in razvijali inovacije. Jedro pravilnika je v organizacijskih predpisih za vodstvo inovacijske ustvarjalnosti in v nadzoru nad njenim izvajanjem ter v točnih merilih in vsotah denarnih izplačil ustvarjalcem za uspešne inovacije, kar velja tako za individualne kot kolektivne tehnične izboljšave, za domačine, »tujce in Kitajce v tujini«. Če je inovacija uspešna, se izplača enkratna denarna nagrada, ki pa presega celo po svoji višini: ob povprečnem dohodu 53 juanov na mesec znaša najvišja vsota izplačila 1000 juanov, če je ekonomski učinek v enem letu milijon juanov ali več, in se znižuje glede na izračunani nižji prihodek, toda izplačilo je zagotovljeno tudi za najmanjše izboljšave, ki ne dosegajo vrednosti 1000 juanov. Za posebno učinkovite inovacije pravilnik izrecno dopušča še posebna dodatna izplačila, zlasti še, ko gre za kolektivne inovacije, ki se dajo izkoristiti v regionalnih ali celo državnih okvirih. Pravilnik velja za tehnične izboljšave, novatorstva, ki nastajajo predvsem v samem proizvodnem procesu in ki so tudi po njegovi intenciji in besedilu posvečena v glavnem večanju produktivnosti.

Presenetljivo veliko razliko in vrednotenja pa kaže drugi pravilnik, obnovljen in očitno dopolnjen januarja letos (Reumin Ribao, 17. jan. 1979.), ki je namenjen stimulaciji izumov, torej ustvarjanju nove tehnike, in kot navaja podnaslov: »Za spodbujanje ustvarjalnega izumiteljstva, za razvoj napredka znanosti in tehnologije in za pospeševanje izvajanja štirih dosežkov«. Da se določeni ustvarjalni dosežki kvalificira kot izum, mora izpolniti tri glavne pogoje, ki se danes zahtevajo po vsem svetu za patentiranje ali drugačno zavarovanje (npr. v SZ, Bolgariji in ČSSR s t. i. izumiteljskim spričevalom): biti mora nov v svetovnem merilu, predstavljati mora tehnični napredek in biti mora tak, da ga lahko strokovnjaki uporabijo (t. i. industrijska izuma) ali bolj na splošno, izum se mora dati opredmetiti. Vodstvo celotne izumiteljske dejavnosti je v rokah državnega komiteja za znanost in tehnologijo, hkrati pa so vsa ministrstva, vse province, mesta in avtonomne pokrajine dolžni skrbeti za izumiteljstvo na svojih področjih in po panogah. Ti področni organi so pristojni tudi za prijave posameznih izumov in njihovo preizkušanje. Ali gre za izum ali ne, odloči poseben organ, ki ga sestavlja komite za znanost in tehnologijo, ki odloča tudi o izplačilu denarnega zneska izumiteljem. Pravilnik ne govori o kakšnem posebnem dokumentu, o pravnem varstvu izuma — patentu ali pa izumiteljskem spričevalu, pač pa določa, da postane izum država lastnina in da imajo vse delovne enote v državi pravico do njegovega izkoriščanja, kar vse spominja na podobno ureditev v Sovjetski zvezi do povojnega obdobja in tudi njeno sedanjo ureditev, po kateri so izumi, za katere se podeli izumiteljsko spričevalo, državna lastnina, ki jo lahko izkorišča v okviru svojega rednega poslovanja predmeta sleherni socialistična delovna organizacija. V obeh državah — ob vseh političnih nasprotjih, ki ju ločijo — imamo pa opraviti z logiko državne lastnine in analogne zakonodajne prijeme tudi na področju izumiteljstva.

Kot je omenjeno, so izplačila za izume presenetljivo visoka: izumi se uvrščajo v štiri kategorije, pri čemer pripada za prvo kategorijo izplačilo 10.000 juanov, za dru-

go 5.000, za tretjo 2.000 in za zadnjo 1.000 juanov, največ, kar lahko dobi novator za tehnično izboljšavo po prejšnjem pravilniku. Tudi tu se posebej pomembni izumi lahko ocenijo še više s posebnimi nagradami, ki jih odobri vlada LR Kitajske.

Naslov članka v partijskem glasilu z dne 17. jan. 1979 je zato značilen in nedvoumen: »Izumitelji morajo biti nagradjeni«. Oba zakonita predpisa, ob katerih smo se zaustavili, sta izrazita pravilnika za notranjo ureditev, ki brez dvoma ni prikladna za nosilce tuje tehnologije, ki se v premožnih primerih ne bodo zadovoljili s še tako visokimi odškodninami. Odprtost Kitajske v svetovni prostor tehnološkega ustvarjanja in nujna navezanost na tujo tehnologijo zahtevata tudi ustrezne zakonodajne ukrepe za varstvo tujih izumov s patentni, obenem s tem pa se zastavlja tudi vprašanje pristopa LR Kitajske pariški konvenciji o zaščiti industrijske lastnine. Da so ti ukrepi že neposredno pred nami, povzemamo iz najnovejših vesti v strokovni literaturi.

Prvi ukrep za varstvo teh pravic je lani izdana objava urada za registracijo tujih blagovnih znamk pri vladnem komiteju za zunanjo trgovino, ki omogoča, tujim firmam, da svoje znamke prijavijo in s tem zavarujejo na območju vse države. Kar zadeva tehnologijo, pa pripravljata Kitajska že za letos dva zakona: patentni zakon in poseben zakon »o zaščiti tujih podjetij«. Oba naj omogočita pravno varstvo tujih izumov in know-how kot pogoj za pravno varovane dosežke pri sklepanju pogodb o t. i. joint ventures. Da bi se Kitajska podrobneje seznanila z vso zahtevno problematiko tega vključevanja v svetovni tehnološki razvoj, se je decembra lani mudila na Japonskem delegacija komiteja za znanost in tehnologijo in prve informacije o novi zakonodaji izvirajo ravno iz japonskih vladnih krogov. Po istih virih naj bi LR Kitajska po zakonitih dveh zakonih že leta 1980 pristopila k pariški konvenciji. Če je informacija točna, bo morala Kitajska najpozneje z veljavnostjo pristopa ustanoviti tudi svoj osrednji patentni urad, ki je pogoj za članstvo v združenju držav podpisnic konvencije.

Stojan Pretnar



V predilnici (foto Joco Znidaršič)

Japonska mafija

Hegemonizem je zanetil vojno v Osaki

Japonska policija se že nekaj mesecev zagrizeno bojuje proti podzemlju. Četudi je med industrializiranimi državami dežela z najmanjšim odstotkom kriminalnosti, »bela knjiga« japonske policije pove, da se je kriminalnost v enem letu povečala za 6 odstotkov. »Jakuza« — tako se imenujejo japonski razbojniki — žive v svojem svetu, ki je po strukturi podoben italijanski mafiji. Gospodarski kriminal, trgovina z mamili, japonski gangsterizem, vse se čedalje bolj približuje zahodnjaškemu in se širi v druge azijske države in tudi v Ameriko.

Človek bi po zunanjem videzu sodil, da gre za dvomljiv hotel, kakršnih je veliko v tej mestni četrti Osaki. Skozi vrata gospodarjeve pisarne se pride v dvorano z nizkim stro-

pom. Pod medlo neonsko lučjo sedi okrog mize kakih dvajset ljudi: Trgovci, ženske zrelih let pa nekaj gangsterskih obrazov. Igrajo »tehenbiki«. To je igra z eno samo koko. Najmanjša vloga je 50.000 jenov.

Če hoče mojster partije staviti »visoko«, izvleče iz platnene opasnice debel šop bankovcev. V povprečju — pravi — menja v eni noči gospodarja 25 do 30 milijonov jenov. Igra se tudi na japonske karte, ki se imenujejo »hanafuda«.

Očitno tečejo stvari dobro, kajti razpostavljeni čuvaji okrog hotela še niso dali znaka, da prihaja policija. Pa vendar stvari v japonskem podzemlju ne gredo dobro. Najboljše stranke pri prepovedanih igrah so iz dneva v dan bolj redke, policija preganja gangsterske tolpe bolj ostro kot v zadnjih dvajsetih letih. Pri poravnavanju računov je bilo že devet mrtvih.

Pod varstvom »združenje«

Onkraj železniške proge, v Kamagasakiju živi 30.000 dinarjev. Od nemirov 1961 je dobilo naselje ime »četrt ljubezni in usmiljenja«, toda trenutno blaženost, ki jo nudijo prostitutke, pogosto prekinjejo polični pretepi.

Japonsko imajo po pravici za policijsko in urejeno deželo. Kriminalnost na Japonskem je med najnižjimi na svetu. Japonska mesta so bolj varna kot večina prestolnic zahodnega sveta. V Tokiu je, na primer, desetkrat manj zločinov kot v New Yorku. Zato pa gangsterstvo s svojimi od zgodovine pododgovanimi posebnostmi ni nič manj pomemben pojav v japonski družbi. Kar na splošno nedovoljena dejavnost »sindikatov zločina« ne moti odkritju javnega reda in v načelu ne spravlja v nevarnost

življenje državljanov, je bila doslej »popolnoma integrirana v socialno življenje«, kot se je izrazil slovit sociolog Kundžo Marujama. Japonski lopovi so razvijali svoje organizacije tako, da danes ne kontrolirajo samo skrivnih igralnic, prostitucije in trgovine z dminarsko delovno silo, marveč se ukvarjajo v veliki meri tudi s popolnoma zakonitimi posli in njihova dejavnost je včasih tesno povezana z ljudmi iz poslovnega sveta ali politike.

Policija pravi, da ima registriranih 2650 gangsterskih organizacij, ki imajo 120.000 pravih članov in vsaj 300.000 takih, ki so na tako ali drugače povezani z različnimi skupinami. Raztreseni so po vsem japonskem otočju, njihova dejavnost pa je osredotočena na Tokio in Osako, kjer po mnenju policije vodijo 26.000 podjetij: restavracije, bare, prevoznitva, gradbena podjetja, posojilnice in podobno. V tem krogotoku se obrača več kot 1.000 milijard jenov. Praktično sleherni organizacija ima svoje poslojse. Nad vhomod v njihov sedež je simbol njihove organizacije. Uradno so to bratovski skladi za medsebojno pomoč in policija jim ne more do živega, razen če koga zaloti pri delu. Organizacije so tako razvejene, da se je izredno težko prebiti do glave.

Najpomembnejši sindikat zločina je Jama-gučigumi (Jamaguči je ime ustanovitelja tolpe, »gumit« pomeni skupino, tolpo), ki ima sedež v mestu Kobe. Organizacija združuje 63 manjših skupin in 11.000 članov, deluje pa na vsem jugu japonskega otočja. Zaradi teritorialnega spora z veliko

šibkejšim združenjem Matsudagumi je prišlo do tistega, kar je japonski tisk poimenoval »vojna v Osaki«. Avgusta lani so poskušali v nekem baru v Kiotu ubiti enega od šefov združenja Jamagučigumi, temu je sledilo maščevanje, katerega najbolj spektakularna epizoda je bila, ko so v mesni juhi potujočega prodajalca juha in drugih jedi našli odrezano roko nekega tokijskega razbojnika. Te juhe so zelo priljubljene, vendar je prodaja odtistihmal močno padla...

Šefi organizacij delujejo ponavadi javno. Jamagučigumi je priredil novembra tiskovno konferenco, ki jo je prenašala televizija. Med konferenco se je nekdo od »kadrov« tega združenja opravičil prebivalcem za nevspešnost, katerim so jim bili izpostavljeni med poravnavanjem računov z rivalskim združenjem Matsudagumi. S tem je implicito priznal odgovornost tolpe za številne umore, vendar mu policija kljub temu ni mogla do živnega.

Japonska združenja zločincev uživajo relativno imunetito, skratka, težko jih je kaznovati. Deloma je to tudi posledica statusa, ki so ga uživali v zgodovini japonske družbe. »Jakuza« (ime, ki ga dajejo japonskim gangsterjem) izhajajo iz tolpe, ki so jih postavili izven zakona in so konec XVII. ter v začetku XVIII. stoletja med državljanskimi vojnami križarile po deželi, dokler ni fevdalna družina Tokugava zdobila moči drugih fevdalcev ter vzpostavila v deželi enotno in absolutno oblast, ki je trajala tri stoletja (1608 do 1868), vse do restavracije družine Meidži. V tistem času

se je veliko samurajev (mož orožja) znašlo brez gospodarja in brez dela, pa so kot ljudje zunaj zakona v tolpah križarili po deželi (spomnimo se filma »Sedem samurajev«). Samurajem brez dela in gospodarja so se pridružili »tekija« (popotni trgovci) in »bakuto« (poklicni igralci), ki so se združevali v nekakšne cehs s svojimi pravili in svojim teritorialnim delovanjem.

Šogun Tokugava je ščeval no skupino »jakuza« proti drugi, da bi utrdil svojo oblast. Zaupal jim je tudi novačenje delavcev, ki so gradili prestolnico Eda, današnji Tokio. Takrat so se pomnožile vrste najnižjega sloja japonske družbe — »burakumin« — ki so jih imeli za kasto nedotakljive, ker so bili mesarji ali usnarji, to pa sta bila poklica, ki jih je imel budizem za nečista. Uradno je bila ta diskriminacija odpravljena pod dinastijo Meidži, v resnici pa obstaja še danes, in »burakumin« žive podobno kot Korejci na Japonskem v zaprtem svetu, kjer nihče ne vprašuje po socialnem poreklu.

Izven zakona postavljeni samuraji, osvobodjeni obveznosti svojega socialnega okolja, so se združevali v medsebojno odvisne skupine, katerih lojalnost je temeljila na kodeksu časti, imenovanem »bušido« (pot bojevnik). Še danes sta »ojgibun« (poglavarja zločinske tolpe) in »kobun« (pripadnik te tolpe), združena po tem tipu fevdalne lojalnosti, ko ji zapečatijo s srednjeveškim ritualom, pogosto v navzočnosti vseh družinskih članov. Pogodba o zvestobi je pogosto sklenjena v kakem šintoističnem svetišču. Po tej pogodbi dolguje »ko-

Beograjskih štirinajst dni

Preplah zaradi »lisičje stekline«

En sam voz, kjer se vse zatika – Milijon narkomanov ali gola improvizacija – Ljudstvo bo preživelo

Zakaj so potemtakem v Beogradu – pa tudi drugje – tako dolgo odlašali s pravo akcijo, z raziskavami in analizami zastran dolgoletnih zaostankov v stanovanjski graditvi, porabe prenapetih investicij in vseh tistih drugih stvari, v katerih naše mesto že leta dobiva oceno – nezadostno? Če se čudeži ne gode in če si je mogoče vse pojasniti z delovanjem nekih zakonitosti – zakaj odlašajo z ugotavljanjem teh zakonitosti vse dotlej, ko se stvari zapletejo malodane do nesmisla?

Te dni se je sekretar mestnega komiteja ZK Beograda Ratko Butulija pogovarjal s skupino novinarjev o mestu in vlogi zveze komunistov pri urejanju perečih problemov Beograda. Iz njegovega razlaganja je bilo razvidno, da so mnoga vprašanja, ki so bila do nedavnega videti povsem nerešljiva, postala dosti jasnejša, kakor hitro so se jih nehali zgolj rutinsko lotevati, temveč so jih pričeli ekonomsko razčlenjevati. Ko je Butulija govoril na primer o dolgoletnem usihanju rezultatov stanovanjske graditve (v letu dni so, denimo, zgradili komaj 6000 namesto predvidenih 12.000 stanovanj), je povedal, kaj so pokazale družbenoekonomске analize, ko so se jih resno lotili. Izkazalo se je, da so vzroki dolgoletne krize zgolj v človeških faktorju in da so rešitve skorajda tako preproste kot Kolombovo jajce, če se zadeve lotijo na pravem koncu. Namreč: če je dovolj denarja za stanovanjsko zidavo, če je dovolj prostora, če je gradbena operativna dovolj močna in če je dovolj gradbenega materiala – potem je odgovor na vprašanje, zakaj kljub temu ne zgradimo toliko, kolikor načrtujemo, očitno treba iskati v stimulaciji, dohodkovnih odnosih ali, preprosteje povedano, v ekonomskem sistemu.

Po tej poti so hitro ugotovili, da je v celotnem procesu gradnje stanovanj en sam voz, kjer se vse zatika. Doslje je bilo praviloma mogoče urediti vrsto problemov, ki so se porajali sproti (od začasnega pomanjkanja gradbenega materiala pa do priprave terena), vedno pa se je zatankilo pri gradbenikih. Z raziskovanjem njihovih dohodkovnih odnosov so zdaj zanesljivo dognali, da so gradbeniki vedno zamujali zato, ker niso bili prisiljeni delati drugače. Skratka, lahko so živeli brezbržno in lagodno, pa če so prevzela dela opravili pravočasno ali ne. Ziveli so od akontacij, od zviševanja cen, od mistifikacij, od spretnega improviziranja in od dolgoletne prakse, da vsako gradbeno podjetje prevzame veliko del, ne pa tudi odgovornosti zanje, vsakemu investitorju pa nastavi svoj žep.

Čudeži se ne gode. Človek se že zdavnaj zaveda, da je čudež samo pojav iz fantastike in religije, da pa se v naravi in človeški družbi stvari dogajajo samo v neki vzročno-posledični zvezi.

Zdaj je torej treba za gradbenike poskrbeti, da bodo živeli samo od svojega dela in od rezultatov dela, pa bodo odpadle vse težave. Težko je sicer reči, da je to res tako preprosto, vsekakor pa si velja pogledati precej poenostavljen primer. Tudi tokrat se je namreč pokazalo, da je beseda »dohodek« edina čarobna formula, ki lahko razbistri tudi tako zapletene stvari, kot je gradbeništvo pri nas. Če so delovni ljudje ena stran v procesu stanovanjske graditve, če so oni investitorji in naročniki, gradbeniki pa druga stran, izvrševalci, potem spora med tema dvema stranema res ni mogoče rešiti drugače kakor s popolno dohodkovno ureditvijo tega odnosa. Če naročnik stanovanja pravočasno vplača denar, ima pravico, da od gradbenega podjetja stanovanje tudi pravočasno dobi. Stvar gradbenikov je, da poiščejo način, kako se bodo organizirali. Toda če stanovanj ne izroče pravočasno, potem morajo plačati penale in prevzeti druge posledice, všteti stečajni postopek, ki bi si ga nakopali z izgubami, neizpolnjevanjem obveznosti ipd.

Te, toda kitajska modrost pravi: »Od branja receptov človek ne postane zdrav.«

Na vprašanje, zakaj se že precej niso lotili analize stanja v gradbenih podjetjih, je namreč sekretar mestnega komiteja Ratko Butulija rekel novinarjem: odkar je bil sprejet zakon o združenem delu, pa do danes, so v beograjskih političnih krogih mislili, da je najvažnejše, vpeljati in utrditi dohodkovne odnose v industriji v klasičnem pomenu te besede – pri delavcih za stroji, pri tekstilcih, pri tistih, ki se ukvarjajo z elektriko, pri kovinarjih. Gradbeniki, pa ne samo gradbeniki, so ostali ob strani. To velja tudi za trgovino, za kulturo, za znanost, za univerzo. Zdjaj se je pokazalo, da vrednotenje ni bilo dobro, kajti v življenju urbanega okolja je uvedba dohodkovnih odnosov prav tako pomembna v klasični industriji kakor tudi na klasični univerzi. Če je življenje nepretrgana veriga, potem je lahko vsak slab člen v tej verigi vzrok, da se veriga pretrga.

Ta recept ima veliko prednost, vendar pa tudi neko pomanjkljivost: preveč je preprosto, da bi bil videti zanesljiv. Kajti če so stvari zares tako preproste, če je zares vse samo stvar dohodka in dohodkovnih odnosov, pokaj smo čakali vse doslej? Za tole gre: pogostoma se nam je dozdevalo, da smo našli prave rešitve in recep-

Tema, h kateri bi rad pritegnil bralčevu pozornost, sama po sebi ni preveč pomembna. Pomembnejši je nemara nauk, ki sledi iz nje. Gre za »lisičje stekline«. Že tedne tako imenovani lažji listi in

radijske postaje v Beogradu širijo preplah med meščani in jih posebej opozarjajo na nevarnost, katera da jim grozi od steklih lisič. Ni Beograjcana, ki zadnje tedne ne bi bil trdno prepričan, da bo, če se ne bo dobro pazil, morda na Kalemegdanu zlahka postal žrtev stekle lisiče ali nemara steklega psa ali mačke, ki ju je obgrizla stekla lisiča. Kakšna pa je v resnici nevarnost stekline?

Strokovnjaki, ki smo jih naprosili, da nam odgovore na to vprašanje, so nam rekli, da je dejanska nevarnost, da bi v Jugoslaviji koga popadla stekla žival, najmanj desetkrat manjša od nevarnosti, da v kakoga našega občana udari strela. Statistika namreč kaže, da v Beogradu na primer že leta ni bilo niti enega primera stekline, zato pa je na stotine ljudi umrlo na prehodih za pešce, v bolnišnicah za tuberkulozo, rakom, srčnimi boleznimi, pa celo od strele. Ne samo to: neprimerne več jih je umrlo za posledicami kake zobne bolezni, pa vendar nikoli ni bilo take gonje in takega preplaha in takega vznemirjanja občanov kot zdaj, ko jih plašijo s steklimi lisičami.

Odkod ta preplah in histerija? Pokazalo se je, da je dal povod za vso to dramo poziv svetovne zdravstvene organizacije veterinariskim in vsem drugim službam na svetu, naj nujno preventivno ukrepajo proti uzgrom steklih živali. Spretnja-

ški veterinarji pa so v španoviji z nespretnjaškimi in k dramatičnim nag-njenimi novinarji spletili iz tega celo dramo.

Kakšen je nauk te zgodbe, ki bi lahko imel splošnejši pomen? Ali nam zgodba o steklini ne daje tehtnega povoda za to, da resneje prisluhnemo vsem tistim strokovnjakom, ki že leta govorje, da v mnogih naših statističnih podatkih, ki ne izvirajo iz uradnega in pooblaščenega mesta, naletimo na pretiravanja, ki včasih prehajajo že v opereto?

Kako se sploh rojevajo nekatere številke in kazalci, s katerimi manipulirajo v javnosti? Kako so na primer prišli do podatkov, da je v naši državi milijon uživalec mamil? Prof. dr. M. Šternič, predstojnik nevro-psihiatrske klinike in priznan strokovnjak na tem področju, je prepričan, da je podatek o milijon narkomanih gola improvizacija in celo falsifikat. V naši državi je več različnih ustanov, ki registrirajo narkomane: od policije pa do medicinskih institucij in organov za socialno skrbstvo. Zelo pogosto zgolj mehnično seštevajo vse te registrirane primere (čeprav gre dostikrat za iste ljudi, ki »gostujejo« v različnih ustanovah), in iz tega izpeljujejo podatke o celotnem številu bolnikov. Tudi merila o tem, kdo je narkoman, niso povsod jasna, pravi Šternič. Naposled pa pride, pravi Šternič, kakšna zdravstvena ali družbena organizacija, ki ji je potrebna »čim bolj prepričljiva številka«, in tako dobimo številko milijon, ki potem po krivem vznemirja javnost.

Nekateri strokovnjaki pravijo, da je tako tudi s številom nepismenih, s številom alkoholikov, s številom tistih, ki se ukvarjajo z gimnastiko itd. Vsakdo »napihuje« svoje podatke, pač glede na to, koliko je to komu in kdaj potrebno, ne samo zato, da bi obrnil pozornost družbe na kak zares pereč problem, temveč včasih tudi zato, da bi dobil za svojo dejavnost čim večjo materialno podporo.

Nauk je torej: ne pulite si las, kadar preberete kakšno vznemirljivo številko, saj tiči za njo neredkokdaj samo splet okoliščin ali potreba po reklamni.

Ko smo že pri statistiki, še opazka: ondan se je naše delovno ljudstvo zgražalo, ko je v velikem beograjskem časopisu bralo, da v športnih klubih v naši državi oziroma v upravah teh klubov dela samo 5,2 odstotka žensk! To je izraz, so zapisali ob tej priložnosti, resnične neenakopravnosti naših žensk. To je nemara res, toda kako to, da ni nihče zagnal hrupa zastran števila žensk, ki so v delavskih svetih, ki so članice izvršnih svetov, fakultetne profesorice, delegatke občinskih, republiških skupščin ali skupščine SFRJ, ki je vendar dobro znano, da v teh institucijah odstotek žensk ni nič večji?

Zakaj se nam zdi tragično, da v upravah športnih klubov sedi tako malo žensk, normalno pa se nam zdi, če enak odstotek »lepšega« spola sedi v naših najpomembnejših družbenopolitičnih telesih?

Naj kot po navadi končamo s pripisom, ki se tiče mentalitete in ki je samo napol dovtip ali anekdota. Kakor nam pove Jovan Hadži Kostić, satirični kronist »Večernjih novosti«, se je prvi dan po tistem, ko je bilo objavljeno sporočilo zveznega izvršnega sveta o omejitvah vožnje z osebnimi avtomobili, na Terzijah govorilo največ – ne o tem, »kako bomo prihranili čim več bencina«, marveč o tem, »kako bomo čim bolj spretno obšli ta odlok«. Naj torej za konec zapišemo: to ljudstvo bo živelo – in preživelo!

Jug Grizelj



Portret tedna

Martin Popović

Ko se je Kotor v nedeljo, 15. aprila, nekaj po sedmi uri zjutraj zatresel in so se začele podirati hiše, se je skozi bučanje morja in hrumenje gorskih masivov, ki obdajajo to zgodovinsko mesto v Boki Kotorski, zasljal človeški jok in ju prav kmalu preglasil. Prvi je na zbirališče, določeno za take priložnosti, prišel Martin Popović. Martin je komandir civilne zaščite Kotorja, tja pa je pritekel prvi zato, ker je človek, ki bi tudi brez naslova komandirja prvi prišel na kraj, določen za primer splošne mobilnosti. Zato so mu pred štirimi leti tudi zaupali to dolžnost.

bom civilne zaščite. V naslednjem taborišču nas predstavi Mariji Bošković, medicinski sestri, o kateri pravi, da ni spala že dve noči in tri dni in da je svoje otroke, ki so skupaj z babico spravljivi v Dobroti, videla samo enkrat. Imena se vrstijo drugo za drugim in Martin vse te ljudi pozna. Pridemo tudi do bolnišnice, zasilo urejene pod milim nebom, in tu nas Martin seznanja s Krstom, s katerim sta se seznanila in spoprijateljila šele pred nekaj urami.

Kdor hoče poveljevati armadi 15.000-glave množice, ljudem, ki jim je bil dom porušen ali ni več primeren za prebivanje, ki so njihovi najbližji prepričani samim sebi ali so jih spravili v improvizirano bolnišnico pod milim nebom, mora te ljudi resnično poznati. In ti ljudje ga morajo imeti radi in mu zaupati, da ne teka vsak samo na pomoč članom svoje družine, temveč je pripravljen pomagati tudi v akcijah, v katerih rešujejo ljudi, ki jih sploh ne poznajo. Verjeti morajo v geslo: če bo vsem dobro, bo tudi meni bolje. To je geslo resnične solidarnosti.

To se je zgodilo takrat, ko je Krsto Šubert iz Banjaluke ponudil, da bo dal kri za prizadete in pomagal tudi kakorkoli drugače. Takrat sta se Martin in Krsto prvič srečala in seznanila in prav zares sta se takoj spoprijateljila. Kajti kaj bi lahko bilo drugega med človekoma tako podobnega kova kot iskreno prijateljstvo?

Martin Popović se ni rodil v Kotoru, temveč na Cetinju, in sicer leta 1941. Toda skoraj petnajstletno življenje v Kotoru ga je povežalo s tem mestom in ljudmi tako močno, da mu domačini zaupajo in prepričano skrb za organizacijo dela, od katerega je v marsičem odvisno življenje mesta.

In ko se tako vozimo med improviziranimi taborišči in spoznavamo »vojsko« Martina Popovića, tekamo za njim k telefonu, po katerem vzdružuje stik z glavnim štabom civilne zaščite v Titogradu, ga poslušamo, ko pripoveduje, da je potrebnih 10.000 spalnih vreč, da imajo krvi na srčo dovolj, da ga je strah, kaj je z vami v hribih po najnovejšem potresu, ker se ekipe še niso prebile do njih. Zdi se nam, da tega odločnega človeka poznamo že zelo dobro. Čeprav nam je v resnici znano samo to, da je po stroki pravnik, da je poročen in da ima dva otroke, so sestavine njegovega portreta ti ljudje tukaj, mesto, ki ga ima rad, to odgovorno delo, ki mu je prineslo že štiri zmage na dosedanjih tekmovalnih odredov civilne zaščite Črne gore.

Brez trohice patetike, kakršno je ob takih besedah sicer marsikdaj čutili, lahko zapisekmo, da so bile oči tega na videz trdega ali celo neobčutljivega človeka polne solz, ko je ukazal, da je treba vrata Kotorja zapreti in k vsem mogočim vzhodnim postaviti oborožene straže, tako da ne bi mogel nihče priti v porušeno mesto. Kdor ni nikoli začutil, kaj ta odprta vrata pomenijo, bo težko razumel, zakaj so se Martinu nabrale solze v oči. Kotor je staro mesto, zidati so ga začeli že v 13. stoletju, toda vse do danes je zaprti vrata le nekajkrat. Svoboda, odprtost mesta, simbolično izraženo v teh odprtih vratih, kaj pravzaprav žrtvovati samo takrat, kadar je bilo mesto na robu obstoja.

Katastrofalni potres, ki je prizadel Črnogorsko Primorje, je eden najmočnejših v naši državi, po obsežnosti ozemlja, ki ga je zajel, pa sploh največji. Tak je tudi po materialni škodi, ki jo je prizadel prebivalcem. »Izgubili smo praktično vse, kar smo desetletja ustvarjali,« pripoveduje Martin Popović. »Poskusite se zvihteti v tragedijo, v kateri in nekaj deset sekundah izgubite vse, kar ste si v potu svojega obraza pridobili, pa boste razumeli, koliko moči je treba, da človek ne izgubi morale. Ostal pa nam je kapital, kakršnega ne bi mogli najti nikjer, kapital, ki lahko vse to obnovi in še izboljša: ostali so nam ljudje, in to je največ vredno. Zdjaj se moramo bojevati za te ljudi, jim omogočiti, da bodo začeli znova. Vendar beseda »omogočiti« ni prava,« doda Martin Popović. »Treba jim je pomagati, ker ne bo nihče sedel križem rok in čakal, da bi mu vse vrnil na krožnik. Zavijati moramo rokave, pozabiti na bolečino. In tako tudi bo,« pravi Martin Popović, komandir civilne zaščite v Kotoru. Po metu nas je popeljal, da bi videli, kaj vleva ljudem pogum in kaj žene njega, da te ljudi poziva, naj se organizirajo. Pod šotori nam je pokazal mladince, ki so ravnokar prispeli z raznih koncev Črne gore. Prišli so, da bi pomagali spravljati stvari v red. »Verjemite, da bomo mestu, ki je zdaj porušeno, vrnil življenje.«

Toda komandirju civilne zaščite ne bi bilo prav, če bi v njegovih očeh opazili celo to rahlo sled bojzani ob simboličnem zapiranju mestnih vrat, tako kot mu nerade gredo besede z jezika, ko nam pripoveduje o sebi, ko niza sestavine tega portreta. Rajši nas vzame v džip, s katerim se vozi med postojankami svoje »vojske«. Spotoma nam enostavno in nazorno, z zgledom vseh teh ljudi, kaže, kaj pravzaprav pomenijo koncept civilne zaščite, solidarnost, ki edina lahko vrne ljudem strah in osebni interes ter vrne ljudem zaupanje, da bo Kotor ostal odprto mesto ravno zaradi prizadevanja vseh. Med obhodom po zaslinih taboriščih, v katerih so se znašli ljudje, ki so si komaj rešili golo življenje, nas Martin seznanja z Nikom Pavličevićem, ki je iz ruševin rešil šest ljudi, in je zdaj v tem taborišču častnik z zvezo z glavnim štabom v Osaki.

Verjamemo mu. Tako kakor vsi ti ljudje, ki se odzivajo vsakemu njegovemu klicu.

Fedja Zimić

bun» svojemu gospodarju slepo pokorščino in zvestobu, gospodar tolpe – »ojabun« – pa ga kot nagrado za to zvestobo štiti, naj pride karkoli. (Zato je imel film »Boter« na Japonskem tolikšen uspeh in odziv; Japonci so v njem videli njihov znan svet). Gangsterji, s katerimi sem govoril, so zatirjevali, da tako vzpostavljeno razmerje »ojabun« – »kobun« ne temelji na strahu, marveč na spoštovanju. Če je »ojabun« ubit, je dolžnost »kobuna«, da ga mašuje. Prav zaradi tega se je lani poletni mladi zločinec Marumi odločil, da mašuje smrt svojega gospodarja. Popil je zvarek, pripravljen z njegovim pepelom, in ubil enega od gospodarjev rivalske organizacije Jamagučigumi.

Vendar se je japonsko podzemlje od fevdalnih časov naprej zelo spremenilo in njihov svet je bližje svetu Al Capona kot svetu bandita s častnim kodeksom. Prav zaradi tega »jakuza« niso med ljudstvom več tako priljubljeni, kot so bili nekdanj. Čeprav so številni teh »razbojnikov časti« veliko prispevali k obnovi dinastije Meidži in imeli tudi progresivno vlogo, sta koncentracija državne oblasti in pozneje vojaška vladavina močno omejevali njihovo delovanje. V začetku tega stoletja so se lahko vrtnili v svet zakonitosti samo tako, da so se vdinjali skrajni desničarji (sodelovali so predvsem v tajni družbi Črna zmaj), ki se je tudi sklicevala na viteštvo fevdalnega časa.

Kakor italijanska mafija so tudi japonski »jakuza« reakcionarna sila. Vdinjajo se kot najemniki skrajni desničarji, ki uporabljajo

njihovo nasilnost proti pripadnikom levic, v dvajsetih letih so nastopali kot razbijači stavk, ko je Japonska okupirala Mandžurijo in začela vojno proti Kitajski, pa so se povezali z »velikimi patrioti«.

V zmedi povojnega časa so s tihim privojenjem policije prispevali predvsem k temu, da so iz japonskega podzemlja izgnali Korejce in Kitajce s Taivana, ki jih je zavezniška oblast imela za pripadnike zmagovitih držav, pa so to prednost hoteli izkoristiti za to, da bi se popolnoma polastili kontrole nad črno borzo. Znameniti pisatelj Kamimasa Tanaka, dober opisovalec japonskega podzemlja, pravi: »Ulični spopadi s strojnimi pa šindžukuju in Ginzi (mestni četrti Tokia), to je bil japonski Chicago tridesetih let.«

V tem obdobju so »jakuza« postali izključno orodje desnice in se z njenim področjevanjem povežali s političnim svetom. Vse to se je dogajalo v senci Jošija Kodame, nekdanjega šefa japonske obveščevalne službe v Sanghaju, ki je bil s posredovanjem liberalno-demokratske stranke (na oblasti od 1955 naprej) izpuščen iz ječe, potem ko je znaten del svojega premoženja odstopil stranki.

Jošio Kodama, šef skrajne desnice, je 1959 ustanovil »Patriotično zvezo japonske« (Zen Ai kaigi), njena udarna pest pa je postalo japonsko podzemlje. Naslednjega leta je ta zveza mobilizirala več kot 20.000 gangsterjev in jih vrгла v spopad z levico, ki je nasprotovalec sklenitvi japonsko-ameriškega obrobvalnega pakta. Keizo

Taket, nekdanji saboter in špijon na Kitajskem (štiridesetkrat aretiriran zaradi suma umora), je pred nekaj leti proustodnu dejal: »Sestavljali smo pravo polvojaško organizacijo, ki jo je bilo moč vedno uporabiti kot uspešno strahovalno sredstvo...« Takei je bil tudi predsednik »Patriotične zveze japonske«, pozneje pa predstojnik nekega svetišča v vzhodnem delu Tokia. Eden od šefov tokijske policije Mijavaki, ki se bori proti podzemlju, pravi: »Jakuza »nabirajo« denarne prispevke med ljudmi poslovnega sveta in visokih financ, »patriotizem« pa jim služi za alibi in kritej...«

Anarhija v podzemlju

Japonsko podzemlje ni izgubilo ugleda pri ljudeh samo zato, ker se je povežalo s krajino desnico, marveč zaradi sprememb, ki jih je doživelo nekdanje združenje »razbojnikov časti«. »Danes v podzemlju ni več nobene morale, nobenih veljavnih pravil igre, skratka popolna anarhija«, pravi nekdo, ki ga bomo imenovali Jamamoto, da bi ohranili njegovo anonimnost. »Jamamoto« ima 67 let. Njegov obraz je ostro izklesan, črne oči se mu blešče kot dva oglja, manjkata mu oba mezinca, kar pričča, da je sodeloval pri nekaj ponesrečenih akcijah, na prstancu pa se mu svetu diamant. Je znana osebnost podzemlja v Osaki. Včasih je nadzoroval vse bordele in vse igralnice v južnem delu Osake. Z bojem s sabljami (dva mrtva) si je prislužil 10 let zapora. Izgubil je svoje mesto v samem vrhu podzemlja, je pa še vedno aktiven. Skratka, sodi v »osveščeni« del japonske-

ga podzemlja. O »vojni v Osaki« pripoveduje: »Včasih je veljalo pravilo, da se ne sme motiti civilistov v njihovem vsakdanjem življenju. Če dan je nad njih bdela policija, ponoči smo skrbeli za njihovo varnost mi. Če je kak član družbe prekršil to pravilo, je moral biti kaznovan. Postopali so se morali meščanom pobrati izpred oči, ne pa, da bi jih suvali in nadlegovali. Pretepal smo se med seboj in bili bitke, toda vse je potekalo po nekih pravilih. Danes pa je organizacija Jamagamuči tako močna, da se ne podreja več pravilom igre in ne priznava arbitraže. Edino pravilo, ki ga priznava, je sila. Premirje? Prazna beseda. Jutri se bo vse začelo znova, kajti šefi posameznih združenj ne kontrolirajo več svojih ljudi...« To, kar je povedal »Jamamoto«, je močno podobno oceni policije. Svet japonskega podzemlja se razvija v dveh smereh. Prvič: v vrste podzemlja je vstopil nov rod mladih razbojnikov, ki sam sebe imenuje »guranta« (obedobesno: tisti, ki so imeli smolo v življenju), in ti ne spoštujejo nobenega pravila igre več. Rojeni so bili po vojni in tolpe, ki so jih osnovali, so si izborile mesto pod soncem v svetu tajnih igralnic in prostituticije, ki je od 1957 uradno prepovedana. Ta mladi rod iz podzemlja je tako nasilen, da ga morajo stari »jakuza« upoštevati in se z njim pogajati. In drugič: sedem gangstrskih skupin je postalo tako močnih, da kontrolirajo vse japonsko podzemlje. »Hegemonizem« skupine Jamagučigumi je do temeljev pretresel podzemlje, govore danes v Osaki. Philippe Pons, »Le Monde«, Pariz

Katastrofe nas ne izučijo

Večne slabosti kolektivne pozabljivosti

Danes sanjski projekti se lahko uresničijo, če se prizadevanja ne bodo omejila le na nekaj mesecev po nesreči

Po vsakem morilskem potresu so bizantinski cesarji z odlokom prepovedali zidati večnadstropna poslopja na prizadetem območju. Po navadi je takšen odlok veljal sedem do deset let. Prebivalci Male Azije pa so tedaj znova gradili terasne hišice, ki so jim bile tako zelo pri srcu, tako da je bilo ob naslednjem potresu skupi več sto mrtvih. Vendar ta pojav kolektivne pozabljivosti ni značilen samo za Bizantince. Danes nismo nič bolj modri.

Kdo se danes še spominja potresa v Mentonu leta 1887, ko je bilo skoraj tristo mrtvih (in ko Azurna obala še ni bila tako gosto naseljena kot danes), kdo danes še ve za izbruh vulkana Pelée na Martiniku v letu 1902, ko je bilo skoraj trideset tisoč mrtvih? Problem mora biti resnično izredno hud, da se sploh kdo zmeni zanj. Včeraj potres v Italiji, danes na Filipinih ali na Kitajskem ali pa izbruh vulkana Soufrière. Pred temi ujmani je znanost videti tako neučinkovita kot zdravnik pred celo vrsto rakastih obolenj, vsako pa se na podlagi svojih verskih ali filozofskih prepričanj sprušuje: kaj neki delajo znanstveniki, ali bodo vedno brez moči pred takšnimi pojavi, ali se je temu mogoče izogniti?

Odgovore na ta vprašanja je mogoče dati zelo jasno:

1. Dandanes ni znane znanstvene metode, ki bi zanesljivo mogla napovedati potres ali izbruh vulkana.
2. Zadnja leta je bil storjen znaten napredek in več napovedi (zlasti potresov) je bilo uspešnih, s čimer je bilo rešenih več tisoč človeških življenj.
3. Znanstveniki imajo prvič sredstva, s katerimi se lahko lotevajo problemov napovedovanja z razumno možnostjo za uspeh.

Potresi in izbruh vulkanov so zapleteni naravni pojavi, katerih mehanizem je težko spoznati. Toda ali je sploh treba raz

zumeti, če hočemo napovedati in prihraniti človeška življenja? Nekateri uspehi v medicini nam vsak dan prinašajo nasprotno dokaz. Številna zdravniška skupnost, ki ima veliko bolnikov, opazuje, razvršča in obdeluje veliko število podatkov, sredi katerih se pojavljajo korelacije, ki vodijo v napoved ali odkritje novih zdravil. Znanstvena razlaga pojava pogosto pride šele kasneje. Ta metoda je odlična in se je že potrdila. Zakaj je ne bi uvedli tudi za potrese in vulkanske izbruhe in zakaj ne bi med opaženimi značilnostmi iskali tistih, ki bi mogli pripeljati do napovedi ali pa jo voditi?

Nekateri znanstveniki že dolgo stopajo po tej poti. Zanj so se odločili Kitajci v metodah za napovedovanje potresov. Če so uspehi te metode še zelo pišli, je to zato, ker imajo »zdravniki Zemlje«, ki so razen na Kitajskem še zelo redki, le malo bolnikov za opazovanje. Številko vulkanov intenzivne dejavnosti je majhno. Toda kot ljudje tudi vulkani niso vsi enaki. Obstajajo različni tipi, vsak pa ima svoje značilnosti. Naposled ima vsak vulkan svojo življenjsko dobo, ki sicer traja nekaj tisoč ali nekaj milijonov let, kratek delček njihovega življenja, ki je dan ljudem za opazovanje, pa je različen za vsak vulkan posebej. Podatkov je torej malo in težko jih je povezovati med seboj. Res je, da so potrebi številnejši, toda sprožijo se iznenada in če so potresna območja znana, pa ne moremo natanko vedeti, kje se bo zemlja zatrešala.

Znanstveniki Zemlje morajo torej poskušati razumeti, preden lahko napovedujejo.

Tektonika plošč omogoča določevanje in razlaganje velikih predelov zemeljske oble, kjer se utegnejo pojaviti potresi in vulkani. Toda tektonika plošč je pojav, ki ga je mogoče dobro razumeti v razdobju milijonov let. V razdobju človeškega življenja pa je slabo znana in zanjo ni koherentne teorije.

Potemtakem si je treba pomagati z metodo, ki predstavlja manj spektakularen, vendar globlji razvoj: s proučevanjem fizikalne kemije Zemlje.

- Mehaniška skalovja omogoča z laboratorijskimi poskusi razumevanje celinske tektonike in njenih potresov ter daje mikrotektonskim zapaženjem teoretično podlago, kakor tudi prvi izdelan vzorec za napovedovanje potresov.

- Izotopska geokemija omogoča natančne meritve življenjske dobe vulkanov in njihove razvojne stopnje, kakor tudi dokazuje, da skoraj vsa vulkanska voda ni nič drugega kot reciklirana atmosferska voda.

- Fizikalna kemija magem omogoča razumevanje njihove geneze in razvoja, razen tega pa napoveduje njihovo viskoznost

ali nasičenost s plinom, kar je temeljni parameter za razumevanje vulkanskega parnega stroja.

- Seizmologija in elektromagnetizem prinašata močna teoretična sredstva za razumevanje »živih« pojavov zemeljske oble in se ne omejujejo samo na neogibno proučevanje širjenj akustičnih ali elektromagnetnih valov.

- Geofizika trdih snovi in geokemija mikroelementov omogočata razlago pojavov na stopnji atomov ter izdelavo vzorcev kemičnega razvoja vulkanov.

Vsemu temu je treba dodati moderna tehnološka sredstva, sredstva natančnega merjenja in računanja, ki so občutljiva, hitra in trdna, zaradi česar je naposled mogoče izdelati vzorce, ki se kar se da približajo velikanski kompleksnosti naravnih pojavov.

Skratka, vse kaže, da so teoretična in tehnološka sredstva, ki z njimi danes razpolagamo, kos postavljenemu problemu.

Znanstveniki se zavedajo vseh teh možnosti in se v čedalje večjem številu zanimajo za te probleme, ki so pogosto vključeni v velike raziskovalne programe. ZDA in ZSSR na eni strani ter ZDA in Kitajska na drugi strani so iz tega naredili eno najtrdnjših podlag za medsebojno znanstveno sodelovanje.

Francija se je lotila takšnega programa v skromnejših razsežnostih, vendar že danes ima intelektualna in tehnična sredstva, ki omogočajo njegovo okrepitev. Če bodo vse države sveta okrepile svoja prizadevanja, kar je pričakovati, potem lahko računamo, da bomo kaj kmalu dobili razmeroma zanesljive metode napovedovanja. V drugi etapi si bo treba prizadevati ne le za napovedovanje, marveč tudi za »zdravljenje«. Američani so si za Havaje že postavili cilj, da izrabijo velikansko energijo vulkanov v industrijske namene, obenem pa preprečijo, da ne bi uničevalno razširili svoje energije. Več znanstvenih ekip razmišlja in dela na drugem področju: iščemo tehniko, s katero bi bilo mogoče preprečiti »zaraščanje« velikih razpok na zemeljski površini, s čimer bi se dalo izogniti velikim površinskim potresom.

Vsi ti projekti, ki so danes morda še sanjski, se jutri lahko uresničijo, če se prizadevanje ne bo omejilo samo na nekaj mesecev po kataklizmi. V nasprotnem primeru pa bomo še naprej obklovali vse večje izgube človeških življenj, kajti površina Zemlje bo vse bolj naseljena, medtem ko se bo notranjost našega planeta še naprej premikala.

Claude Allègre,
Le Courier de l'UNESCO

Profesionalci in »amaterji«

Kako Kitajci napovedujejo potrese

V letih 1970–1972 so imeli osemnajst točnih, sedem dvomljivih in šest netočnih napovedi

Nekaj let so se v krogih seizmologov širile govornice, da se je Kitajcem nekajkrat posrečilo napovedati potrese z magnitudo, ki je večja od 5. Sprva so te govornice izvajale prizanesljive nasmeške. Potem sta LR Kitajsko obiskali dve delegaciji geofizikov – ameriška v letu 1974 in francoska leto kasneje – in dotedanjo neujavnost je zamenjala presečenje. Vse seveda še ni bilo jasno, vendar je bilo težje kar vnaprej omalovaževati uspehe, ki so jih dosegli Kitajci v napovedovanju potresov.

Kitajske statistike pravijo, da je bilo v obdobju 1970–1972 med tridesetimi napovedi potresov osemnajst točnih, sedem dvomljivih in šest netočnih.

Kitajci se že tisoletja ukvarjajo s potresi, zlasti z najmočnejšimi, ki so kdaj kdaj prizadeli njihovo ozemlje. Kitajska ima tudi rekord najbolj morilskega (in znanega) potresa na svetu: osemsto tisoč do milijon mrtvih je bilo ob potresu leta 1556 v Shensiju. Toda sodobno znanstveno delo, namenjeno napovedovanju potresov, se je na Kitajskem pravzaprav začelo po dveh potresih z magnitudo 7,1 in 7,3 ki sta bila 7. in 22. marca 1966 v Hopehu, kaksnih tristo kilometrov jugozahodno od Pekinga. Kitajci sicer niso nikdar dali (in tega še danes ne počno) v javnost števila žrtev in skode, ki sta ju povzročila potresa v letu 1966. Toda potresa sta bila dovolj huda, da so zaščito pred takšnimi naravnimi ujami postavili med prioritete naloge Ljudske republike Kitajske.

Tako so na primer v ZDA leta 1974 namenili od vsega denarja za seizmološke raziskave kar tretjino za gradnjo pred potresi varnih zgradb in le šestino za napovedovanje potresov, na Kitajskem pa so dali največji poudarek napovedovanju. Kitajci menijo, da je takšno početje kratkoročno »rentabilnejše«, kajti večina poslopij je iz opeke ali ilovice, pomešana s slamo, in ni si mogoče misliti, da bi mogli vse obnoviti po potresno varnih normah. Potemtakem je mogoče zavarovati ljudi edino tako, da jih pravi čas evakuirajo iz nevarnih hiš.

Kitajci so iz raziskave potresov naredili mogočno delo. Kajti poleg raziskovalnih inštitutov in specialistov (teh je danes kakšnih deset tisoč, če upoštevamo tudi administrativno osebje), ki imajo na voljo sedemdeset pokrajinskih standardnih opazovalnic (da ne štejemo opazovalnih postaj v tovarnah in rudnikih) se s tem ukvarja še več kot sto tisoč »amaterjev« – delavcev, kmetov, učiteljev, učencev, telefonistov, radijskih tehnikov, meteorologov itd. – ki so na različnih ravneh seznanjeni z bistvom seizmologije. Razen tega imajo tudi intenzivno vzgojo (s filmi, razstavami, plakati, sporočili, kratkimi radijskimi poročili), ki opozarja vse prebivalstvo na nevarnost potresov. Tako so torej naredili pravo pravico mrežo opazovalcev, ki nadzorujejo instrumente ter opozarjajo na vse, kar se jim zazdi nenavadno. Leta 1970 so jih spravili pod okrilje državnega seizmološkega urada.

Kitajci pri raziskovanju, namenjenem napovedovanju potresov, upoštevajo tako rekoč vse. Po eni strani uporabljajo klasična znanja, ki jih je sprejela mednarodna znanstvena skupnost: seizmika, regionalna in lokalna geološka struktura, mikrosezimska dejavnost, krepitev ali slabitev vodnih virov, vihanje ali nihanje gladine v vodnjakih, količina radona v vodi, lokalne variacije magnetnega polja, odpornost tal, variacije v razmerju hitrosti med valovi »P« in »S«.

Po drugi strani Kitajci jemljejo na znanje vsa tista znanja, ki jih klasični seizmologi zanemarjajo ali celo prezirajo: predvsem nenormalno vedenje živali (podgan, kač, perutnine, psov itd.), po katerem je baje mogoče natančno opredeliti napoved potresa v kraju in času. Bržkone Kitajci tako uspešno, kot trdijo, napovedujejo potrese zato, ker zberejo in obdelajo neverjetno število podatkov. Vendar je treba upoštevati tudi to, da je prebivalstvo neznanstvo disciplinirano, da množično uboga ukaze o evakuaciji, da nič ne protestira, če se napoved ne uresniči, ter da je kmečkega prebivalstva veliko več kot mestnega.

Kitajska delegacija, ki se je udeležila mednarodne konference UNESCO v februarju 1976 (govorili so o ocenjevanju in

zmanjševanju potresne nevarnosti), je razkrila etape posrečene napovedi zelo močnega potresa v Liaoningu (približno 600 kilometrov severozahodno od Pekinga) 4. februarja 1975.

V letu 1970 so na državni konferenci za seizmološka dela sklenili, da uvedejo v liaoninski pokrajini najstrožjo potresno kontrolo. Za začetek so izvedenci zbrali in obdelali vse podatke o potresih v preteklosti, opravili na terenu meritve poglavitnih razpok, niveliranja, gravimetrije in magnetizma ter razpostavili seizmografe. Čez štiri leta so tako zbrane informacije pokazale, da so južno od Liaoninga združeni vsi geološki in seizmološki pogoji za uničevalen potres.

Od srede leta 1973 pa do oktobra 1974 so stalne opazovalne postaje še natančneje spremljale deformacije v topografiji ter spremembe magnetnega polja, »amaterski« opazovalci pa so natančno nadzorovali vsa znamenja, ki veljajo za napovedovalce potresa. Obenem se je seizmična dejavnost petkrat povečala južno od Liaoninga in tako so že junija 1974 menili, da bo čez leto ali dve prišlo na jugu pokrajine do potresa z magnitudo 5 ali 6.

Sredi decembra 1974 so v pokrajini opazili še druga znamenja, ki so napovedovala potres: nenormalno vedenje živali (kače so prihajale iz lukenj npr.), blato in mehurje v vodi številnih vodnjakov, v katerih se je gladina pogosto spreminjala, povečani odstotek radona, spremembe v deformaciji tal. In prvi potres z magnitudo 4,8 je bil 70 kilometrov severno od Haichenga.

Tedaj so opozorili prebivalstvo, naj bo pripravljeno – izvedli so celo nekaj »potresnih manevrov« – nato pa so avskultirali in včasih tudi okrepili večje industrijske objekte kot rudnike, jezove umetnih jezer, tovarne. Predpotresna znamenja so se množila, na več krajih je iz tal prvela voda, medtem ko so se vertikalne deformacije v topografiji nenadoma zmanjšale poprej pa jih je bilo izredno veliko.

Dne 28. januarja 1975 so se povečali potresno nadzorstvo ter opozorili prebivalstvo: vsaka družina je vedela, kaj mora storiti, da bi se simbolj zmanjšalo število človeških žrtev. V začetku februarja so se krave, konji, psi in prašiči začeli čudno vesti. Dvaindvajset vodnjakov se je spreminilo v arteške, tako v deformaciji kot v odpornosti tal so nastale nenadne spremembe. Naposled so registrirali serijo manjših potresov v pokrajini, ki je vendarle znana kot povsem nepotresna.

Dne 4. februarja ob 12.30 uri so prišli do trdnega prepričanja, da je močan potres neogiben. Ob 14.00 uri je prebivalstvo dobilo ukaz, da zapusti prebivališča ter si zgradi zasilna zavetja. Bolnike so evakuirali iz bolnišnic, zbrali so vsa vozila, sestavili zdravniške ekipe ter zastražili najpomembnejša poslopja.

Istega dne ob 19.36 uri je bil velik potres z magnitudo 7,3. Po priznanju samih Kitajcev je bila materialna škoda ogromna. Devdeset odstotkov hiš v nekaterih krajih se je popolnoma podrla, žrtev pa naj bi bilo zelo malo (števil o njih niso nikdar objavili).

Toda kmalu nato – 28. julija 1976 – je silovit potres uničil Tangshan (bilo naj bi okoli 800.000 mrtvih), čeprav so poklicni in amaterski seizmologi nadzorovali pokrajino ravno tako kot prejšnje leto Liaoning. Čeprav so potem zahodni strokovnjaki na tihem »slavili zmago«, pa vendar ni mogoče popolnoma zavrči kitajskih izkušenj in dela, kajti šele dolgoletne izkušnje bodo pokazale, kaj je pri tem pravilo in kaj izjema.

Yvonne Rebeyrol,
Le Monde, Pariz

»Terenske vaje« Hitlerjevih občudovalcev

Rjava legija se oborožuje za dan X

Prebegli grafik Hoffmann je v Nürnbergu priredil grozljivi ples v maskah iz tisočletnega rajha

Oblasti in državno tožilstvo radi štejejo nove rjave srajce z njihovim firsksim kultom in grožnjami o hitrih sodiščih vred za nenavarno nostalgčne fantaste. Da je iz neonacističnih političnih klovnov že zdavnaj nastala resnična nevarnost za demokracijo, prikazuje nastopi »strelsko-športne skupine Hoffmann«. »Ljudsko zdrave in moralo« bi rad dosegel frankovski nadčlovek Karl-Heinz Hoffmann, ponoreli zbiralec orožja in Hitlerjev občudovalec, z delom v svoji »strelsko-športni skupini«.

O kus po takim ljudskem ozdravljenju so dobili levičarji v Tübingenu, ki so jim športniki-strelci že razbijali glave z leseni in železnimi palicami. Zdaj je sodišče v Ansbachu voditelju skupine prepovedalo imeti orožje in municijo.

»Jesus, Hitler, Mohamed so tudi od malega začnjal«, izjavlja samozavestno voditelj nove rjave skupine. Ta je štela na začetku malo manj kot 50 aktivnih članov, toda je odločena rešiti Zvezno republiko, ko bi nemški dvojni orel dobil rdečo krilo. Hoffmann: »Ko bodo levi in komunisti osvojili premoč v državi in policija z njimi ne bo mogla opraviti, bo pomagala skupina«.

Da bi bili za dan dobro pripravljene, imajo Hoffmannovi uniformirani legionarji za vsak konec tedna »terenske vaje«. Odlično opremljeni z džipi, transportnimi vozili za vojske, z oklepnimi vozili in gumijastimi čolni ter celo s konji, oboroženi s karabinkami in ročnimi manevrskimi granatami

mi se pripravljajo za resni primer. »Rok«, tako se glasi ponosna šefova bilanca, »vsebuje praktično vse vrste vojaškega izobraževanja, boj ob blizu, skivanje, pohode in trening za preživetje v sili.«

»Nemčija, očentjava, prihajamo«

Izučeni grafik Klars-Heinz Hoffmann (41) je leta 1953 prebegnil iz Nemške demokratične republike in je prezel kaverno, ki jo je podedoval v Nürnbergu. Že tri leta pozneje so ga opozorili na posledice nedovoljenega nošenja orožja in leta 1963 so ga v Turčiji zaprli zaradi tihotapljenja orožja. Leta 1968 je priredil v Nürnbergu grozljiv ples v maskah iz tisočletnega rajha: Vojaki »jelenih čelad«, esesovski oficirji so nastopali ob spremljavi glasbe s traku, ki jo je sestavljalo pokanje granat in prasketanje pušk. Leta 1974 je prišel v javnost, ko se je njegova »strelsko športna skupina« lotila lokalnega ropa. Ze mesec dni pozneje je s petnajstimi uniformiranimi sobojniki

poskusil pognati v zrak zborovanje nemške komunistične partije v Fürthu. Dva njegova človeka so aretirali zaradi hudih telesnih poškodb, ki sta jih povzročila v tepežu. Od fanatičnih privrženecv, ki so istega leta poskušali razstreliti Münchenski ameriški oddajnik AFN, se je Hoffmann distanciral.

Oblasti imajo brkatega voditelja črede kljub njegovim antidemokratičnim izjavam za prenapetega fetišista orožja. Leta 1975 ga je nürbersko občinsko sodišče oprostilo obtožbe za nedovoljeno nošenje uniforme in kršenje zakona o zborovanju, ker njegovih skupin ni bilo mogoče dokazati, da nosi uniforme kot »izraz skupnostne miselnosti«.

Da nastopa pustolovska skupina pod znamenjem mrtvaške glave (Hoffmann: »Simbol za napadalni duh«), da nosi značke SS in SA, da so med preiskavo stanovanja našli huge nacističnih potnih dokumentov, čelad, nacističnih uniform in da je njegova skupina pred enim letom delala rede z noži, verigami in gumijevkami na nekem neonacističnem zborovanju, vse to nürberskih sodnikov ni zanimalo. Tudi odprtost, ki jo kaže Hoffmann na prireditvah in v intervjujih, očitno ne razburj nobenega tožilca. »Všeč mi je oseba Adolfa Hitlerja«, pravi, »kako je delal in kako je uspel.« Parlamentarno demokracijo seveda zavrača iz »vsraga srca« in želi »avgoritarno državo«, ki bi jo vodila »elitna skupina« in v kateri bi bili sindikati in cerkev brez voči.

Hoffmann ni več hladen vojni borec, tako gre prepočasi. Njegovi politični cilji – doma proti »boljševikom« in »kapitalu«, zunaj pa »ponovna združitve s cono« in »Avstrijo domov v rajh«, prav tako »ropana vzhodna ozemlja« – zahtevajo takošnje akcije. Iz njegovih »strelske športne skupine« naj bi postopoma nastale »varnostne enote« in navsezadnje »legija«, ki bo obračunala z levico, »ko tega ne bo več zmogla policija«.

Sedanjemu »kaosu« bi rad postavil nasproti »totalni red«, svoj četi pa vcepil mesijanjske dolžnosti. Ima jo za »vojake, za jez proti rdeči povodnji«. Očarani šef sestavlja celo rime: »Pred nami korakajo z razcefranimi zastavami mrtvi junaki mlade nacije in nad nami se vije junaški napis: Nemčija, domovina, že prihajamo.«

Ko ga je leta 1976 deželno sodišče v Nürnbergu končno obsodilo zaradi nedovoljenega nošenja uniforme na globlo osem tisoč mark, je imel Hoffmann že oporišča v Baden-Württembergu, na severu Nemčije, in v Avstriji in Švici. Njegova skupina je bila že pripravljena na udar in je imela stike z »Vikiško mladino«, z »Bojno zvezzo nemških vojakov«. Frey, založnik »National-Zeitung«, je plačal za Hoffmanna globlo.

Obdan s telesnimi stražarji, hudimi psi in pumo stanuje šef skupine v gradcu Ermeuth, znanem kot nekdanjem središču kadrovske šole nacistov (NSDAP). Njegova četa, ki vabi z gesli: »Training trdote namesto igračkanja!« in od novih zahteva

»voljo po fizičnem udejstvovanju«, zvezano z »moralno neuklonjivostjo«, se je razširila z mladinsko skupino 13–16-letnikov.

Njegovi politični načrti gredo vedno više. V nekem intervjuju se je ponudil industrijalcem, če bi nastala »prva krizna situacija, ki bi spominjala na državljansko vojno, bi mi bili pravi ljudje. Mi nimamo pač nobenih zavor, če je treba uničiti komuniste«. In tudi če morje je šla Hoffmannova fantazija. »Bavarski fašist Hoffmann«, tako se pritožuje leta 1976 časopis rodezijskega osvobodilnega gibanja Zanu, »je bil v začetku leta v Salisburju in je ponudil rodezijskemu režimu pomoč več kot tisoč prekaljenih morilcev.«

Bavarske varnostne oblasti »pazljivo spremljajo« skupino, ki se je v poročilu urada za zaščito ustave leta 1977 pojavila med »ostalimi desno ekstremističnimi združenji«, ne da bi jih njeno delovanje izpodbudilo k akciji. Münchensko notranje ministrtvo je 27. maja 1977 ugotovilo: »Posebej ni nobenih dokazov, da je strelski šport Hoffmannove skupine vaja za poznejšo akcijo proti svobodni demokratični ureditvi.«

Leta 1977 je deželna poslanka SPD Gruberjeva pozvala vlado, naj takoj ukrepa, če noče, da bi sumili desne stranke člane, češ da dajejo pomoč Hoffmannu in njegovim idejam o skupni stranki. Opozorilo poslanke, da član CSU Heinzmann nastopa na Hoffmannovih predstavah kot govrnik, je tedanji notranji minister Seidl preslišal.

Skladnice orožja in eksploziva

Seidl je pojasnil, da je za prepoved Hoffmannove skupine pristojen notranji minister, ker se je aktivnost skupine že razširila čez meje ene dežele. Zvezno ministrtvo pa je odgovorilo, da bi bilo treba najprej rešiti vprašanje pristojnosti.

Medtem ko sta si dežela in Zveza podajali zavezo iz rok v roke in bavarski minister ni videl v Hoffmannovi dejavnosti nobene hude nevarnosti za »našo svobodno demokratično ureditve«, je bil šef skupine zaradi brutalnega túbinskega nastopa obsojen na deset mesecev zapora (pogojno), zaradi kršenja zakona o zbiranju na eno leto pogojno (1978) in na pet tisoč mark globe. Zaradi tega so njegovi privrženci demonstrirali z nacističnimi napisi na nekdanjem prostoru nürberske nacistične stranke, hkrati pa je neki član skupine grozil mestnemu svetniku Stiefvaterju (članu nemške komunistične partije) s smrtjo in je policija odkrila številna ležišča orožja in eksploziva.

Januarja letos je za kanadsko televizijo priredil Hoffmann prikaz terenske vaje in v Frankfurtu so privrženci skupine s paradnim korakom in okrašeni z runi štrikrat v dveh tednih napadli levičarsko knjigarno.

Christian Feldmann,
Vorwärts, Bonn

Anketa Dela: naša zunanjetrgovinska bilanca

Obresti slabega dela, slabih odločitev in neorganiziranosti

Slovenske delovne organizacije pa krivijo za skromne izvozne rezultate predvsem gospodarsko politiko in predpise

Omejevanje uvoza ni rodilo pričakovanih rezultatov. Tudi mnenja o vlogi izvoznih spodbud so celo v gospodarstvu različna. Kaj torej storiti, da bi le zboljšali našo zunanjetrgovinsko bilanco, da bi dosegli večji izvoz bolj oplemenitenih izdelkov, da bi dolgoročno izvažali in si s tem vsaj nekoliko zmajali skrbi za prihodnje srednjeročno obdobje?

Potrebujemo trdno gospodarstvo, ugotavljajo delovne organizacije. V zdajšnjih razmerah je zaradi visoke domače inflacije tvegano sklepati dolgoročnejsje pogodbe. Sicer pa smo že zdaj predragi. Najbrž marsikje plačujemo tudi obresti minulega dela, torej slabih naložbenih in razvojnih odločitev po načelu: »Če je pod soncem prostora za dva, bo tudi za tri, štiri, pet...« Tudi politika cen pri prodaji doma in drugi prodajni pogoji so krivi za slabše izvozne rezultate. Zagotoviti bo treba tolikšne izvozne spodbude, da se bo izvoz izplačal, pravijo eni. Drugi poudarjajo, da gre dolgoročno izvoza iskati predvsem v tesnejši povezavi domačega in tujega trga. Tretji pa se zavzemajo za to, da bi se veliki izvozniki in uvozniki skupaj dogovarjali, kako najbolje gospodarno uporabiti ustvarjene devize.

Vladimir Češnovar, Kolinska
Pasivci so v boljšem položaju glede uvoza kot pa tisti, ki izvozijo precej več, kot pa uvozijo. Aktivci pa nimajo težav s pokrivanjem lastnih uvoznih potreb, ampak bi radi v okviru dohodkovnih povezav boljše vnovčili.

Luka Dolenc, Novoteks
Pri nas preveč spodbujajo najemno delo. Za zdaj se bolj izplača izvažati izdelke, katerih izdelavo je tuji partner dal v najem. Za izvoz domačih izdelkov pa je treba v tujini plačati najrazličnejše carinske in druge davke. Dokler bo tako, se bo še dogajalo, da bomo raje izvažali polizdelke, na primer deske, kot da bi izvažali pohištvo.

Adam Grünfeld, Lek
Če bi vedeli, kdo pri nas že uvaža določeno surovino, bi se lahko z njim dogovorili in skupno nastopili pri tujem dobavitelju, ki bi zaradi večje količine odkupljene surovine tudi svoje cene postavil nižje.

Ivo Kranjc, Droga
Skoraj vsaka analiza naše zunanjetrgovinske menjave se ustavlja pri cenah. Prvi vzrok, da premalo izvažamo, je v tem, da je naša proizvodnja predraga in zato premalo konkurenčna, zaradi manjših zaslužkov pa tudi manj privlačna. Ker so naše surovine dostikrat dražje, kot uvožene, jih uvažamo, četudi jih imamo doma. Droga na primer uvaža fižol za svoje konzerve, ker je tuji cenejši.

Marjan Planinc, Lesnina
Dolgoročni izvoz? Težko je sklepati pogodbe, ko pa vnaprej ne veš, kolikšna bo takrat naša inflacija. Najprej moramo imeti trdno gospodarstvo, potem pa bodo delovne organizacije sklepale dolgoročne pogodbe.

Anton Stipančič, Iskra
V vsej Jugoslaviji delamo napako, ko se sprašujemo, kako povečati izvoz. Vprašati bi se morali, kako povečati tisto proizvodnjo, ki bo omogočila, da bomo več izvozili. V praksi pa se takrat, ko naj bi razpravljali o povečevanju izvoza, začne razprava ponavadi vrteni okoli uvoza.

Janez Šter, Slovenijales
Poglavitna slabost je v tem, da vemo, kaj bi bilo treba narediti, pa tega ne storimo. Vendar pa politika slovenske samoupravne skupnosti za ekonomske odnose s tujino le že daje prve rezultate. Doslej v delovnih organizacijah niso mogli uvoziti niti enega rezervnega dela, ne da bi poprej zbrali kopico dovoljenj in soglasij. V gospodarstvu pa so ljudje praktični. Takoj so spoznali da je bolje imeti dobre odnose z birokrati, kot pa izvažati.

Zaradi visoke inflacije in rasti stroškov poslovanja postaja izvoz naših izdelkov čedalje manj konkurenčen in zato nezanimiv. Vprašanja izvoza in njegove povezanosti z uvozom je treba celovito urejati, pravi JANEZ ŠTERNIŠA iz TAM. »Slabši izvozni rezultati ne morejo omejevati uvoza. To se takoj spet mašuje pri izvoznih rezultatih. Treba je zagotoviti smotno in zadovoljivo preskrbo gospodarstva z uvoznimi surovinami, kar bo omogočilo tudi izpolnjevanje proizvodnih načrtov. Hkrati pa bo treba približati dinarski učinek izvoza učinku prodaje na domačem trgu, pa tudi redneje izplačevati izvozne spodbude.«

Z njim se strinjajo tudi v večini drugih organizacij, ki smo jih obiskali. ADAM GRÜNFELD iz Leka takole pravi: »Dokler ko domači trg zanimivejši za naše delovne organizacije kot zunanji in se bo na njem dalo hitreje in z manj napora priti do dohodka, bomo le težko učinkovito izravnali našo zunanjetrgovinsko bilanco. Vsekakor pa je precej reda v uvoz tehnologije, patentov in licenc vnesel novi zakon o poslovnotehničnem sodelovanju s tujino. Zakon je dokaj oster in je marsikaterega tujega partnerja naše industrije presenetil. Najbolj se mu upirajo velike nadnacionalne družbe, ki so lahko doslej po mili volji postavljale najrazličnejše omejitve našim delovnim organizacijam. Tako se še vedno dogaja, da postavljajo omejitve, kam lahko naše delovne organizacije prodajajo izdelke, ki jih naredijo z njihovo tehnologijo. Povsem pa se v farmacevtski industriji najbrž nikoli ne bomo mogli odpovedati uvozu tehnologije kajti do vseh novosti v tej dejavnosti se ne bomo mogli sami dokopati. To pa bi najbrž tudi ne bilo smotno.«

Spodbude so premajhne, da bi popravile konkurenčnost

»Za izvoz smo premalo stimulirani,« trdi tudi FILIP MAJČEN iz Save v Kranju. »Vsi naši izdelki zahtevajo visoko tehnološko obdelavo, izvoznih olajšav pa zanje ne dobimo. Kljub temu si prizadevamo, da bi čimveč izvozili na konvertibilni trg. Toda izvozne rezultate nam sproti razvednotijo hitre podražitve uvoženih surovin, za katere moramo plačevati tudi visoke carine. Čeprav uvozimo dvakrat toliko, kot izvozimo, vendarle porabimo trikrat manj deviz, kot če bi vse gumarske izdelke, ki jih izdelamo, morali uvoziti. Nemara bi kazalo uvesti tudi selekcijo glede na vrsto reprodukcijskega materiala, ki ga uvažajo naše delovne organizacije.«

Okrepili naj bi torej izvozne spodbude gospodarstva. Vendar kako in kje dobiti zanje denar? Bolj bi morali spodbujati predvsem velike izvoznike, pravi ANTON KUMER iz velenjskega Gorenja. »Ni vseeno, če nekdo izvozi za 20 milijonov ali pa le za pol milijona dolarjev. Včasih so že govorili, da bi to urejali z davčno politiko. Zato, ker je položaj v naši zunanji trgovini zdaj že kritičen, bi morali okrepiti izvozne spodbude, in to z denarjem, ki bi ga posebej zbirali od obdavčevanja uvoza.«

JANEZ BEDINA iz Peka pa opozarja, da od izvoznih spodbud ni mogoče pričakovati takojšnje učinka, ampak se rezultati pokažejo šele čez čas. Zato bi morali biti predpisi trajnejši, ne pa da jih tako pogosto menjajo. Uvozne omejitve ovirajo pri izvozu zlasti velike izvoznike, primanjkljaja pa pomembneje ne zmanjšujejo. Sicer pa po njegovem mnenju naša obutvena industrija nima ravno velikih možnosti za zmanjševanje uvoza, saj nekatero surovine dobijo le v tujini. Da bi čimbolj zmanjšali svoj uvoz, odstopajo nekaj deviz predlovalni industriji za uvoz kože. Za boljše izvozne rezultate bi po njegovem mnenju morali imeti pri uvozu prostejše roke, saj domači reprodukcijski material ni vedno ustrezen za izdelovanje zahtevnejše obutve za tuje kupce.

Drugačna vloga carin

Skromnih izvoznih rezultatov pa, sodeč po odgovorih na našo anketo, ni krivo samo prepričilo spodbujanje izvoza – glede na zahteve gospodarstva – ampak očitno še vrsta drugih vzrokov. MILIVOJ HLADNIK iz medvoškega Colorja tako opozarja na neustrezno carinsko politiko. »Visoke carinske stopnje ali pa pretirano visoke cene domačih surovin v primerjavi s tistimi, ki bi jih dobili v tujini, nam pogosto že takoj onemogočijo konkurenčen nastop na tujih trgih. Če bi carine bolj rabile gospodarski politiki in ne bile zgolj sredstvo za polnjenje državnega proračuna, bi najbrž marsikateri izvoznik laže zadihal.«

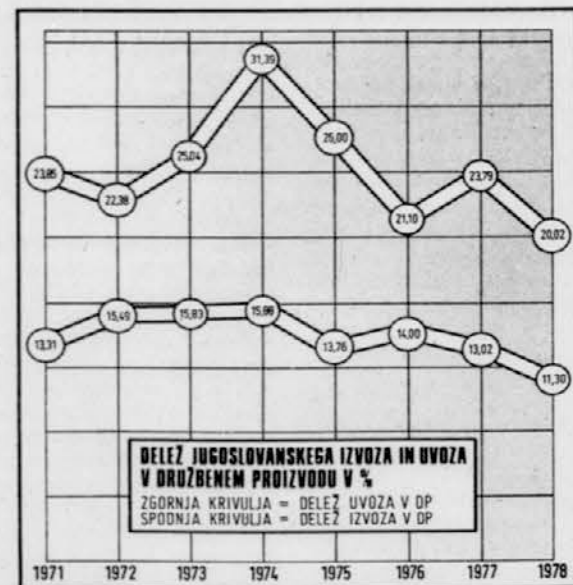
JERISLAV CUKROV iz domačskega Heliosa pa pravi: »Zaradi močne konkurence je z barvami in

laki skoraj nemogoče prodreti na zahodne trge. Zato smo se usmerili predvsem na Vzhod, poskusili pa smo se tudi v državah v razvoju. Vendar pa bi na te trge veliko laže izvažali, če bi se proizvajalci združili med seboj in sami ali pa s pomočjo trgovskih organizacij skupno nastopali pri tujih kupcih.«

Po oceni DRAGA SOBOTKIEWICZA iz mariborske Livarne je za premajhen izvoz znanja krivo preveč razdrobljeno gospodarstvo, dvojne zmogljivosti, slabo povezovanje in sodelovanje pa tudi premajhen poudarek povezovanja v državi in mednarodnih odnosih. »Če k temu dodamo še nizko delovno storilnost in visoke stroške poslovanja, je razumljiva težnja vsega gospodarstva, da bi predvsem izvažali malo predelano blago,« pravi.

Po mnenju MARIJANA OSOLETA – Unior, Zreče, je poglavitna slabost našega gospodarstva pri vključevanju v mednarodno delitev dela nizka raven kvalitete izdelkov in proizvodnje nasploh. Znanje naših gospodarstvenikov je prenizko, da bi lahko sodelovali še zlasti z razvitem zahodnim svetom. Treba bi bilo bolj spodbujati delo in pobude delavcev. Za to pa so razglasi premalo. Ko bo resnično produktivno delo višje cenjeno kot delo v upravi tako v delovnih organizacijah kot tudi v javnih službah, bo najbrž mogoče tudi na tem področju pričakovati boljše rezultate.

BOJAN NOVAK iz Tovarne dušika, Ruše, je opozoril na težave, s katerimi se srečujejo zaradi nepravilnih plačil. »Če se Jugoslavija ne bo s posebnim dogovorom dogovorila s Poljaki o plačevanju, bo naša tovarna ustavila izvoz na Poljsko. Že pol leta namreč čakamo na plačilo za izvoženo blago. Zdjaj bomo za en mesec ustavili izvoz na Poljsko, da bi tako dobili povrnjen denar. Podobno je tudi s ČSSR. Razlika med »zelenimi« in klirinskimi dolarji je prevelika. Seveda pa potrebujemo njihove surovine, namreč predvsem dušični koncentrat za umetna gnojila. Vendar pa moramo te surovine plačati z »zelenimi« dolarji, čeprav je sicer ČSSR klirinsko področje.«



Odločitev, ali naj kaka delovna organizacija bolj prodaja doma oziroma naj bolj izvažata, imajo seveda dolgoročne posledice. Ugodnosti domačega trga in zahteve kupcev včasih prav silijo naše delovne organizacije, da prodajajo doma, čeprav se marsikje sicer zavedajo, da s tako odločitvijo postavljajo na kocko svoje že dosežene, pa tudi prihodnje zaslužke v tujini.

DOLFE VOJSK iz Elana tako ugotavlja, da se je povpraševanje po njihovih smučeh na domačem trgu lani nepričakovano povečalo. Čeprav so jim nekateri že očitali, da ne skrbijo več dovolj za domače kupce, pa sami zatrjujejo, da so na račun večje prodaje doma celo nekoliko prišliški izvoz. »S tem, ko smo bolj ugodili domačim željam, smo si hkrati na tujem napravili medvedjo uslugo, ker nismo izpolnili vseh dogovorov. Sicer pa se bomo v Elanu še naprej dosledno ravnali po načelu, da mora imeti vsak novi izdelek pozitivno devizno bilanco. Če je v prodajni ceni polovica uvoza, je treba izvoziti vsak drugi izdelek. Tak cilj bi si morala zastaviti vsaka delovna organizacija. To pa je seveda velik napor; tega ne moreš predpisati. To spoznanje mora zrasti v delovni organizaciji. Izvoznikom ne bi smeli upravno zapirati uvoza, saj ne bomo imeli s čim delati. Res pa je, da se razkorak med izvozom in uvozom v gospodarstvu povečuje. To pomeni, da najbrž tudi razvojni načrti niso bili stvarni.«

Druga plat naših zunanjetrgovinskih težav je uvoz. Ta letos raste celo dvakrat hitreje kot izvoz. Že

vrsto let pa tudi ugotavljamo, da bi mogoče gospodarstvo marsikatero surovino, pa tudi stroj dobili doma, pa se vendar večji del gospodarstva v takih primerih odloča za uvoz. Očitno pa so mnenja o možnostih nadomeščanja uvoženih surovin z domačimi v gospodarstvu zelo različna. SLOBODAN ŠUJICA iz Mariborske tekstilne tovarne tako pravi: »Čimveč uvoženih surovin bi bilo treba res nadomestiti z domačimi. Vendar pa je le treba zagotoviti devize za tiste izdelke, ki se jih doma ne izplača delati ali pa jih doma ne delamo v ustrezni kakovosti.«

Proizvodnjo je zamenjalo draženje nafte

LUKA DOLENC iz Novoteksa pa meni: »Kar se da nadomestiti pri surovinah in reprodukcijskem materialu, se prav gotovo ne da pri dragi uvozni opremi, ki pomeni posodobitev proizvodnje, s tem pa tudi nižje stroške izdelave in večjo delovno storilnost. Ravno za opremo bo treba tudi v prihodnje dati največ deviz. Zato bo mogoče našo zunanjetrgovinsko bilanco popravljati le z večjim izvozom industrijskega blaga.«

Farmaceutska industrija je v pretežni meri odvisna od uvoza reprodukcijskega materiala iz zahodnih držav, ugotavlja MILOŠ KOVAČIČ iz Krke. Zato se seveda postavlja vprašanje, kako ustvariti toliko izvoza, da bi lahko pokrili uvozne potrebe, kajti zdravil ni mogoče izvažati v razvite zahodne države. Ostajata torej le Vzhod in države v razvoju. Tod pa je ostra tekma in smo praktično nekonkurenčni, pravi Kovačič. »V obdobju, ko so začeli dodeljevati uvozne pravice, smo bili še veliki izvozniki in so nas tako zadolžili za velik izvoz. Zdjaj pa smo na meji med »pasivni in aktivni«. Računamo pa, da bomo v prihodnjih dveh letih s svojim izvozom že ustvarili dovolj deviz za uvoz, vendar tudi z dodatnimi dejavnostmi, kot so turizem, organizirano nabiranje zdravilnih zelišč ipd.«

»Našo proizvodnjo je precej zamajalo hitro draženje nafte in njenih izdelkov,« pravi MILIVOJ HLADNIK iz Colorja. Prepočasno prilaganje domačih cen naftnih derivatov je celo že povzročilo zastoje v proizvodnji. Naši domači partnerji so se namreč raje odločili za izvoz, kjer dobe za svoje izdelke višje cene ali pa so nekatero surovino celo prenehali izdelovati. Tako se rešujemo z nakupi v tujini, kjer pa plačujemo najmanj še enkrat tolikšne cene, kot bi jih plačevali, če bi imeli s tujimi partnerji dolgoročne pogodbe.«

Velikokrat pa so težave na domačem oziroma na tujem trgu seveda krive tudi same delovne organizacije, ki s slabimi poslovnimi odločitvami tudi za dlje časa zapečatijo svojo usodo. Z neustreznimi proizvodnimi programi in pogostnimi prevelikimi zmogljivostmi si še vnaprej zaprejo vrata ne le na domačem trgu, ampak tudi v tujino. Tudi slovenska lesna industrija, ki jo sicer imamo za pomembnega izvoznika, ima po oceni MARIJANA PLANINCA iz Lesnine prevelike zmogljivosti. Zato le približno tretjino proizvodnje proda v Sloveniji, drugo pa v drugih republikah in v tujini. Izvoz lesne industrije, pravi Planinc, se sicer povečuje, vendar v njegovem okviru pada delež izvoza končnih izdelkov in raste delež izvoza polizdelkov. Ob tem pa poudarjamo, da moramo čimveč surovin sami pridelati in jih šele predelane tudi izvoziti.

Naša gospodarska politika je do zdaj poskušala popravljati zunanjetrgovinsko bilanco na različne načine: s spodbudami in z omejevanjem. Taki ukrepi so v gospodarstvu naleteli na različne odmeve, omejitve pa celo na odpor, čeprav je tudi res, da se, tako kaže, nekateri do njih zdaj nekoliko prizanesljivejši. Zdajšnja vezava izvoza in uvoza je dobra v toliko, pravi IVO KRANJC iz portoroške Droge, da bilanco usmerja izvoz in uvoz. Slabo pa je po njegovem mnenju, da ne spodbujajo izvoza izdelkov, s katerimi smo se nekoč že uveljavili na tujih trgih, in da ta predpis ne spodbuja preusmerjanja na domače surovine. »Za predelovalce je velikokrat bolj gospodarno uvoziti surovine, kot pa uporabiti domače, ki so praviloma dražje. V Drogi smo zadnja leta postali uvozniki nekaterih vrst blaga, ki smo ga sicer redno izvažali.«

SISEOT je vse storila

Res pa je, da očitno na ureditev naše zunanje trgovine različno gledajo veliki izvozniki in pa tisti, ki uvozijo več, kot izvozijo. V našem sistemu je doslej pretežni izvoznik dobil za en izvoženi dolar za dolar uvozne pravice. Pretežni uvoznik pa je včasih skozi stare predpise dobil veliko več. So primeri, ko je organizacija za dolar izvoza dobila za 12 tisoč dolarjev uvoznih pravic, ugotavlja JANEZ ŠTER iz Slovenijalesa. Ali je potem čudno,

da ne moremo ukrotiti primanjkljaja. Slovenska zunanjetrgovinska bilanca je negativna, pravi. Zato je tudi naša samoupravna interesna skupnost za ekonomske odnose s tujino po tej plati neustrezno organizirana. »Delegati iz organizacij, ki več uvozijo, kot pa izvozijo, imajo v njej večino in premoč. Treba bi bilo omogočiti aktivcem, da bi se za nekatera vprašanja posebej sestali in preprečili sprejemanje takih ukrepov, ki bi škodovali ciljem vsega gospodarstva.«

Sicer pa tako v Slovenijalesu kot tudi v drugih delovnih organizacijah, ki smo jih obiskali, ocenjujejo, da je slovenska SISEOT naredila tisto, kar je mogla narediti. Več bi od nje težko zahtevali, saj tudi tako velikih sprememb ni mogoče uveljaviti čez noč.

V delovnih organizacijah so sicer veliko govorili o številnih težavah, s katerimi se ubadajo pri svojem delu, pri prodaji doma in pri izvozu. Veliko predvidnejši so bili, ko smo jih vprašali, kaj bi bilo po njihovih mnenjih treba narediti, da bi odmotali ta zunanjetrgovinski klobčič. V glavnem so ponavljali že znane naloge, prav izvirnih predlogov pa skoraj ni bilo.

BOŽO KUHARIČ iz Mure se je zavzel za to, da bi smotnejše spodbujali predvsem tiste industrijske dejavnosti, ki izvažajo izdelke visoke stopnje izdelave, obenem pa naj bi uredili gospodarstvo tako, da bi lahko enake rezultate dosegli tisti, ki prodajajo doma, kot tudi tisti, ki izvažajo.

POLDE RAJH, SIP Sempeter, meni, da bi lahko izvoz povečali tudi s kooperacijo med domačimi in tujimi partnerji. Vendar pa je po njegovem mnenju naša zakonodaja pri tem zelo toga, pot do odobritev pa birokratska. »Uvozne davkatve za kmetijske stroje dosega 34 odstotkov vrednosti, izvozne spodbude pa le 20 odstotkov. Zaradi tega so se podiri naši načrti o sodelovanju s tovarno traktorjevo v Storah, ki še sodeluje s Fiatom. Tudi z avstrijskim družabnikom se nismo mogli dogovoriti. Vse manj smo konkurenčni zaradi velike razlike v cenah domačega in tujega reprodukcijskega materiala. Za izvoz izdelkov višje stopnje predelave bi vsekakor morali zagotoviti reprodukcijski material po izvoznih cenah naših delovnih organizacij, če želimo, da nas prav izvoz ne bo spravjal v zagate, saj izvozna spodbuda pokriva le tačajno razliko.«

Načrtneje graditi proizvodnjo surovin

VLADIMIR ČEŠNOVAR iz Kolinske pa meni, da peljeta do boljše zunanjetrgovinske bilance dve poti. Morali bomo načrtneje graditi proizvodnjo tistih surovin, ki jih moramo za zdaj še uvažati, je dejal. Bolj smotno se bomo morali odločiti tudi o naložbah. Prav bi bilo, da bi tisti denar, ki ga zdaj uporabljamo za podvajanje zmogljivosti, usmerili v proizvodnjo tistega blaga, ki ga še nimamo. Zdajšnji srednjeročni načrt je gospodarstvo delalo na hitro, ker še ni imelo svojih razvojnih načrtov. Zato so v delovnih organizacijah načrtovali tudi tako proizvodnjo, ki so jo drugi že imeli.

ANTON STIPANIČ iz Iskre se je tudi zadržal pri naših naložbenih odločitvah. »Če hočemo vplivati na zunanjetrgovinsko bilanco, bo treba doseči premik v naložbah. Vzdrževanje proizvodnji, ki malo ali nič ne izvažajo, seveda slabo vpliva na bilanco naših odnosov s tujino. V prihodnjem srednjeročnem obdobju moramo začeti spreminjati sestavo slovenskega gospodarstva. To pa pomeni drugačne odločitve o naložbah.« Po njegovem mnenju bi morali pri tem sprejemati selektivne ukrepe, ne pa vse enako udariti. Tisti, ki smo jim v načrtih dali prednost v razvoju, morajo to prednost tudi obdržati. Sicer bomo zapravili tudi možnosti za večji izvoz, je dejal Stipančič.

HERMAN ŠPIČKA iz Metalne pa je poudaril, da kratkoročno urejanje naše zunanje trgovine pomeni predvsem povečati izvoz. To pomeni zagotoviti tistim, ki že izvažajo oziroma, ki bi lahko izvažali, tolikšne spodbude, da se jim bo ta izvoz izplačal. Kadar gre za celovite ponudbe našega gospodarstva, bo treba uskladiti delo domačih inženiring organizacij, projektantov in izdelovalcev, tako da bodo domači izdelovalci opreme nosilci posla in bodo ti po potrebi vključili tudi dobave tujih izdelovalcev. Ravno v takih primerih lahko slovenska samoupravna interesna skupnost za ekonomske odnose s tujino veliko naredi, meni Špička, in to predvsem pri usklajevanju izvoznih naporov naših organizacij in pri zagotovitvi uvoza tistega blaga, ki bi izpolnil našo izvozno ponudbo.

V anketi so sodelovali: Vera Avšič, Vesna Bortonec-Popit, Boro Borovščak, Slavko Dokl, Vlasta Felc, Gustav Guzej, Drago Hrbar, Jože Jerman, Marjan Kos, Peter Potočnik, Lado Stružnik, Majda Struc in Vaja Venturini.